

KRIMINALOMSORGEN

Festskrift til Harald Føsker

Ellen Ekhaugen, Egil Larsen og Fredrik Sjøli (red.)

Kriminalomsorgens utdanningscenter, april 2014

Utgitt av Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, 2014.

Manusbearbeidelse og layout: Ottar Evensen og Maja Sørnes, KRUS

Alle fotografier er gjengitt med artikkelforfatternes samtykke.

ISBN trykket: 978-82-8257-033-6

ISBN pdf: 978-82-8257-034-3

Trykket hos 07-gruppen

Harald Føsker

født 24. mai 1944 på Hamar

Foto: Sturlason

BIDRAGSYTERE

Balder, Jørgen – fhv uddannelseschef, KUC, Danmark

Brucker, Hans-Jørgen – direktør, KRUS

Five, Suzanne – seniorrådgiver, Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)

Fridhov, Inger Marie – seniorrådgiver, Justisdepartementet

Gislason, Gudmundur – fengselsdirektør/skoleleder, Island

Hammerlin, Yngve – forsker, KRUS

Hornslie, Anders - venn

Johnsen, Berit – forskningsleder, KRUS

Kornienko, Gennadij – generaldirektør, Den føderale russiske kriminalomsorgstjeneste

Kristoffersen, Ragnar – forsker, KRUS

Kvernvik Nilsen, Arne fengselsleder, Kriminalomsorgen Region Sør

Larsen, Egil dekan, KRUS

Lund-Isaksen, Erik – fhv. ekspedisjonssjef

Nor, Susanne – HR direktør, Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)

Orban, Franck – forsker, KRUS

Porporino, Frank – Ph.D. Board Member ICPA

Rentzmann, William – fhv. generaldirektør Kriminalomsorgen i Danmark

Råen, Tore – friomsorgsleder i Nordtrøndelag

Storberget, Knut – stortingsrepresentant og tidl. justisminister

Vollan, Marianne – direktør, Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)

INNHold

Bidragstere	4
Innhold	5
Om Harald i kriminalomsorgen	
av Marianne Vollan	9
<i>Tro mot sine prinsipper</i>	9
<i>En kunnskapens mann</i>	10
<i>Stiller de gode spørsmålene</i>	11
Harald Føsker – et helt menneske	
av Anders Hornslien	13
Uddannelse i ledelse af kriminalforsorgsfaglighed	
av Jørgen Balder	17
<i>Indledning</i>	17
<i>Professionaliseringstrategien</i>	17
<i>Den nordiske model</i>	17
<i>Uddannelse i ledelse af kriminalforsorgsfaglighed</i>	18
<i>Den professionelle vs. den faglige leder</i>	18
<i>Faglig ledelse i kriminalforsorgen</i>	19
<i>Kriminalforsorgsfaglighed</i>	19
<i>Ledelsesfaglighed</i>	19
<i>Fordelingen mellem de forskellige ledelsesformer i sundhedsvæsenet</i>	20
<i>Vægtningen af de forskellige ledelsesformer i kriminalforsorgen</i>	20
<i>Kriminalforsorgsfaglig ledelses betydning for jobtilfredshed</i>	21
<i>Ledelse af veluddannede medarbejdere</i>	22
<i>Min konklusion</i>	22
Ti år med flerfaglig samordning. Utviklingsarbeid ved allmennlærerutdanningen ved HiO – 2000-2010	25
Av Hans-Jørgen Brucker	
<i>Innledning</i>	25
<i>En flerfaglig strategi for profesjonsfaglighet og kunnskapssammenheng</i>	26
<i>Overgang fra prosjekt til daglig drift.</i>	27
<i>Aktivt samarbeid fra starten av mellom prosjekt og faglig ledelse</i>	28
<i>Institusjonalisering og forvaltning</i>	29
<i>Fra årshjul til matrisestyling</i>	29
<i>Mange nye kollegaer trenger tid til å bli kjent med samarbeidstradisjoner</i>	30
<i>Systematisk arbeid med studiekvalitet – spørreundersøkelser og oppfølging</i>	30
<i>Fagutvalg</i>	31
<i>Nasjonale evaluering og lokal konsolidering</i>	31
<i>Studiestrategier og lærerutdanningsforskning</i>	33
<i>Flerfaglighet de første studieårene - mot et flerstemt profesjonsfaglig område?</i>	33
<i>Flerfaglig samstemming</i>	34

<i>Nøkkelordet flerfaglig - en mer samlende forståelse av kunnskapsprofil og oppgaver</i>	35
<i>Spor av utviklingsarbeid?</i>	35
<i>Videre arbeid</i>	36
Organisering av tjenestetilbudet til innsatte: En uavsluttet historie	
av Suzanne Five	37
<i>Historisk tilbakeblikk</i>	37
<i>Opplæringstilbud til innsatte i fengsel</i>	41
<i>Helsetilbudet til innsatte</i>	42
<i>Bibliotek</i>	43
<i>Fengselsprestene</i>	44
<i>Sosialtjenesten i fengslene</i>	44
<i>Oppsummering</i>	45
Fengselsarkitektur og ideologi	
av Inger Marie Fridhov	49
<i>Strafanstaltkommisjonen av 1841</i>	50
<i>Form og innhold</i>	51
<i>Samme grunnsyn og mål, forskjellige løsninger</i>	51
<i>Nye fengselsbygg</i>	52
<i>Fra fangehull til Halden</i>	52
<i>Botsfengslet – det «smittefrie», panoptiske fengsel</i>	53
<i>Ullersmo - Industriefengslet</i>	53
<i>Bergen - progresjonsfengslet</i>	54
<i>Halden – forvaltningssamarbeidsfengslet (spagatfengslet)</i>	55
<i>Fra panoptikk til elektronikk</i>	55
<i>Fra isolasjon til fellesskap</i>	56
<i>Fra rettsløs til rettighetshaver</i>	56
<i>«Som et luksushotell»</i>	56
<i>Dagens tanker – morgendagens fengsel</i>	57
Internasjonalt samarbeid – nordisk dimensjon	
av Guðmundur Gíslason	61
"Tillit er viktig"	
av Yngve Hammerlin	67
Being a Prison Officer: The Body in Prison Officer Work	
by Berit Johnsen	75
Utvikling av kriminalomsorg i Russland	
av Gennadij Kornienko	81
<i>En mengde nye føderale lover</i>	82
<i>Ny organisering gir positive resultater</i>	83
<i>Mer offentlig kontroll</i>	83
<i>Stort internasjonalt samarbeid</i>	84

The case of Norway: A relapse study of the Nordic correctional services	87
by Ragnar Kristofferson	
<i>Introduction</i>	87
<i>Methods</i>	87
<i>Key results and discussion</i>	89
<i>The case of Norway</i>	93
Straff, frihetsberøvelse, humanitet og humanøkologi	
av Arne Kvernvik Nilsen	97
<i>Stor internasjonal interesse</i>	98
<i>Humanøkologi</i>	99
<i>Hva består straffen i?</i>	100
<i>Hevntanker</i>	101
Teori og praksis - kompetansebygging og kriminalomsorgsfag som en vitenskap	
av Egil Larsen	103
<i>Harald og fag</i>	103
<i>Utvikling av et eget vitenskapelig fagområde</i>	104
<i>Fagutvikling</i>	105
<i>Teori og praksis - en start på en profesjonsvitenskap</i>	106
<i>Hva bør vi gjøre?</i>	108
Ledelse og kriminalomsorg	
av Erik Lund-Isaksen	111
<i>Hva var «bestillingen» til kriminalomsorgen? Ledelsens strategiske ansvar</i>	113
<i>Hvem var etatsledelsen?</i>	114
<i>Å ta ansvar for sin leveranse – bidrag til etatsledelse fra KRUS</i>	117
<i>Avslutning</i>	118
Et HR-blikk på kriminalomsorgen	
av Susanne Nor	119
<i>Et lite eventyr</i>	119
<i>Hvorfor et eventyr?</i>	121
<i>Fremtidens utfordringer for HR-området</i>	123
Breiviks manifest: unikt eller hybrid?	
av Franck Orban	125
<i>Politisk/ideologiske manifeste frem til 1989</i>	125
<i>Politisk/ideologiske manifeste etter 1989</i>	128
<i>Konklusjon</i>	133
Programs in Corrections: ‘The Big Bang Theory’ Re-Visited	
by Frank J. Porporino	137

Nordisk samarbejde på Kriminalforsorgens område	
af William Rentzmann	149
<i>Indledning</i>	149
<i>Nordiske Generaldirektørmøder</i>	150
<i>Andre nordiske fora</i>	154
<i>Afslutning</i>	155
Kriminalomsorgen som profesjon	
av Tore Råen	157
Vi trenger klarsynet ditt, Harald	
av Knut Storberget	161
Støvler eller kriminalomsorg?	
av Marianne Vollan	167
<i>Innledning</i>	167
<i>"Rammet" av rammer</i>	167
<i>KDI – "Kå det é?"</i>	169
<i>Aktiv kriminalomsorg – tryggere samfunn</i>	171
<i>Et dilemmafylt oppdrag</i>	171
<i>Avslutning</i>	172

OM HARALD I KRIMINALOMSORGEN

AV MARIANNE VOLLAN, DIREKTØR,
KRIMINALOMSORGS DIREKTORATET (KDI).

Det er ferietid, men en forestående konferanse i Singapore må planlegges. Harald gir som alltid gode råd, denne gangen på telefon. Plutselig høres et høyt smell, og forbindelsen blir brutt. «Torden», tenker jeg, «det må ha vært torden». Klokken er 16.25, datoen er 22. juli 2011.

Harald hadde ferie, men skulle bare innom kontoret for å hente flybilletter og noen dokumenter i forbindelse med et forestående møte. Galt sted til gal tid. I terrorangrepet ble Harald påført kraniebrudd, hjerneblødning, kjevebrudd, utslåtte tenner og ødelagt syn. Veien tilbake syntes lang, men han nektet å la seg knekke. Allerede første natten bestemte han seg for at dette skulle han klare. Alt annet ville bety seier til terroristen.

Noe av det første Harald sa da jeg besøkte ham på sykehuset få dager etter terrorhandlingen, var: «Jeg trenger en ny mobiltelefon. Jeg må komme i gang med arbeidet». Målet han satte seg, var at han skulle være fullt tilbake på jobb innen ett år. 1. juli året etter var han tilbake i full stilling. Det er i særklasse imponerende! Hans stå-på-vilje har vært forutsetningen for å klare dette; en stå-på-vilje som også har vært en betydelig støtte for hele organisasjonen i en ualminnelig krevende tid.

Tro mot sine prinsipper

I tiden etter 22. juli var Harald ofte i mediene. Der klarte han både å få fram hva som var viktig for ham som offer – for eksempel det å bli nevnt i tiltalebeslutningen – samtidig som han forble lojal mot sine kriminalomsorgsfaglige prinsipper og verdier gjennom hele prosessen. Harald formidlet tydelig at gjerningsmannen skulle behandles på lik linje med andre innsatte i norske fengsler; med respekt, verdighet og humanitet.

Dette er verdier Harald gjennom sine 30 år som direktør for Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) og Fængselskolen har overført til de mange kull som er blitt uteksaminert under hans ledelse. Den norske utdanningen av fængselsbetjenter regnes som en av verdens beste, og det er ikke minst takket være Harald. Under hans ledelse utviklet KRUS seg fra å ha en beskjeden stab til å bli et kompetansesenter med over 60 ansatte.

En kunnskapens mann

Harald er cand.philol. (1973) med fagkretsen historie hovedfag, statsvitenskap mellomfag og sosiologi grunnfag. Han jobbet i skoleverket fram til 1978, og har alltid lagt vekt på kompetanse og kunnskap. Likeledes er han opptatt av at kunnskap skal deles og benyttes. Ved en tidligere anledning ble Harald spurt om hva han var mest glad for å ha fått til etter 30 år på KRUS. Harald trakk, kanskje ikke uventet, fram det større perspektivet.

«Kanskje er det vårt internasjonale engasjement. Det at alle aspiranter har hatt mulighet til en utenlandsekskursjon i løpet av utdanningen, mener jeg har gitt nye perspektiver og innsikt i andre kriminalomsorgers kulturer, regimer, arbeidsmåter og verdier som jeg er overbevist om gir grobunn for refleksjon og styrking av profesjonaliteten».

Stort globalt kontaktnett

Internasjonalt arbeid har alltid ligget Haralds hjerte nær. I tiden på KRUS utviklet han et stort og viktig nordisk, europeisk og globalt nettverk, som hele tiden har vært en betydningsfull påvirkningsfaktor i de profesjonelle og faglige prosessene i norsk kriminalomsorg. Kontaktbetjentordningen, sonings-/framtidsplaner, programvirksomhet, mangfold og internasjonalisering av kompetanse er eksempler på områder der vi har lært av andre.

Harald er medlem av Board of Directors i ICPA (International Corrections and Prisons Association), og han sitter arbeidsutvalget i PC-CP (Council for Penological Co-operation).

I 2010 ble Harald bedt om å komme til Justisdepartementet, hvor han også var som avdelingsdirektør i 1998, denne gang med ansvar for internasjonalt samarbeid og som direktør for Internasjonal stab. Da Kriminalomsorgsdepartementet ble opprettet sommeren 2013, ønsket han å følge med sine oppgaver til Lillestrøm. Hovedoppgaver har vært EØS-finansieringsmekanismene – Norway Grants, generelt internasjonalt samarbeid og Russland-samarbeidet.

En lett aldrende mann som ønsket å ta det rolig de siste årene i yrkeslivet, tenker du kanskje. Reising, Riesling og Representasjonsmiddager. Dette er så langt fra sannheten som det er mulig å komme. Harald jobber lange dager, representerer på en svært god måte kriminalomsorgen i nasjonale og internasjonale fora og organisasjoner og står fjellstøtt i saker med høyt konfliktnivå. I tillegg håndterer han de tre R-ene nevnt over på en utmerket måte... Harald har solid ledererfaring og -kompetanse. Han begynte som lektor på Fængselskolen i 1978. Etter ett år ble han undervisningsinspektør, og i 1980 fungerte han som direktør. I 1981 søkte han og fikk embete som fængselsdirektør på Fængselskolen, som i 1987 ble til direktør for Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS).

Harald har gjennomført diverse leder- og ledelseskurs i sin karriere (blant annet Statens forvaltningshøyskole) og har selv bidratt til å utvikle, gjennomføre og delta i store ledelses- og organisasjonsutviklingsprosjekter i kriminalomsorgen gjennom 30 år.

Jeg setter meget stor pris på å ha Harald i ledergruppen min i Kriminalomsorgsdepartementet. Hans erfaring og kompetanse – både i ledelsesfaget og i kriminalomsorgsfaget – er god å ha i enhver diskusjon, og hans rolleforståelse og lojalitet er også uovertruffen. Han argumenterer alltid tydelig for sine standpunkter, men følger helhert opp også når resultatet blir et annet enn det han argumenterte for. Og med en god replikk på lur, sitter også latteren løst.

Stiller de gode spørsmålene

Harald er en inspirerende diskusjonspartner. Hans stiller de gode spørsmålene som vekker refleksjon over egne standpunkter og årsakene til at du har inntatt dem. Det er en utviklende øvelse!

En av mine hjertesaker er arbeidet med å skape én kriminalomsorg, hvor vi til tross for vår geografiske spredning og ulike former for straffegjennomføring baserer alt vårt arbeide på de samme mål, verdier og strategier. Harald så tidlig verdien av dette, og midt på 1980-tallet arrangerte han, ikke uten kontrovers, at friomsorgsansatte skulle kurses på Fengselsskolen.

Det er noe statsmannaktig over Harald. Rak i ryggen, hvit i håret, korrekt antrukket, tydelig i budskapet og med en sterk naturlig autoritet. Harald trenger ikke snakke høyt eller i store bokstaver for at folk skal lytte. Uansett om det er en statssekretær eller en innsatt han prater med, har han evnen til møte mennesker der de er. Folk føler seg vel med Harald!

Harald er nå fylt 70 år, og trer fra sommeren ut av sin nåværende rolle som leder for Internasjonal stab. Jeg er glad for at han har latt seg overtale til ikke å slutte helt, slik at han fortsatt kan berike norsk kriminalomsorg

HARALD FØSKER – ET HELT MENNESKE

AV ANDERS HORNSLIEN, VENN.

Harald Føsker, eller Føsker'n blant Skeid-venner, er noe helt spesielt. Det finnes grenser for hva et menneske skal måtte gå gjennom, sies det. For Haralds del har de grensene blitt tøyd gjennom hele livet. Vi som har vært så heldige å være hans nærmeste har gjennom årene fått dele vennskap med et enestående og unikt menneske. Med en livskraft og vilje så sterk at vi andre har fått utfordret vår evne til å forstå. Kanskje må vi til fotballterminologien for å finne de rette ordene:

Det finnes bare en Harald Føsker!

Harald er det mest nysgjerrige menneske jeg kjenner. Han kunne blitt en fremragende journalist. Han er interessert i alle mennesker og temaer. Han har en sosial intelligens som gjør at han glir like naturlig inn på en offisiell gallamiddag som når han henger opp reklameplakater og vasker stadionseter for Skeid på Voldsløkka. Harald liker folk og folk liker Harald.

Jeg vet ikke om det er oppveksten, talentet eller miljøet rundt som har formet Harald mest. Første del av barndommen på Sørlandet og andre del av ungdomstiden på Hedmarken. Til tross for nesten 20 av sine første år på bygda utviklet han et meget sterkt urbant gen. For selv om han er glad i fjellet og naturen så er Harald blitt en ekte bygutt. Det er på terrassen på Torshov med utsikt over takene i Oslo han hører hjemme.

Harald er en mann med mange, og svært ulike, sider. Åpen, men likevel privat. Tenker og opptrer moderne, men er glad i tradisjoner og faste rammer. Utadvendt og meget sosial, men de virkelige nære vennene som slipper helt inn på han er få. Har humor og ler mye, men også den som bringer alvoret inn i samtalen. Rasjonell, men med en høydeskrekk som er vanskelig for andre å ta på alvor.

Harald er en sann akademiker med sans for praktisk tilnærming. Det er ganske unikt. Jeg tror ikke det var tilfeldig at to fabrikker på Hedmarken var utgangspunktet for Haralds hovedoppgave i historie som ble levert i 1973. Den tok for seg krise og strukturendring i 1930-

tallets Norge. Harald har alltid hatt sansen for at teori skal omsettes til praksis for å ha en sann verdi. Denne egenskapen gjorde han til en meget god leder for Kriminalomsorgens utdanningscenter, KRUS. Han hadde stor omsorg for både ansatte og innsatte, men mistet aldri av synet verken samfunnets behov for å straffe, forbryterens behov for rehabilitering eller studentenes behov for både kunnskap og holdninger. Harald tenker helhet, der andre tenker detaljer. Og handling der andre tenker teori. Dette er egenskaper som har ført til at han blir lyttet til når fengselsvesenet i andre land i Europa skal vurderes.

Harald er en av dem jeg kjenner med flest døgn på reise. Gjennom sitt internasjonale engasjement har han satt sitt stempel på utallige internasjonale rapporter, vært medlem i en rekke ekspertkomiteer og representert Norge over det meste av verden. Likevel er det gjennom det lokale engasjementet mange kjenner Harald. Hvor mange timer Harald har brukt som frivillig i Skeid eller som styremedlem i borettslaget er det ingen som har oversikt over. Men det er mange.

Og her er vi ved kjernen av det unike ved Harald. Han synes det er minst like viktig å engasjere seg lokalt som å delta i en middag med justistoppene i Russland. Han trives der hvor det er makt og man kan øve innflytelse. Men han ser at dette må gjøres både i Skeid, borettslaget og EU for at samfunnet skal fungere. Dessuten har jeg han mistenkt for å trives best blant vanlige folk. Der hvor de skjulte agendaene er færre og ærligheten større. Rundt kaffekoppene på Skeid-huset bryr folk seg fælt lite om du er Kong Salomo eller Jørgen Hattemaker. Hedmarken har satt sine spor i Harald.

Det er vanskelig å beskrive mange av hendelsene i livet til Harald fordi de er så dramatiske. Han holdt på å dø av sykdom som lite barn. Han fikk utsatt artium et år fordi han var med i en svært alvorlig bilulykke. Det som imidlertid har preget Harald aller mest er tapet av sønnen Yngve som omkom i en basehoppulykke i 2010. Yngve hadde svært mye av Harald i seg. Det sosiale og omgjengelige, det nysgjerrige og søkende. Til tross for den enorme påkjenningen det er å miste et barn, maktet Harald og hans familie å inkludere andre i sorgen. Alle som hadde et forhold til Yngve ble tatt i mot med åpne armer og fikk ta del. Harald og hans gjeng sperrer ingen ute. Der Harald er, er det raust, ærlig, åpent og inkluderende. Sorgen over tapet av Yngve vil alltid være en del av Harald. Men med god hjelp av Eva, Hugo og Kristin ble vi andre nok en gang minnet om hvilken styrke og kraft det bor i han.

Sommeren 2011 var vakker i Toscana. Blant vinranker, oliventrær og gode venner var Harald veldig tilstede i livet. Han var ennå ikke helt kommet over at de som påsto at de var gode venner hadde tatt han med til Toscanas Flåklypa. Han mente sterkt at veien opp og ned var av en slik karakter at det bare var flaks om man slapp levende fra turen. Men på denne tirsdagskvelden var veien opp glemt og det var dekket langbord med alt det Toscana kan by på av mat og drikke. Gamle og nye venner fylte stolene rundt bordet og Harald var i sitt ess. Han pratet med alle, sørget for at glassene aldri ble tomme og samtalene om livet i stort og smått varte helt til Toscana-solen igjen farget morgenhimmelen rød.

Harald forlot Toscana torsdag 21. juli og dro hjem til Norge. Harald hadde bestemt seg for å dra på jobb dagen etter til tross for at han fremdeles hadde ferie. Da bomben smalt, 22. juli, var han på jobb i Justisdepartementet i Høyblokka. Harald overlever, men med store skader. Særlig gikk det hardt utover øynene.

Haralds måte å takle skadene og angrepet på vil aldri slutte å forundre oss. Hvor henter han styrken og gjennomføringsevnen fra? "Jeg skal være tilbake i full jobb innen et år, denne terroristen skal aldri vinne", sa Harald til oss fra en benk på Ullevål sykehus. Vi ristet litt på hodet da vi gikk, men innerst inne trodde vi faktisk på han. Harald ble et symbol og en ressurs for mange i månedene etter terrorangrepet. Klokskapen i intervjuene han ga og den beinharde viljen til å bli frisk nok til å komme tilbake på jobb har satt varige spor hos oss alle. Vi snakker ofte om dette når vi snakker om Harald. Og vi snakker ofte om Harald. Jeg har ingen anelse hva denne mannen er laget av og hvor han henter sin styrke fra. Men vi er uendelige stolte av han og det han står for. Å være venn med Harald har lært oss mer om livet enn noe annet.

UDDANNELSE I LEDELSE AF KRIMINALFORSORGSFAGLIGHED AV JØRGEN BALDER, FHV. UDDANNELSESCHEF, KUC, DANMARK.

Indledning

Jeg er både glad for og stolt over at være blevet inviteret til at skrive et bidrag til festskrift for min gode ven og kollega Harald Føsker. Som uddannelseschef for Kriminalforsorgens Uddannelsescenter (KUC) i Danmark har jeg i mere end 25 år haft et fremragende samarbejde med Harald, fagligt såvel som personligt. KUC har igennem hele perioden haft et tæt og udbytterigt samarbejde med KRUS og de øvrige nordiske uddannelsescentre. Endvidere har jeg haft et fint samarbejde med Harald på europæisk plan bl.a. i Europarådet. Harald har spillet en fremtrædende rolle heri.

Professionaliseringsstrategien

Det var kort beskrevet Haralds grundsynspunkt allerede fra begyndelsen af sin tid som direktør for KRUS, at en fortsat udvikling af kriminalforsorgen, fagligt såvel som etisk krævede, at fængselsbetjentenes grunduddannelse blev opgraderet til "højskoleniveau" (i norsk terminologi, bachelorniveau i dansk), og at fængselsbetjentenes arbejde hermed fik en professionslignende status. Harald var ophavsmand til og igennem hele sin karriere inspirerende hovedkraft bag denne professionaliseringsstrategi i Norge, i Norden og i det øvrige Europa. Det har været en lang proces. Strategien er takket være Haralds indsats nu virkeliggjort i Norge. I Danmark er vi ikke nået så langt endnu, men vi er på vej.

Den nordiske model

Professionaliseringsstrategien hænger sammen med en anden basal strategi, den såkaldte "nordiske model", der indebærer, at fængselsbetjentpersonalet ikke blot tager sig af de traditionelle kontrol- og sikkerhedsopgaver, men også medvirker ved udførelsen af en bred vifte af opgaver vedrørende fritid og resocialisering, herunder sagsbehandling i forbindelse med

udgang, prøveløsladelse m.v. Denne strategi adskiller sig fra tidligere tiders arbejdsdeling, hvorefter hovedparten af sidstnævnte opgaver næsten udelukkende blev varetaget af specialister - for eks. socialrådgivere og jurister.

Den "nordiske model" har ligesom professionaliseringsstrategien til formål at hæve den kriminalforsorgsfaglige kvalitet. Rationalet bag den er, at fængselsbetjentene har den største berøringsflade med de indsatte og dermed bedst kendskab til deres problemer og muligheder. Inddragelse af fængselsbetjentene bredt i arbejdet med de indsatte styrker derfor kvaliteten af de kriminalforsorgsfaglige kerneydelser. Bag strategien ligger også et ønske om, via såkaldt jobudvidelse, at gøre jobbet som fængselsbetjent mere attraktivt og dermed øge fængselsbetjentenes jobtilfredshed og trivsel.

Uddannelse i ledelse af kriminalforsorgsfaglighed

Jeg vil i mit indlæg med afsæt i professionaliseringsstrategien og den "nordiske model" argumentere for, at operationelle ledere af fængselsafdelinger via uddannelse styrkes m.h.t. deres kompetencer vedrørende ledelse af kriminalforsorgsfaglighed.

Den professionelle vs. den faglige leder

De senere årtier har været præget af en tendens i retning af såkaldt "professionel ledelse", eller "generalistledelse". Den professionelle leder er - polemisk formuleret - en leder, der behersker diverse ledelsesteorier og -færdigheder, der udspringer heraf, men ikke - i modsætning til den faglige leder - nødvendigvis faglige kundskaber om selve den produktion af varer og tjenesteydelser, som han er leder af. Den professionelle leder trækker i så henseende på diverse fagekspertes. For en god professionel leder i den nævnte forstand er det, som det siges, for så vidt ligegyldigt, om han er leder af en chokoladefabrik eller et hospital.

Denne ledelsesopfattelse er blevet kritiseret. Kritikken siger bl.a., at den anvender ledelsesteorier, som tilsyneladende er effektive og moderne, men som er baseret på den illusion, at man kan lede offentlige institutioner på samme måde, uanset hvilke substantielle aktiviteter de beskæftiger sig med. En udvikling der ikke bliver bedre af at, at ledelsesbranchen

i høj grad præges af skiftende modeluner. Eksisterende ledelsesteorier forældes hurtigt til fordel for nye og mere hippe teorier, der sælger bedre.

Faglig ledelse i kriminalforsorgen

Det er mit synspunkt, som jeg i det følgende vil uddybe nærmere, at udøvelse af ledelse i kriminalforsorgen - i hvert fald på operativt niveau - er afhængig af den faglige kontekst den udøves i, og at lederen som følge heraf bør være velfunderet i såvel kriminalforsorgsfaglig henseende som i at lede kriminalforsorgsfaglighed.

Kriminalforsorgsfaglighed

Kriminalforsorgsfaglighed omfatter i min definition følgende 4 hovedtyper af fagområder:

- kontrol - og sikkerhed, herunder anvendelse af lovlige magt- og sikringsmidler (den oprindelige kerne i fængselsbetjentjobbet)
- resocialisering, herunder oprettelse og gennemførelse af handleplaner
- "miljøarbejde" (udtrykket er hentet fra Norge) dvs. aktiviteter, der har til formål at opretholde og udvikle et godt institutions- og afdelingsmiljø.
- sagsbehandling, der omfatter behandling af sager vedr. besøg, udgang, overførsel, løsladelse o.l.

Ledelsesfaglighed

Ledelse kan på sin side også opdeles i fire hovedtyper: Personaleledelse, administrativ, strategisk og faglig ledelse.

De tre førstnævnte former for ledelse er mere generelle i den forstand, at de typisk er uafhængige af den faglige kontekst hvori de udøves. (Sidstnævnte ledelsesform forudsætter dog også et vist kendskab til den faglighed, der er genstand for ledelse). Faglig ledelse er omvendt tæt knyttet til de kerneydelser der ledes.

Fordelingen mellem de forskellige ledelsesformer i sundhedsvæsenet

En leder fordeler i praksis ikke sin arbejdstid ligeligt mellem de fire discipliner. Anvendelsen af tid afhænger af mange faktorer som f.eks. ledelsesniveau, ledelse af fagligt eller ikke fagligt uddannede medarbejdere og indholdet af ledelseskompetence i stillingen. På det operationelle ledelsesniveau tættest på klienterne vil (eller bør) lederen typisk være mere fokuseret på faglig ledelse. Mens lederen, på det taktiske og strategiske niveau, omvendt vil bruge mere på strategisk ledelse.

Forskning inden for sundhedsvæsenet vedr. ledende sygeplejerskes ledelsespraksis viser, at de faktisk anvendte ledelsesformer kan opdeles i 3 overordnede kategorier:

- *Administratoren*, som vægter den administrative del af ledelsen på bekostning af den faglige ledelse
- *Kliniker* som vægter deltagelse i den daglige praksis på bekostning af den administrative ledelse
- *Hybridlederen* der vægter et samspil mellem ledelse og fag. Bevidst valgt deltagelse i praksis finder sted med et ledelsesfagligt sigte. I de administrative og driftsmæssige opgaver guider sygeplejefaglige overvejelser ledelsespraksis og omvendt.

Vægtningen af de forskellige ledelsesformer i kriminalforsorgen

Efter min vurdering er den førstnævnte ledelsesform, administratoren, nok den mest udbredte i dansk kriminalforsorg.

Denne vurdering understøttes af en undersøgelse af fængselsbetjente i et dansk lukket fængsel fra 2008 af kriminologen Nadja Kirchhoff Hestehave: "Behind the Blue Shirt - A Qualitative Study of Prison Officers' Occupational Roles and their Embedded Potential Conflict."

Undersøgelsen viser bl.a., at der er mange forskellige holdninger blandt fængselsbetjentene til om og i hvilken grad de sikkerhedsmæssige og resocialiseringsmæssige opgaver er modstridende. Nogle fængselsbetjente udfører de to sæt af opgaver uden at spekulere nærmere over det. Andre forsøger at finde en bestemt logik i, hvordan opgaverne hænger sammen indbyrdes. Atter andre vælger en tredje strategi osv. De forskellige tilgange til arbejdet

understreger ifølge NKH en særlig autonomi i fængselsbetjentenes arbejdskultur, der på mange måder også kan siges at være anarkistisk.

Som en af hovedårsagerne til, at der opstår en anarkistisk arbejdskultur peger hun på, at fængselsledelsen ifølge fængselsbetjentene er mangelfuld. Fængselsledelsen *er fraværende, når vigtige beslutninger i forhold til de indsatte skal tages*. Fraværet får fængselsbetjentene til at fortolke formelle regler individuelt og skabe deres egne uformelle regler i et forsøg på at skabe formål og mening med arbejdet.

Kriminalforsorgsfaglig ledelses betydning for jobtilfredshed

Ledelse af kriminalforsorgsfaglighed fyldte i det meste af nulkerne ikke så meget i debat og praksis i den danske kriminalforsorg. Personaleledelse eller ledelse af HR stod ofte øverst på dagordenen. Emner som f.eks. arbejdsmiljø og trivsel havde klart første prioritet. Det var der flere gode grunde til. Højt sygefravær og mange arbejdsrelaterede førtidspensioneringer, trusler og vold mod personalet m.v.. Den meget fokus på nævnte HR - emner førte imidlertid til, at man efter min mening undervurderede betydningen af selve arbejdet med, herunder ledelse af de kriminalforsorgsfaglige kerneopgaver. Sat på spidsen bredte der sig mere eller mindre en opfattelse af, at trivsel og jobtilfredshed alene kunne opnås via personaleledelse, inklusiv diverse HR -tiltag. Betydningen i så henseende af genuint udført kriminalforsorgsfagligt arbejde blev trængt i baggrunden. Ledelsesmæssigt pegede pilen således i retning af de mere generelle ledelsesformer. Efterhånden fik synspunktet, at god ledelse af kriminalforsorgsfaglighed er en væsentlig forudsætning for opnåelse af såvel gode faglige resultater som trivsel og jobtilfredshed dog igen vind i sejlene.

Problemstillingen er ikke ukendt fra andre brancher. Sagt med andre ord, har den efterhånden genvundne erkendelse sat en bevægelse i gang i retning af igen at få koblet ledelse af arbejdsmiljøarbejdet tættere på kerneopgaven med henblik på at styrke engagementet i begge spørgsmål.

Ledelse af veluddannede medarbejdere

Det er almindelig anerkendt, at der stilles større krav til ledere, når medarbejderne er veluddannede. Den danske grunduddannelse af fængselsbetjente er ligesom den norske blevet opgraderet. De facto er den danske grunduddannelse i dag løftet et niveau op, så den i dag er at betragte som en såkaldt mellemlang videregående uddannelse. Fængselsbetjente med den nye grunduddannelse er således bedre uddannede end tidligere, hvilket alt andet lige stiller større krav til lederne med deraf afledt behov for styrkede ledelseskompetencer, inklusiv kompetencer i kriminalforsorgsfaglig ledelse.

Min konklusion

Professionaliseringstrategien med de kriminalforsorgsfaglige kerneydelser i centrum er efter min mening således fortsat vigtig ikke mindst m.h.t. ledere af fængselsbetjente på drifts- eller operationelt niveau.

Det er stadig nødvendigt, at uddanne (kompetenceudvikle) kommende såvel som allerede fungerende ledere i de mere generelle ledelsesdiscipliner: Personaleledelse, administrativ og strategisk ledelse. Men det er ikke tilstrækkeligt. Operationelle ledere bør også uddannes i ledelse af kriminalforsorgsfaglighed. De skal med udtrykket fra sundhedsvæsenet jf. ovenfor uddannes i hybridledelse.

Der ligger her en opgave i, at få den nuværende uddannelse af ledere, der i hvert fald i Danmark i forholdsvis høj grad er baseret på uddannelse i de mere generelle ledelsesdiscipliner, til også at omfatte ledelse af kriminalforsorgsfaglighed.

Sidstnævnte forudsætter i hvert fald to ting:

For det første må man se på, hvorledes man styrker den kriminalforsorgsfaglige uddannelse af de operationelle ledere af fængselsafdelinger, teoretisk såvel som praktisk. Målet er ikke, at de skal være eksperter inden for alle områder, men at de bør besidde en fagkundskab inden for de kriminalforsorgsfaglige hovedområder, der gør dem i stand til i den daglige drift at give deres medarbejdere den fornødne kriminalforsorgsfaglige vejledning og sparring.

For det andet bør de uddannes i, hvorledes denne kriminalforsorgsfaglighed ledelsesmæssigt bedst bringes i spil. Dette kræver en særlig udviklingsindsats, helst forskningsmæssigt

understøttet, idet der ikke på "markedet" p.t. eksisterer færdige løsninger på, hvorledes dette konkret bør gøres. Det ville helt i Haralds ånd være en oplagt ide at inddrage det nordiske samarbejde i en sådan udviklingsindsats.

Litteratur:

Hestehave, N. K. (2008). *Behind the Blue Shirt - A Qualitative Study of Prison Officers' Occupational Roles and their Embedded Potential Conflict*. (Masteroppgave i kriminologi) Leicester: University of Leicester.

TI ÅR MED FLERFAGLIG
SAMORDNING.¹
UTVIKLINGSARBEID VED
ALLMENN LÆRERUTDANNINGEN VED
HiO – 2000-2010
AV HANS-JØRGEN BRUCKER,
DIREKTØR, KRUS

Innledning

Undervisningen av aspiranter på KRUS er i stor grad temabasert og er inspirert av problembasert læring (PBL). Utdanningen forutsetter aktiv bruk av elektronisk læreplattform, har stor lærertetthet og personlig oppfølging av aspirantene. Aspirantene er inndelt i faste basisgrupper og lærerrollen har fokus på veiledning, ofte i grupper. Utdanningen er praksisnær og det legges opp til aspirantsentrerte læringssituasjoner.

Mange profesjonsutdanninger har store utfordringer når det gjelder praksisnærhet, kobling teori/praksis og samarbeid mellom fag. Fagene i profesjonsutdanningene kan være anvendelser av fag fra Universiteter og ikke ha samme betegnelser eller innhold som «vitenskapsfagene».

Lærerutdanningen for grunnskolen i Norge foregår på mer enn 20 universiteter og høyskoler. Høgskolen i Oslo (HiO) tar inn mer enn 300 studenter årlig og er den største lærerutdanningen i landet.

Under er beskrevet en flerfaglig samordning som startet som et prosjekt og som utviklet seg til en fast ordning ved HiO og som fikk stor betydning ved utvikling av nye rammeplaner for all lærerutdanning ved revisjonen i 2010.

---

¹ Artikkelen bygger på HiO-rapport 2011 nr 13

En flerfaglig strategi for profesjonsfaglighet og kunnskapssammenheng

Utgangspunktet for prosjektet var resultatene fra studentevalueringer. De viste at det var en svak samordning mellom fagene. De obligatoriske fagene i allmennlærerprogrammet har tradisjonelt gått som parallelle studiefag med adskilte og ukoordinerte planer og undervisning. Verken i de nasjonale planene eller lokalt har fagplaner vært sett mer systematisk i sammenheng. Flere tema kom fram i to eller flere fag. Studentene kunne av og til få samme teoriområde presentert samme år, uten at personalet visste om at innholdet i fagene var overlappende. En annen felles erfaring for mange fag og faglærere var at det ofte var åpenbar mangel på enkel samordning mellom fagene samme studieår. Både studenter og lærere opplevde ikke sjelden hvordan fag ble konkurrenter om studentenes tid og oppmerksomhet. Et tredje tilbakevendende kritikkområde var at studenter ofte så lite av forbindelser mellom områdene de studerte og yrkesoppgavene i klasserommet.

Kimen til prosjekt Fleirfagleg begynte som et ganske uformelt samarbeid av et team med tre entusiastiske lærere fra høsten 1999. Profesjonsretting, flerfaglig sammenheng og IKT utgjorde innholdet i prosjektet. Samtidig var organisasjonsutvikling et oppfølgingstema. Det første året hadde prosjektet ingen ekstra ressurser, men tilstrekkelig mye engasjement og glød fikk det i gang. Til sammen var det 20 lærere ved første studieår som jobbet med å realisere prosjektet. De ressursmessige rammene for prosjektet ble betydelig endret etter studieåret 00/01. Prosjektet Fleirfagleg 2001 ble 50% eksternt finansiert av utdanningsdepartementet, med midler til: - styringsgruppe, prosjektgruppe og – leder, noe støtte til øvrige prosjektdeltakere, drift, brukerstøtte for utnytting av IKT og til faglig veileder. Med den eksterne støtten ble prosjektet gradvis utvidet til å omfatte flere tema og samarbeidsområder.

Prosjektet omfattet fra startåret 2000:

- flerfaglig samordning mellom fagene første studieår
- bruk av kasusorienterte arbeidsformer med undervisningsmaterieill i videoformat
- IKT som del av læringsmiljøet
- samordning med praksis
- flerfaglig studiefagsevaluering og studentvurdering
- tverrfaglige prosjekt i noen uker

I løpet av de første årene med prosjekt Fleirfagleg ble en rekke av tema gradvis prøvd ut. Etter hvert etablerte samarbeidet seg som en lokal kanon av faste studiedidaktiske tema. Studentenes besvarelser på en ettfaglig eksamensoppgave ved slutten av første studieår ga prosjektet en indikasjon alt det første året om at flerfaglig samordning merkes og betyr noe for studiearbeidet. I eksamenssammenheng opplevde faglærere at eksterne sensorer, noe overrasket, påpekte at studenter fra allmennlærerutdanningen ved HiO på egen hånd refererte til andre studiefag, selv om dette ikke var etterspurt i oppgaveteksten. Så seint som i 2010 framheves samme oppgavesamarbeid mellom norsk og pedagogikk som nytenkende og innslag i prøveformer som til sammen gir «stor variasjon og ei brei prøving av pensum og praksisnære arbeidsformer».

Det er også gode grunner for at studentene har med seg flerfaglige samarbeidsvaner ut i skolen når de blir lærere. En del av lærerens yrkesoppgaver er fagdelte, og der blir lærerutdanningens fagdelte kunnskaps- og studieorganisering praksisnær. Andre yrkesoppgaver krever kunnskap og innsikt hentet fra flere fag. Dette innbyr til innslag av temaorganisering.

Konkret kom flerfaglig sammenheng i prosjektperioden til uttrykk ved at studenter og faglærere arbeider med samme tema samtidig i flere fag, ved at de som underviser i ulike fag kjenner hverandres studiefagsinnhold og henviser til det i undervisningen, og gjennom tverrfaglig samarbeid i bestemte perioder om oppgaver som felles prøve, studieevaluering, praksisoppgave og tverrfaglig tema. I tillegg har samarbeidet omfattet profesjonsretting gjennom bruk av kasusbaserte arbeidsformer, kombinert med bruk av intranett, digital video og database mot nett.

Overgang fra prosjekt til daglig drift.

Etter 2003 trakk prosjektgruppa seg ut av arbeidet. Bare en av de tre deltok fortsatt i undervisningen, men ikke med noen aktiv rolle i daglig drift og beslutninger. Med avviklingen av prosjektperioden var det viktig å finne mer varige organisatoriske rammer for koordinering og samarbeid mellom kollegene fra de fire fagmiljøene som var stammen i videreføringen. Løsningen som ble valgt var at studieleder tok over prosjektgruppas nøkkelfunksjoner knyttet til styring og implementering av hele samarbeidsprogrammet. Studieleder overtok samtidig et betydelig og kontinuerlig praktisk koordineringsarbeid i tillegg til det formelle. Det viste seg å

være mange praktiske utfordringer knyttet til samordning og oppfølging, noe som ble uoverkommelig for en person når det hvert studieår var over 300 studenter og vel 30 ansatte involvert.

En stabil organisatorisk ramme for den faglige samordningen ble dermed etablert. Lærerne i de ulike fagene ble samlet i team og fagteam, med årskull og de to første studieårene som felles kollegiale møteplasser. Samtidig ble det opprettet teamlederfunksjoner. De som underviste fikk i størst mulig grad alt arbeidet på trinnet knyttet til et team med en teamleder fra hvert av fagene norsk, matematikk og pedagogikk.

Teamlederne var bindeledd mellom studieleder for trinnet, praksiskoordinator og faglærerne. Teamlederne var ansvarlig for teammøter, for å følge opp at oppgaver på teamet ble utført, bidra med saker til kullmøter og følge opp at vedtak blir fulgt opp, fordele kontaktlærere på praksisgrupper, fordele faglærere og det faglige arbeidet innen teamet ved flerfaglig arbeid og generelt rapportere til studieleder. Teamlederne var samtidig fagansvarlige med ansvar for å holde møter for sitt fag på trinnet, oppfølging av at oppgavene innenfor faget på trinnet ble utført, svare på henvendelser og gi beskjeder om sitt fag på trinnet. Inkludert i oppgavene som fagansvarlige var også å ha faglig ansvar i forbindelse med eksamen, ha ansvar for fagplanarbeid i samarbeid med seksjonsleder i hvert fag, og sørge for utarbeiding av retningslinjer for arbeidskrav og koordinere veiledning av faglige oppgaver.

Aktivt samarbeid fra starten av mellom prosjekt og faglig ledelse

Fra år 2000 ble studielederfunksjonene ved avdeling for lærerutdanning lagt om. Både allmennlærerutdanningen og førskolelærerutdanningen valgte tre studieledere for en tre års periode. Tidligere var det en studieleder på hver utdanning og inntil 25 % stilling som assisterende studieleder. Med tre studieledere ble ansvar fordelt på år, fra starten med en med ansvar for første år, en for andre år og en for de to siste årene av den fireårige allmennlærerutdanningen.

studieår. Ved omleggingen fra år 2000 skulle studieleder være mer direkte knyttet til utdanningsår og oppgaver som kullkoordinator. Det innebar møtevirksomhet og samordning av oppgaver på hvert trinn. Det flerfaglige prosjektet fikk mye plass i personalmøtene for første studieår. Prosjektet inviterte alle som underviste på trinnet til å bidra med egne prosjekter og

samordne disse gjennom flerfaglig samarbeid. Studieleder samarbeidet med prosjektledelsen i gjennomføring av møtene og arrangerte egne årlige seminarer for de involverte. Gjennom hele arbeidet ble det blitt stilt krav til deltakerne om aktiv deltakelse, blant annet gjennom levering av skriftlig materiale for at arbeidet skulle få uttelling i arbeidsplanene.

Avdelingsledelsen har gjennom hele perioden vært orientert om den flerfaglige samordningen og det utviklingsarbeidet som har foregått. De første årene ble prosjektledelsen ved flere anledninger invitert til å orientere avdelingsledelsen og øvrig personale om arbeidet. Dette har vært vesentlig for å få aksept for måten arbeidet ble gjennomført på og for anerkjennelse for innhold og prosessen i arbeidet. Flerfaglig samarbeid vokste på denne måten fra å være et prosjekt for lærergrupper første studieår til å være en bred og systematisk faglig samordning.

Institusjonalisering og forvaltning

Prosjektet la fra starten vekt på åpen deltakelse. Det var vesentlig med kollegial faglig styring ved at alle deltakerne har hatt mulighet til å uttale seg om videre utvikling og arbeid. Det faglige personalet består av personer som er faglig dyktige og selvstendige og ofte har klare oppfatninger om hvordan undervisningen skal skje. Et samarbeid som innebar at alle innen samme fag skal gjøre mye av det samme og i tillegg i samarbeid med andre fag, bød på relativt store utfordringer. Samtidig hadde, først prosjektledelsen og fra 2003 ansvarlig studieleder hatt et overordnet ansvar for den flerfaglige og faglige samordningen. Det medførte et relativt omfattende arbeid ved uenighet, men det var hele tiden vesentlig at alle fag deltok på egne premisser og hadde mulighet for reservasjon og alternative løsninger. Gjennom grundige runder med drøftinger ble det oppnådd stor grad av enighet i de involverte miljøene.

Fra årshjul til matrisestyring

Inntil år 2000 var det årshjul som beskrev arbeidet gjennom året med enkelte frister og datoer. Gjennom det flerfaglige arbeidet ble årshjulet stadig mer detaljert og styrende for arbeidet gjennom året. Tabellen ble etter hvert kalt matrise og studieleder var faglig ansvarlig for avgjørelsene om innhold. Avgjørelsene ble grundig diskutert i årlige seminarer og med relativt lange høringsfrister. Oppslutningen om seminarene og matrisearbeidet var stor mye fordi

arbeidet ble oppfattet som vesentlig for de som skulle undervise på kullene. Hvis det kom innspill fra fagseksjoner eller enkeltpersoner etter fristene for høringene eller innspillene ikke var grundig diskutert, kunne forslagene bli utsatt til diskusjon året etter.

Det var hele tiden frihet til å gjennomføre faglige løsninger som ikke var beskrevet i matrisen, men innholdet i matrisen hadde gjennomgående første prioritet. Detaljeringsgraden i matrisene var også gjenstand for diskusjon på grunn av dilemmaet mellom for sterk detaljstyring på den ene siden og frihet for den enkelte lærer eller studentgruppe til å gjøre egne valg på den andre. Fra 2007 medvirket studentene på seminarene og var høringsinstans for matrisene.

Mange nye kollegaer trenger tid til å bli kjent med samarbeidstradisjoner

Hvert studieår er det vanlig med ganske omfattende utskiftninger i fagpersonalet og mange nye tilsatte. Flerfaglig samarbeid er ikke vanlig, og det var adskillige utfordringer med å gjøre nye tilsatte kjent med samarbeidstradisjonene. Ikke minst viste det seg at det var krevende for nytilsatte, som ikke kjenner lærerutdanningsfeltet, å bli kastet inn i flerfaglig samarbeid i starten. Både fagpersonalet som representerte kontinuiteten og de nye var svært samarbeidsvillige for å løse praktiske utfordringer. Det ble innført en fadderordning for nytt personale slik at de fikk en fast person for henvendelser og spørsmål.

Systematisk arbeid med studiekvalitet – spørreundersøkelser og oppfølging

Fra år 2000 ble det gjennomført spørreundersøkelser blant studentene. Fram til studieåret -07/08 var det to elektroniske spørreundersøkelser hvert år. I studieårene -08/09 og -09/10 ble det gjennomført en undersøkelse hvert år og egne evalueringer i hvert fag i klassene. Det var klare rutiner for at resultatene av de elektroniske undersøkelsene ble diskutert i klassene med flere faglærere til stede. Oppsummeringer av resultatmønstrene har også vært lagt ut på Fronter og ved noen anledninger ble resultatene lagt fram for studentene på kullet og diskutert i forbindelse med fellesforelesninger. Studentene fikk se resultatene fra egen klasse og fra hele kullet for å ha grunnlag for sammenlikninger. Lærerne fikk også se egne studenters fritekstsvaer.

Studieleder vurderte hver gang om noen uttalelser var slik at det var behov for egen oppfølging. Der det var uttalelser som faglærer kunne oppleve som støtende, ble uttalelsene trukket ut av undersøkelsen og bare sendt til de lærerne det gjaldt. Spørsmålene i undersøkelsen ble sendt inn av fagmiljøene og administrasjonen og behandlet av teamlederne i møte med studieledelsen. Ved hver undersøkelse hvert år var det rom for fornyelse av spørsmålene. Materialet fra undersøkelsene og diskusjonene med studenter og personale er oppsummert og brukt i de årlige kvalitetsrapportene sammen med andre indikatorer som belyser studie- og resultatmønstre.

I 2007 og 2008 arbeidet egne grupper med tiltak for økt studiekvalitet og med oppleggene for studieevalueringer. Studiekvalitetsutvalget gjaldt hele avdelingen. Gruppen som vurderte opplegget for studieevalueringene kom fram til forslag til hvordan kullevalueringer framover burde se ut. Forslagene er i stor grad fulgt ved senere undersøkelser.

Fagutvalg

Fra år 2000 hadde studentene fagutvalg i hvert fag. Fra høsten 2004 ble det felles fagutvalg for hvert av kullene på tvers av fagene. To representanter fra hver klasse møtte faglærere og studieledelse samlet og tok opp felles utfordringer for kullet og tema for enkeltfag. Møtene hadde en god utvikling ved at de i mindre grad ble en ren klagemur og i større grad et organ for konstruktive tilbakemeldinger og utvikling av utdanningen. Kvaliteten og engasjementet til studentene som leder fagutvalget og kontakten med studieleder eller koordinator for studieleder ble viktige faktorer for at fagutvalget skulle fungere godt. Lederne i fagutvalget deltok på seminarer sammen med tilsatte der man vurderte kvalitetsforbedringer i studiet. De ble også høringsinstans for matrisene og hadde anledning til å spille inn til spørsmålene i spørreundersøkelsene hvert år.

Nasjonale evaluering og lokal konsolidering

Den nasjonale evalueringen av norsk allmennlærerutdanning i regi av NOKUT startet bare et drøyt år etter at innføringen av rammeplanen fra 2003 var kommet i gang. Lokalt ved avdeling

or lærerutdanning ved HiO ble også dette nasjonale styringstiltaket tatt fatt i som mulighet for konsolidering og utdyping av det flerfaglige utviklingsarbeidet.

Hovedrapporten fra evalueringen fra høsten 2006 framhevet at utdanningen trengte å arbeide med tydelig profesjonsrettet og vitenskapelig forankring som skal prege alle fag. Som en sammenfatning løfter evalueringspanelet fram noen trekk som er sentrale i en profesjonsrettet lærerutdanning:

- Den bygger på vitenskapelig generert kunnskap
- Er på samme tid praksisnær og teoriorientert
- Gir rom for selvstendighet (autonomi) i yrkesutøvelsen
- Utvikler både evnen til kritisk refleksjon og evnen til å utnytte ny kunnskap i egen yrkesutøvelse

Evalueringen la vekt på å få fram styrket progresjon og bedre sammenheng i utdanningen. Uklare sammenhenger mellom fag, fagdidaktikk og pedagogikk, mellom studier og praksis og mellom forskning og studier gir for svak profesjonsorientering. En typisk formulering som gir uttrykk for evalueringens vurderinger om styrket forskningstilknytning er:

Det faglige innholdet må gjenspeile det ansvaret institusjonene har for at aktuell forskning formidles til kommende lærere. Det er evalueringspanelets inntrykk at trening i å ta til seg andres forskningsresultater og erfaringer av utviklingsarbeid i liten grad er viet oppmerksomhet (s 57-58).

Evalueringen ga ny informasjon om kunnskapssituasjonen i obligatoriske fag gjennom statistikken over karakterprofil og gjennom et resensureringsprosjekt. Materialet viste at særlig de tre fagene - Krl, norsk, og pedagogikk – har svake felles kriterier for kunnskapsvurdering og karaktersetting. Evalueringen oppsummerer kjente vurderinger, særlig fra studenthold, om at utdanningen ofte preges av utydelige og forsiktige faglige krav. I denne sammenhengen er det grunn til å ta med at resensureringsprosjektet var en indikasjon om at intern sensur ved allmennlærerutdanningen ved HiO i alle fall ikke var basert på svakere faglig krav til resultater enn det som ble lagt til grunn i de fire kommisjonene som var brukt i resensureringen. I alle fire

fag som var omfattet av resensureringen var de utvalgte stikkprøvene vurdert noe strengere i intern første sensur ved avdelingen enn av de kommisjonene som sto for ettersensuren.

Dette var ikke tilfelle for lærerutdanningene ved andre institusjoner.

Studiestrategier og lærerutdanningsforskning

I forskningen om lærerutdanning har Inger Anne Kvalbein rettet oppmerksomhet mot samspillet mellom en særpreget utdanningskultur og den underforståtte didaktiske kontrakten mellom lærerstudenter og lærerutdannere - seminar kontrakten. Sentralt her står et mønster der studentene bytter frihet og tid mot å inngå i et fellesskap der lærerutdannerne påtar seg forpliktelser og ansvar overfor studentene - i motsetning til den idealtypiske universitetslærer som primært føler ansvar for et fag. Med denne kontrakten som ramme blir studenter «ledet» gjennom lærerutdanningen med obligatoriske fag og omfattende undervisningstilbud, og hvis de ikke har gjort fatale feil, er de blitt sertifisert til læreryrket. Etter høgskoleutviklingen fra midten av 1970-tallet og framover brytes gradvis denne uskrevne kontrakten. Men senvirkninger av mønsteret kan være noe av det som stadig spores i kunnskapsnormer og læringsstrategier. Med tilsetningsforholdet som er i utdanningen av aspiranter og den nærheten de har til lærere, førstebetjenter, aspirantledere, praksisveiledere og aspirantledere kan det være tydeligere paralleller her enn for mange andre profesjonsutdanninger.

Flerfaglighet de første studieårene - mot et flerstemt profesjonsfaglig område?

I diskusjoner blant lærerutdannerne har et tilbakevennende tema vært usikkerhet i forhold til om tverrfaglighet skulle være idealet for allmennlærerutdanningen. Mange i kollegiet har lagt vekt på å holde oppmerksomhet mot at god allmennlærerutdanning krever:

- kompetanse i basisfag
- kompetanse i profesjonsoppgavene
- rom for studentenes personlige og dannende interesser og refleksjoner

Flerfaglighet ble en samlende betegnelse for denne beskjedne samordningsinteressen kombinert med det prof Sigmund Ongstad i evalueringsrapporten av prosjektet i 2003 betegner

som en " prinsipiell vilje" til å profesjonsrette fagene i lærerutdanningen. Ved å bruke flerfaglighet som samlingsmerke signaliserer kollegiet av lærerutdannere en interesse til å forsøke og gjennomføre en profesjonsretting i studieperioder så vel som i praksisperioder. Forutsetningen for å lykkes har ikke minst vært kunnskaper om hverandres fag, fordeling av oppgaver, sammen med noen faglige og personlige "gevinster":

- de flerfaglige temaene må ha relevans for fagene
- organisasjonsutviklingen må skje over tid og understøttes med ressurser
- arbeidsmåter skal utfordre de enkelte studentene

I dette perspektivet er det gode grunner for å se flerfaglighet ikke bare som program for samarbeidsforsøk. Lærergruppene har gjennom hele perioden forhandlet fram innholdet og arbeidsmåtene i det flerfaglige samarbeidet. Flerfaglighet har blitt et dynamisk begrep som kollegiet som profesjonelt fellesskap reflekterer og handler i forhold til. Tilslutning fra de ulike fagmiljøene i kollegiet til forpliktende, gjensidig samarbeid er på mange vis et helt grunnleggende resultat av utviklingsinnsatsen. Oppslutningen om samarbeidsstrategien er en anerkjennelse av at også hvert enkelt fag i lærerutdanningen har gode grunner for ikke å overvurdere hva fag hver for seg bidrar med i en så sammensatt oppgave som kvalifisering av nye lærere. Fagdeling er på samme tid nødvendig og langt fra tilstrekkelig i begynnerutdanningen for lærere.

Flerfaglig samstemming

Didaktisk analyse og design er gjerne rettet enten mot enkelte fag og undervisningssekvenser innen fag, eller mot allmenne vurderinger knyttet til felles dannelsesoppdrag og mål. Også tverrfaglig arbeid med tema og prosjekt har fått en del didaktisk og metodisk oppmerksomhet. Gjennom det tiåret allmennlærerutdanningen ved HiO har arbeidet med samordningen mellom felles fag i lærerutdanningsprogrammet, er det denne faglige og didaktiske samordningen som har stått i fokus. Søk etter forskning som setter flerfagdidaktiske koordineringsoppgaver i fokus gir ikke mange resultater. Likevel er det på dette området prosjektet både har gitt mange praktiske bidrag og materiale for videreutvikling av flerfagdidaktiske analyser. I løpet av tiåret har ganske mange av deltakerne skrevet om flerfagdidaktiske tema og dratt veksel på egne erfaringer og kollegiale drøftinger i den didaktisk

rettede forskningen. Her der det også materiale for videre sammenlikning og systematisering. Det flerfaglige samarbeidet har også gitt støtte for utvikling av flerfagsdidaktisk forskning og klasseromsforskning, tema utdanningsområdet også har som noen av de viktige forskningsstrategiske innsatsområdene.

Nøkkelordet flerfaglig - en mer samlende forståelse av kunnskapsprofil og oppgaver
Med vendingen fra konkurranse til samordning og innslag av samarbeid mellom parallelle fag, har grunntonen vært at fagene hver for seg har hatt mer å vinne enn å tape på økt gjensidig interesse og samarbeid. I likhet med grunnskole og moderne allmenndanning utvikler lærerarbeid og læreres kompetanse seg også i kunnskapsblandinger med store innslag av fagdeling og spesialisering, men også med mange brede allmennfaglige oppgaver og kunnskapsspørsmål.

Signalordet og samlingsmerket flerfaglighet viste seg alt gjennom de første prosjektårene å gi konstruktiv felles orientering og støtte både for utstrakt samarbeid og for beskjedenhet og respekt for variasjoner i bidragene til lærerkvalifisering fra høyst ulike kunnskapsområder og fagtradisjoner. Interessen for å få til rimelig balanse og interessante utvekslinger fagene imellom står fram som en av grunnene til at innsatsen for flerfaglig samordning helt fra den forsiktige starten har vært liv laga. Gradvis har samarbeidet mellom fagene også gitt mange praktiske resultater og mange nye spørsmål og tema til flerfaglig studiedidaktisk utprøving.

Spor av utviklingsarbeid?

I arbeidet med utvikling av den samlede studiekvaliteten i høyere utdanninger er det vanlig å bruke programkvalitet, prosesskvalitet og resultat-kvalitet som nøkkelområder for direkte tiltak og resultater. Også inntakskvalitet og institusjonenes kompetanse og andre rammebetingelser er faktorer med stor betydning for utviklingen av studiekvalitet. Dette er samtidig områder der fagpersonalet og institusjonenes handlingsrom er begrenset og adskillig mer indirekte.

Videre arbeid

Lærerutdanningen for grunnskolen er et utdanningsområde med stor oppmerksomhet. Alle har gått på skolen og mange har sterke meninger om hvordan skolen og dermed lærerutdanningen bør være. Både gjennom undersøkelser, gjennom presseoppslag, politisk oppmerksomhet og i departementalt arbeid har lærerutdanningen stor plass og oppmerksomhet. Det er spesielt at det er en høyere utdanning der det knapt kan utdannes et kull etter en rammeplan før det kommer en ny.

I utdanningene som ble startet høsten 2010 etter ny rammeplanen, hadde flerfaglighet og faglig samordning større plass enn i tidligere planer. Mye av dette skyldes de erfaringene landets største lærerutdanning ved Høgskolen i Oslo hadde høstet gjennom de ti foregående årene.

ORGANISERING AV TJENESTETILBUDET TIL INNSATTE: EN UAVSLUTTET HISTORIE

AV SUZANNE FIVE, SENIORRÅDGIVER,
KRIMINALOMSORGS DIREKTORATET (KDI)

I et historisk perspektiv har innsattes tilgang til helsetjenester, prest, opplæring, sosiale tjenester, bibliotek og kultur variert, avhengig av rådende syn på formålet med straffen, hvilket innhold den skulle ha, synet på mennesket, rettsutviklingen nasjonalt og internasjonalt, rådende politiske strømninger, samfunnsutviklingen generelt, samt det enkelte fengsels status og størrelse. Men bak skiftende mål og tidsavhengige virkemidler, skimter man ønsket om redusert tilbakefall; at den som har begått en kriminell handling ikke skal fortsette med det.

I dag har Kriminalomsorgen etablert samarbeid med mange partnere, både offentlige etater i inn- og utland samt med private aktører. Det vil sprengte rammene for denne artikkelen om alle samarbeidspartnerne skulle omtales. Jeg vil derfor avgrense artikkelen til å omhandle ansvar for og organisering av tjenestetilbudet til innsatte i fengsel. Først vil det bli gitt et kort historisk tilbakeblikk på noe av det som har påvirket og ledet frem til dagens organisering. Deretter vil det bli gitt en kort redegjørelse for organisering av tilbud om opplæring, helse, bibliotek, prestetjenesten og sosiale tjenester (arbeid, bolig, sosiale tjenester) i fengsel.

Historisk tilbakeblikk

Den første fengselsdriften i Norge ble ledet av ulike myndigheter som festningskommandanter og embetsmenn i amtene (St. meld. nr. 37, 2007). Utvikling av rehabiliteringstankene startet allerede på slutten av 1700-tallet. Da det første tukthuset ble opprettet i Norge i 1630, hadde innsatte tilgang til både lærer og prest (Langlid, 2012). Denne tidligste fengselsundervisningen var å forberede fanger i festningsanstaltene ("slaveriene") og tukthusene til konfirmasjon. I 1837 ble det i Akershus opprettet skole for ukonfirmerte fanger. Undervisningen ble gitt av en engasjert skolelærer to timer hver dag. I 1838 fikk anstalten en egen prest som skulle føre tilsyn med undervisningen. I 1845 ble det opprettet "søndagsskole" i

anstalten med undervisning for samtlige innsatte. Da Botsfengslet ble tatt i bruk i 1851, ble det ansatt lærere. Daglig skulle fangene under ledelse og tilsyn av fengselspresten få undervisning i lesning, religion og bibelhistorie og hvis mulig og hensiktsmessig også i skriving og regning (Fengselsstyret, 1980).

I perioden 1837-41 så en kommisjon på straffegjennomføringen. Den foreslo blant annet å nedlegge slaveriene og straffegjennomføring på festningene og i stedet bygge egne cellefengsler. Et sentralt prinsipp var individets rehabilitering gjennom bot og isolasjon (teologi og jus enerådende) og tro på muligheten for endring.

Ny lov om Fengselsvesenet ble vedtatt i 1857. Den "behandling" som senere avløste botstankegangen i fengslene, var arbeid og undervisning. Kunnskap og arbeid skulle kurere de kriminelle, særlig de unge (tidligere var det individuelle forklaringsmodeller på kriminalitet; nå ble det mer utenforliggende hensyn) (St. meld. nr. 37, 2007).

Fengselsreformkomiteen ble nedsatt i 1951, og skulle utrede spørsmålet om reformer av fengselsvesenet. Det var behov for endringer i det strafferettslige reaksjonssystemet. Om hensynene bak ny fengselslov ble uttalt følgende: *Viktigst var det å få fastslått nye prinsipper for behandlingen av de innsatte, og søke å bringe denne opp på et nivå som bedre svarte til samtidens syn på disse spørsmål.* I tillegg ble det vist til knappe bevilgninger før krigen, og den store påkjenningen fengselsvesenet hadde vært utsatt for under og etter krigen, noe som hadde hindret en naturlig utvikling (Fengselsstyret, 1973).

Komiteen mente at fangebehandling skulle baseres på etablert fagkunnskap. Det skulle legges vekt på hensiktsmessig behandling og påvirkende tiltak. Den enkeltes sosiale og personlig bakgrunn ble trukket frem samt fysisk og psykisk helse. Ny Fengselslov trådte i kraft 1. april 1959.

Reglene om behandling av de innsatte var i det store og hele i samsvar med de krav til et moderne fengselsvesen som ble vedtatt på De forente nasjoners første kongress om forebygging av kriminalitet og behandling av lovbrytere som ble avholdt i Geneve i 1955, og det vedtak som i samsvar hermed ble gjort av De forente nasjoners økonomiske og sosiale råd 31. juli 1957 (Fengselsstyret, 1973).

I 1969 overtok opplæringsmyndighetene ansvaret for opplæring av innsatte i fengsel. Bakgrunnen for og de hensyn som lå til grunn for dette fremgår blant annet av St. meld. nr.104 (1977) og St. meld. nr. 27 (1998) som følger nedenfor.

"Kriminalmeldingen" (St. meld. nr. 104, 1977) ble lagt frem for Stortinget i 1977. Kampen mot kriminalitet var ikke bare et anliggende for justismyndighetene, men for alle de departementene som har fagfelt som berører justisfeltet. Meldingen tok til orde for forvaltningssamarbeid på alle nivåer, fra departementsplan til kommunale etater. Meldingen poengterte de samfunnsmessige årsakene til kriminalitet. Videre la den til grunn et menneskesyn hvor verken moral eller sykdom sto sentralt, men hvor menneskets verdighet og rett ble betont.

Arbeid, skole, behandling, kultur og fritidsaktiviteter skulle tilbys under frihetsberøvelsen, både fordi dette ble ansett å ha sin egen verdi, og fordi det var riktig ut ifra en rettighetstankegang. At det samtidig kunne ha en rehabiliterende effekt, ble sett som en ekstra bonus. Tilbudene ble både kvalitativt og kvantitativt bedre (Fengselsstyret, 1986).

I 1988 overtok helsemyndighetene ansvaret for helsetilbudet til innsatte.

St. meld. nr. 27 (1998, s. 96) gir en oversikt over alternativ måter å organisere tjenestetilbudet til innsatte på:

Selvforsyningsmodellen menes organisering av tjenesteytelser til straffedømte der kriminalomsorgen selv står ansvarlig for faglig innhold, gjennomføring og finansiering av alle tjenester og tilbud til domfelte. Tjenestetilbudet ble organisert etter selvforsyningsmodellen frem til 1969.

Importmodellen innebærer at kriminalomsorgen definerer det foreliggende behovet for tjenester, og på bakgrunn av dette foretar innkjøp av tjenestene fra aktuelle myndigheter. Import av tjenester vil si at tilbudet gjøres gjeldende ved at tjenesteyter er til stede i fengslene når frigang ikke er noe alternativ.

Erfaringene med den selvforsyningsmodellen var at kriminalomsorgen vanskelig kunne yte like gode tjenester som de instansene som var opprettet for formålet og som følgelig hadde kompetanse og nødvendige ressurser på områdene. I tillegg vil kriminalomsorgen erfaringsmessig ha problemer med rekrutteringen, blant annet fordi man ikke kan tilby faglig

stimulerende miljøer eller drive utvikling på aktuelle fagområder. Den tidligere organiseringen etter selvforsyningsmodellen viste dette. Etablering av egne tjenester utenfor de ordningene landets øvrige innbyggere nyter godt av kan vanskeliggjøre reintegreringen av domfelte i samfunnet. Begrunnelse for å opprettholde "importmodellen" er politisk og forvaltningsmessig samordning, lik behandling og forebygging av ny kriminalitet. Justisdepartementet omtaler i St. meld. nr. 27 (1998) at

...[import-]modellen bør videreutvikles med sikte på å oppnå bedre service overfor kriminalomsorgens klientell. Departementet anser at en organisering i henhold til importmodellen best fyller lovgivers intensjon (s. 97).

Det fremgår videre at Justisdepartementet ønsket å gå inn for å videreføre de gode erfaringene man har fra utdannings- og helsesektoren til nye områder, og at konkrete utviklingsområder vil i første rekke være sosialtjenesten i fengslene, arbeids- og attføringsetatens ansvar overfor domfelte og sosialomsorgens ansvar overfor sikringsdømte i frihet.

Ny straffegjennomføringslov ble vedtatt i 2001, og § 4 og § 41 inneholder blant annet bestemmelser om at kriminalomsorgen gjennom samarbeid med andre offentlige etater skal legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Domfelte er ikke fradømt sine borgerlige rettigheter, bare frihet. Via samarbeidet på tvers av etatene, blir innsatsen samordnet for å dekke domfelte og innsattes behov. De tilsattes faglige kompetanse og den enkelte domfeltes ansvar for egen utvikling under straffegjennomføringen står sentralt. *Dette avspeiler både en styrking av liberalistisk ideologi om enkeltmenneskets ansvar og en internasjonal trend i kriminalpolitiske og fengselsideologiske prinsipper (St. meld nr. 37, 2007).*

I St. meld. 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn, fremheves det at straffen må være slik at tilbakefall til ny kriminalitet blir mindre. Det innebærer blant annet å rehabilitere bedre. Arbeidstrening, skole, kulturtilbud, fritidsaktiviteter og motivasjonsarbeid er kriminalomsorgens tradisjonelle virkemidler. *Regjeringens mål er å videreutvikle og heve kvaliteten på dette viktige arbeidet (s. 9).* Tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Normalitetsprinsippet er en viktig del av verdigrunnet for kriminalomsorgen.

Tilbakeføringsgarantien innebærer en forpliktelse til å bistå straffedømte til å få utløst de rettigheter de allerede har som norske borgere.

Opplæringstilbud til innsatte i fengsel

I 1969 overtok Kirke- og undervisningsdepartementet ansvaret for opplæringsvirksomheten i fengslene. Etter lov av 13. juni 1969 om grunnskolen kunne det for barn og ungdom i institusjoner ordnes med egen undervisning tilsvarende den som ble gitt i grunnskolen (Grunnskolelova 1969). Det var den enkelte kommune som var ansvarlig for undervisning i fengsel. Fylkeskommunen var ansvarlig for den videregående opplæring (Fengselsstyret, 1980). I dag er det fylkeskommunen som har ansvaret for å gi opplæring i fengslene. Statens utdanningskontor i Hordaland fikk fra 1993 et nasjonalt ansvar for fengselsundervisningen. I 2003 ble utdanningskontoret lagt inn under Fylkesmannen i Hordaland. Oppgave- og ansvarsfordelingen og samarbeidet mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen er regulert i eget rundskriv (G-1/2008). Før ansvaret for opplæringen ble overtatt, leide Fengselsvesenet inn timelærere og undervisningen foregikk på ettermiddag og kveldstid.

Først i 2007, nærmere 40 år etter at opplæringsmyndighetene overtok ansvaret for opplæring av innsatte, ble det etablert skole i alle fengsler der det var hensiktsmessig. I 2012 var det 35 skoler med aktiviteter ved til sammen 61 fengselsavdelinger og 10 oppfølgingsklasser. Antall elevplasser var 1 824, hvorav 659 på heltid og 1 165 på deltid. Lærerressursene var ca. 300 (Fylkesmannen i Hordaland, 2012).

Siden 2008 var Nasjonalt Fagorgan for kompetansepolitikk (VOX) finansiert utviklingsprosjekter i praksisnær opplæring i grunnleggende ferdigheter for innsatte. Fylkesmannen i Hordaland og kriminalomsorgen startet i 2013 et samarbeid med Norsk Kulturråd for å etablere et samarbeid mellom fengsler og et museum i det fylket hvor fengslet ligger.

Helsetilbudet til innsatte

Sosialdepartementet overtok ansvaret for helsetilbudet til innsatte i fengsel i 1988. Det skjedde imidlertid en gradvis overgang av ansvaret lenge før dette, blant annet ved at offentlige tilsatte leger ble pålagt tjeneste i fengsler. Bare sentralanstaltene og de store fengslene hadde egne, statsansatte leger. Tidligere gjeldende Lov av 30. april 1898 om kriminalasylet. Asylet tok imot kriminelle som enten var sinnsyke med straffedom eller andre fra fengslene og asylene som ble ansett som farlige. Inntil Kriminalasylet ble nedlagt, lå administrasjonen av asylet under fengselsvesenet. Kriminalasylet ble nedlagt i 1961, og dets oppgaver ble formelt overtatt av Reitegjerdet sykehus som sorterte under Sosialdepartementet. Overføringen av pasienter til Reitegjerdet ble imidlertid ikke avsluttet før 28. januar 1963 (Fengselsstyret, 1973).

I 1976 sa overlege Fr. von Clem opp sin stilling ved Fengselspsykehuset. Dette, samt andre forhold førte til at det 27. april 1976 ble nedsatt en arbeidsgruppe som fikk som mandat å utrede *hvilke tiltak som måtte gjennomføres for å sikre innsatte i fengselsvesenets anstalter den hjelp som er hjemlet i lov om offentlige legefóretninger, lov om psykisk helsevern og i lov om helseinstitusjoner*. Gruppen avga sin innstilling tre år senere (Fengselsstyret, 1982).

Gruppen mente blant annet at det økonomiske ansvar for helsetjenesten i fengslene burde legges på den myndighet som har det administrative og faglige ansvar for samfunnets øvrige helsetjenester, og at helsepersonell skulle tilsettes av de offentlige helsemyndigheter:

"Anstaltenes oppgave bør være å sørge for nødvendige lokaler med kontorutstyr for helsepersonalet."

"Eksisterende stillingshjemler for helsepersonell i fengselsvesenet overføres til det offentlige helsestell.... Dette burde skje pr. 1. juli 1980".

I møte 18. juni 1980 mellom Justisdepartementet og Sosialdepartementet ble det besluttet at Sosialdepartementet skulle overta det samlede ansvar for helsetjenesten i fengselsvesenet. På grunn av arbeidet med ny lov om helsetjenesten i kommunene, ble imidlertid overføringen foreløpig stilt i bero (Fengselsstyret, 1986).

Ansvaret for helsetjenesten i fengslene ble først overført Sosialdepartementet i 1988. Først i 1995 ble innsattes rett til helsehjelp lovfestet.

Bibliotek

I forbindelse med et nordisk bibliotekmøte i Finland i 1972 ble det nedsatt nasjonale arbeidsgrupper som blant annet behandlet folkebibliotekenes sosiale service. Fengselsstyret sendte deretter ut et rundskriv med spørsmål om hvorvidt det var ønskelig å utvide eller innlede et samarbeid med folkebibliotekene. Hittil hadde fengslene som regel en boksamling som var kommet i stand ved bevilgninger eller ved gaver. Når det gjaldt Fengselsstyrets forespørsel om medlemskap i forening for oppsøkende virksomhet, svarte de fleste fengslene at var fornøyd med den etablerte ordningen og fant medlemskap lite aktuelt. I 1976 foreslo Bibliotektilsynet for fengselsstyret å gjennomføre en kartlegging av fengselsbibliotekene. 1977 var kartlegging ferdig og inneholdt også en anbefaling om at Fengselsstyret skulle innlede et nærmere samarbeid med de lokale folkebibliotekene. *Den bibliotekfaglige ledelse og nødvendige veiledning kunne da utføres av faglig kvalifisert personale.* Folkebibliotekene kunne tilby en utlånsamling som ble fornyet med jevne mellomrom, en permanent samling med håndbøker, tidsskrifter og betjening. Det ble forutsatt ut utgiftene ble dekket ved statlige tilskudd.

På et møte mellom Fengselsstyret og Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) i 1978, var det enighet om at bibliotektilsynet i fengslene må høre under KUD og om at fengslene bør betjenes av de lokale bibliotek. Det var også enighet om en prøvedrift ved fem fengsler (Fengselsstyret, 1982). Ett er en prøveordning og evaluering, som viste at tilbudet fungerte godt, og ble ordningen utvidet med ytterligere ti fengsler. Og fra 1982 ble det besluttet at driften ved de fengslene som hadde deltatt i prøveprosjektet skulle gjøres permanent, under forutsetning av at man kunne disponere nødvendige midler. I tillegg ble det tatt sikte på å bygge ut ordningen med ca. 2 fengsler pr. år i en femårsperiode fra og med 1983. (Fengselsstyret, 1986).

I 2005 startet en stor satsning på fengselsbibliotekene. Da omfattet ordningen med statlig finansiert fengselsbibliotek vel halvparten av alle soningsplasser. (St. prp. Nr.1 (2005 – 2006). I 2011 fikk alle innsatte et fullverdig bibliotektilbud (Meld. St. nr.10, 2012).

Fengselsprestene

Prestene har hatt sitt virke i fengslene siden 1600-tallet, men deres roller og oppgaver har variert gjennom tidene. Etter at botstankegangen ble avløst av mer vektlegging på arbeid og kunnskap til de innsatte, ble også prestene rolle og oppgaver endret i retning av det vi kjenner i dag.

Alle innsatte skal ha like muligheter for praktisering av sin tro eller sitt livssyn. Denne retten er en universell rettighet, nedfelt i internasjonale konvensjoner og anbefalinger og er en grunnleggende verdi i Norge. Innsatte som ønsker å delta i gudstjenester, søke sjelesorg eller ønsker andre religiøse eller livssynsmessige tjenester, skal så langt det er mulig og forenlig med sikkerheten få anledning til dette (straffegjennomføringsloven § 23). I medhold av lov om Den norske kirke § 34 ble 20.11.1997 vedtatt forskrift om Tjenesteordning for fengselsprester. Justisdepartementet samarbeidet frem til år 2000 om tilsetting av prestene med de departementene som har hatt ansvaret for kirkesaker og betalt lønnen. I St. prp. nr. 1 (2000-2001) for Justisdepartementet fremgår at *Fengselsprestetjenesten er som ledd i styrkingen av forvaltningssamarbeidet fra 01.01.2000 organisert under Kirke- utdannings og forskningsdepartementet, KUFs budsjettproposisjon kap. 295 Presteskapet.*

Justisdepartementet og Kultur- og kirke departementet utarbeidet i 2009 et rundskriv som regulerer ansvarsforhold og samarbeid mellom kriminalomsorgen, Den norske kirke og andre trossamfunn.

Sosialtjenesten i fengslene

De ansvarlige for straffegjennomføringen i Norge de siste 170 årene har vært opptatt av hva som skjer med innsatte etter løslatelse. Av Fengselsstyrets Rundskriv nr. 20 til krets- og hjelpefengslene datert 8. august 1958, fremgår at ved nesten alle krets- og hjelpefengsler er det et udekket behov når det gjelder å skaffe fangene bistand til å komme i ordnede forhold etter løslatelsen. *Fengselsstyret vil inntrengende henstille til fengslenes ledelse og de enkelte tjenestemenn å ha oppmerksomheten henvendt på tilfelle hvor det under fengselsoppholdet synes klart at vedkommende trenger hjelp med hensyn til å finne arbeid og bolig m.v. etter løslatelsen.*

Av St. meld. nr. 27 (1998) fremgår at [...] *det er Justisdepartementets prinsipielle utgangspunkt at tjenester etter sosiallovgivningen bør ytes av den kommunale sosialomsorg [...] Departementets syn er på denne bakgrunn at importmodellen og det såkalte normaliseringshensynet fortsatt bør gjøres gjeldende for så vidt gjelder tjenester etter sosiallovgivningen i fengslene* (s. 97).

I september 2005 inngikk Kommunenes Sentralforbund (KS) og regjeringen en avtale om tiltak for å forebygge og bekjempe bostedsløshet. Avtalen er undertegnet av KS og ministrene for Kommunal- og regionaldepartementet, Arbeids- og Sosialdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Justis- og politidepartementet. Partene forpliktet seg til å styrke samarbeidet mellom forvaltnings- og foretaksenheter sentralt og lokalt ved å legge til rette for utarbeidelse av lokale avtaler. Kriminalomsorgen har i ettertid inngått ca. 90 avtaler.

11. september 2006 inngikk Kriminalomsorgens sentrale forvaltning og Arbeids- og velferdsdirektoratet en samarbeidsavtale. Formålet var å legge grunnlaget for en videreutvikling av forvaltningssamarbeidet mellom de to etatene, og bidra til et forpliktende og systematisk samarbeid.

Av Prop. 1 S (2013 – 2014) fremgår det at Arbeidsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet arbeider

[...] med å videreutvikle samarbeidsformer og permanente ordninger for å sikre at alle innsatte tilbys tjenester som bidrar til en best mulig overgang fra soning til aktiv deltakelse i samfunnet og i arbeidslivet, herunder å vurdere overføring av ressurser fra kriminalomsorgen til Arbeids- og velferdsetaten.

Oppsummering

Innsatte har i flere hundre år hatt tilgang til ulike typer tjenester og fagprofesjoner i fengslene. Den såkalte "selvforsyningsmodellen" var rådende frem til 1969, da man besluttet å organisere opplæringen for innsatte etter "importmodellen". Nitten år senere skjedde det samme for helsetilbudet. Siden har flere av tjenestetilbudene til innsatte blitt organisert etter "importmodellen", i dag kalt forvaltningssamarbeid. Kriminalomsorgen arbeider fortsatt med å omorganisere og ønsker for eksempel NAV inn i fengslene. I tillegg samarbeider

kriminalomsorgen med kommuner, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, Barne-, ungdoms og familiedirektoratet, Vox, Norsk Kulturråd m.v. samt forskningsmiljøer i inn- og utland for å sikre innsatte et godt og variert innhold og god tilbakeføring. Private aktører og ideelle organisasjoner er viktige bidragsyttere overfor innsatte i fengsel og etter løslatelse, organisasjoner med et humanitært, religiøst, idrettslig, kulturelt eller rusmiddelbekjempende formål. Samarbeidet skjer på sentralt, regionalt og lokalt nivå, og er av største betydning for tilbakeføringene av innsatte tilbake til samfunnet.

Litteratur:

- Fengselsloven.(1959). Lov om fengselsvesenet. [Opphevet]. Oslo: Grøndahl Dreyer
- Fengselsstyret (1973) *Fengselsstyrets årbok 1950 – 1969*. Oslo: Styret
- Fengselsstyret (1980) *Fengselsstyrets årbok 1970 – 1974*. Oslo: Styret
- Fengselsstyret (1982) *Fengselsstyrets årbok 1975 – 1979*. Oslo: Styret
- Fengselsstyret (1986) *Fengselsstyrets årbok 1980 – 1982*. Oslo: Styret
- Fylkesmannen i Hordaland (2012). *Opplæring i kriminalomsorgen*. (Rapport 2012). Bergen: Fylkesmannen
- Grunnskolelova (1969). *Lov om grunnskolen*. [Opphevet]. Oslo: Cappelen
- Langlid, T. (2012). Opplæring i fengsel. I S.Olsen (red.) (2012) *Virker straff?*(s. 101-127) Oslo: SAP
- Lov om fengselsvesenet (1857). *Lov av 13. oktober 1857 om Fengselsvesenet*. [Opphevet]. Kristiania: s.n.
- Lov om Kriminalasylet (opphevet) (1898). *Lov av 30. april om Kriminalasylet*. Kristiania: s.n.
- Meld. St. nr. 10 (2011-2012). (2012). *Om kultur, inkludering og deltaking*. Oslo: Kulturdepartementet
- Prop. 1 S (2013 – 14). *For budsjettåret 2014*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet
- Rundskriv G-8 (2006). *Samarbeid mellom kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten, kommunenes sosialtjeneste og kriminalomsorgen overfor innsatte og domfelte rusavhengige*. [Brev].Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet og Justis- og politidepartementet.
- Rundskriv G-1 (2008). Rundskriv om forvaltningssamarbeid mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen. [Brev]. Oslo: Justis- og politidepartementet og kunnskapsdepartementet.
- St. meld. nr. 104 (1977-1978). (1977). *Kriminalmeldingen*. Oslo: Justis - og politidepartementet.
- St. meld. nr. 27 (1997-1998). (1998). *Om Kriminalomsorgen*. Oslo: Justis - og politidepartementet.
- St. meld. nr. 37 (2007-2008). (2007). *Straff som virker*. Oslo: Justis - og politidepartementet.
- St. prp. nr. 1 (2000 – 2001). *For Budsjetterminen 2001*. Oslo: Justis- og politidepartementet
- St. prp. nr. 1 (2005 – 2006). *For budsjettåret 2006*. Oslo: Kulturdepartementet

Straffegjennomføringsloven (2001). *Lov om gjennomføring av straff mv.* Oslo: Cappelen Damm akademiske

Tjenesteordning for fengselsprester (1997). *FOR-1997-11-20-1179: Forskrift om tjenesteordning for fengselsprester.* Oslo: Cappelen

FENGSELSARKITEKTUR OG IDEOLOGI

AV INGER MARIE FRIDHOV,
SENIORRÅDGIVER, JUSTISDEPARTEMENTET

“Arkitektur og ideologi går hånd i hånd” skrev administrerende direktør Øyvind Christoffersen i Statsbyggmagasinet Åpent ROM nr. 2, 2010. Det er en anerkjent sannhet at et arkitektonisk uttrykk alltid henger sammen med et tilhørende tenkesett – eller ideologi. Endres idéologien, endres arkitekturen. Det kan tydelig ses gjennom historien. Hver tid har sitt arkitektoniske uttrykk.

Når det gjelder fengselsarkitekturen, må perspektivet utvides. For her er det ikke bare én type ideologi som får betydning for utformingen. Her får både arkitekturideologien, fangebehandlingsideologien og sikkerhetstenkningen konsekvenser. Eller gjør de det? Spørsmålet reiser seg fort om hvorvidt disse tre ideologiene kan leve i fredelig sameksistens eller om de notorisk er på kollisjonskurs. Vil fangebehandlings- ideologien “vinne” over arkitekturideologien eller vil arkitektoniske løsninger med tilhørende ideologi kunne påvirke fangebehandlingsideologien og dermed praktisk fangebehandling? Eller er det slik at sikkerhetstenkningen under enhver omstendighet har forrang slik at både fangebehandlings- og arkitekturfaglige hensyn vil måtte settes til side? Det er dét dette innlegget skal handle om. Det er et forsøk på å se hvordan tenkningen har påvirket utformingen av nye fengsler i Norge siden 1851.

Spørsmålet om arkitektonisk utforming av fengslene har også engasjert politisk ledelse i Justisdepartementet:

“-Jeg er overbevist om at arkitekturen har betydning for hvordan vi lykkes med å få straffedømte tilbake til samfunnet. Men fengselsarkitektur er krevende. Den skal både skape et humant miljø som bidrar til at mennesker kommer på rett kjø, samtidig som vi må ivareta sikkerheten både for innsatte, ansatte og samfunnet rundt.”

Sitatet er hentet fra et intervju med justisminister Knut Storberget (Åpent ROM nr.2, 2010), da Halden fengsel sto ferdig. Her peker Storberget på de to hovedelementene som ligger til grunn for all fengselsbygging: Sikkerhet og rehabilitering.

Strafanstaltkommisjonen av 1841

Hva og hvordan tenkte fengselsmyndighetene i 1851, siden Botsfengslet fikk den utformingen det gjorde? Egentlig vet vi mye bare ved å se på tegningene og restene av bygningene som står igjen og er i bruk i dag. De taler sitt tydelige språk. Men vi har også skriftlige kilder, først og fremst betenkningen til Strafanstaltkommisjonen av 1841 som Torfinn Langelid omtaler i sin hovedfagsavhandling. (Langelid 1971) Kommisjonens betenkning var svært omfangsrik og handlet om hvordan et moderne fengsel skulle og kunne se ut, særlig innvendig, og hvorfor. Hva arkitektene tenkte, vet vi mindre om, men mye tyder på at de var 100% lojale overfor kommisjonen og fengselsmyndighetene som var meget sikre på hvordan de ville ha det.

For det første tenkte fengselsmyndighetene at de skulle innføre bedre og mer humane straffemetoder enn forfedrenes. De fysiske straffenes tid var slutt for godt. Nå skulle noe annet og mer humant gjelde. Botsfengslet skulle også være "det smittefrie fengslet": I motsetning til på slaveriene, skulle fangene holdes atskilt fra hverandre slik at de ikke kunne påvirke hverandre i negativ retning. Isolasjon, bot og bønn var nå ledestjernen i fangebehandlingen. I dette lå et dobbelt anliggende: Det skulle være til det beste både for de straffedømte selv og for samfunnet. Kommisjonens ledelse hadde vært utenlands og lært å tenke på en ny måte. Den hadde også lært hvordan tenkningen kunne manifesteres og synliggjøres i arkitektoniske løsninger som underbygde idéene.

Ved å se på fengsler som senere er bygget, kan vi også, bare ved å se på bygningene og de arkitektoniske løsningene, se hvordan tenkningen omkring straff og straffemetoder har endret seg - eller ikke endret seg - opp gjennom tidene. Vi kan også se hvordan arkitekter tenker, for også arkitekturideologi har etter hvert fått være med på å prege nye fengselsanlegg.

Form og innhold

Formen er sjelden likegyldig for innholdet den skal romme. Tvert om er det som oftest slik at formen blir til som en følge av innholdets karakter. Byggherrer, arkitekter, ingeniører og kunstnere har selvfølgelig alltid visst og tatt konsekvensen av dette. Kirkebygg og skolebygg er gode eksempler. De avspeiler som oftest i sterk grad det som skal skje og formidles i bygningene. Innholdet har, stort sett, vært primært i forhold til formen som skal romme og forsterke det som skal foregå der.

Slik sett kan bygninger være en sterk form for kommunikasjon. I sammenheng med fengsel er det en utfordring at arkitekturen og straffideologien ikke alltid kommuniserer det samme. Det kan føre til at et fengselsbygg fort oppfattes som dobbelkommuniserende både ytre og indre. Likevel har trolig tenkningen omkring lovbrudd, lovbrøtere og straff og tenkningen omkring utformingen av fengsler fulgt hverandre nøye. Fengselsbygg bærer også, rent ytre, som oftest preg av sin tid på samme måte som innredningen gjør det. Ta for eksempel Botsfengslet og Ullersmo. Fengslene er begge, også arkitektonisk, bærere av den fengselsfaglige tankegangen som rådet da de ble reist. Samtidig kan begge fengslene, rent ytre sett, identifiseres som typiske for sin tid. Botsfengslet for klassisme, Ullersmo som funksjonalisme.

Samme grunnsyn og mål, forskjellige løsninger

Tankegangen fra 1851 har i kriminalomsorgen holdt seg forbløffende godt. Straffegjennomføring i 2014 er basert på de samme idealene om humanitet og at straffen skal være til det beste – både for den straffede og samfunnet. Idealet om rehabilitering og sikkerhet side om side er dermed like sterke i 2014 som i 1851. Det er også troen på midlene til å nå målene, selv om de er vidt forskjellige. I 1851 var man helt overbevist om at isolasjon i små celler med anger og bot var toppen av effektiv og human straffegjennomføring. I forbindelse med Halden fengsel i 2010, var man overbevist om at felleskap, fysisk aktivitet, arbeid, skolegang og rettigheter ville føre til samme mål. På samme måte som midlene til å nå målene var forskjellige, ble også bygningene og de arkitektoniske løsningene vidt forskjellige.

Nye fengselsbygg

Siden Botsfengslet sto ferdig i 1851 og mange små distriktsfengsler av samme type ble bygget utover mot 1900, har det vært reist relativt få fengsler i Norge. Mange nye fengsler er riktig nok etablert, men de fleste av disse har ikke vært nybygg. Gamle militærleire og nedlagte internatskoler vært ombygd og tatt i bruk til fengselsformål. Ut av denne arkitekturen kan man ikke lese mye om straffeideologi. De tre fengslene er: Ullersmo fengsel, kalt Industrifengslet (1972), Bergen fengsel, kalt Progresjonsfengslet (1990) og Halden fengsel, kalt Forvaltningssamarbeidsfengslet (2010). Skien og Ringerike ble bygget mye etter samme modell som Bergen, så de omtales ikke.

Spørsmålet er: Hva binder dem sammen? Og hva sier arkitekturen om den måten myndighetene tenkte på? Om straff, om straffedømtes menneskeverd og myndighetenes rett til å behandle fangene slik de mente var til det beste?

Fra fangehull til Halden

Fangehullet er universelt og kommuniserer fordømmelse av brudd på samfunnets normer og fordømmelse av lovbyteren. Å bli kastet i fangehullet var straff som fortjent. Det var uttrykk for samfunnets forakt for en lovbyter som ikke var verdt noe som helst, verken fysisk eller psykisk. Det var "Lex talionis": Øye for øye, tann for tann. Ren gjengjeldelse rådde. Straffen var et mål i seg selv og straff for straffens skyld. For markeringens skyld. Denne måten å straffe på har sin rot i de såkalte "absolutte" straffeteorier.

Etableringen av Botsfengslet i 1851 betyr et markert brudd med denne tankegangen. Dette fengslet har sin rot i "relative straffeteorier". Og slik har det vært siden. Det vil si at myndighetene vil oppnå noe mer enn bare å markere rett og galt og straffe for straffens skyld. Øvrigheten ønsket også å bruke straffen til å forbedre lovbyteren. Det som i dag kalles rehabilitering. Det er midlene for å nå dette målet som er arkitektonisk meget tydelige både i Botsfengslet og i Norges sist reiste fengselsbygg, Halden.

Botsfengslet – det «smittefrie», panoptiske fengsel

Arkitektonisk manifesterte ønsket om total isolasjon seg gjennom små eneceller og ingen fellesrom verken til arbeid eller fritid - noe som for øvrig var et ukjent begrep på den tiden. Unntaket var kirken. Den var til gjengjeld innredet som et stort amfi med båser slik at de innsatte ikke kunne se eller kommunisere med hverandre. Det eneste de kunne se var alteret og presten. Både i cellene og i kirken skulle omgivelsene mane til anger og bot. Så selv om de innsatte var i samme rom, var isolasjonen i forhold til medfangene total. I tillegg til sikkerhetsoppleggene i form av tykke og høye murer, gitter og låser, var fengslet panoptisk – det vil si at alt bokstavelig talt kunne ses fra det sentrale tårnet i fengslet. Idéen til denne løsningen som ble utbredt i mange land, kom fra den engelske filosofen Jeremy Bentham, 1748 -1832. Her rådde «det øye som ser uten å bli sett». (I Langelid 1971)

Innvendig signaliserte både det bygningsmessige og sikkerhetsregimene makt, kontroll og tvang.

Erving Goffman karakteriserte i sin bok *Anstalt og menneske*, (Goffmann 1967) dette som en “mortifikasjonsprosess”. Mange betrakter derfor arkitekturen som en ren tjener for straffeideologien.

I dette tilfelle vet vi at slik fengslet framsto, var det tilnærmet 100% samsvar mellom den utformingen fengslet fikk, både utvendig og innvendig, og den straffeideologien som var rådende. Slik sett kan en kalle Botsfengslet for et “ærlig” fengsel. Det så ut og var, som det var, en straffeanstalt. Eksteriøret var likevel det mange vil kalle dobbeltkommuniserende: Fasaden hadde en utforming som like godt kunne omgitt et herskaps hus eller slott. Det var samme ytre byggestil. Fasaden kommuniserer estetisk høyverdighet samtidig som den skjuler et meget strengt fangeregime.

Ullersmo - Industrifengslet

Siden 1920-tallet hadde funksjonalismen i arkitekturen vært dominerende. Det bærende prinsippet i den var at alle overflødige ornamenter og utspring som ikke hadde en direkte funksjon, skulle droppes. Resultatet ble rette, rene linjer. Tiden for “roser og stukkatur” var definitivt over. I dette perspektivet kan Ullersmo trygt sies å være uttrykk for en slags

neofunksjonalisme, med rette vinkler og flate tak på hele bygningsmassen. For ikke å snakke om den rettvinklede muren. Birgit Cold, arkitektprofessor i Trondheim, ville kalle anlegget for "kjedelig". (Cold 2010) Og "kjedelig arkitektur", hevder hun, "oppleves som uvennlig". Det er nok mange som vil være enig med henne i at Ullersmo kan oppleves slik. "Stygt", vil mange si, på samme måte som Botsfengslet med dagens øyne rent ytre sett vil tiltrekke seg betegnelsen "vakkert".

Vi kan se tydelige spor av straffeideologien fra Botsfengslets tid: Relative straffeteorier. Vi straffer ikke bare for å straffe, men for å oppnå noe annet: rehabilitering. Men bot var erstattet med arbeid og isolasjon med fellesskap. Derfor er noe av det mest iøynefallende ved Ullersmo de store verkstedhallene og at det var laget fellesrom til fritidsbruk. Skolen ble tilgodesett med noen få rom. Samtidig ble det lagt særlig vekt på bygningsmessig sikkerhet. Dette avspeiles både i den store ringmuren og kulvertsystemet som ble bygget i bakken under anlegget. Fangene skulle ikke komme ut og svirre rundt på vei fra boligdelen til verkstedene. De skulle sluses trygt og sikkert fra det ene til det andre under jorden.

Bergen - progresjonsfengslet

I forberedelsen til nytt fengsel i Bergen ble en gammel kriminalpedagogisk idé hentet fram: progresjonssoning. Denne ordningen ble innført i Botsfengslet da man så skadevirkningene av isolasjonen. Den gikk ut på at god oppførsel skal lønne seg. En iherdig fange kunne rykke opp i en høyere klasse og få stadig flere "privilegier" eller goder som blant annet kunne bestå i lesestoff, skrivesaker og endog tilgang på et strengeinstrument. Men, mens klassesystemet i Botsfengslet fra starten av var utilsiktet, var det i Bergen høyst tilsiktet. Så tilsiktet at den ble manifestert, rent arkitektonisk: Det ble bygget fire selvstendige avdelinger, hver med sine verksteder, skolelokaler og fellesskapsrom. Inntaksavdelingen A hadde strengest regime, Dernest kom avd. B. så C og til slutt avd. D som var åpen og lå utenfor muren. Hovedforskjellen mellom avdelingene lå i sikkerhetsregimene. Avdeling D var siste stopp før tilbakeføring til samfunnet. Herfra kunne de innsatte få frigang til skole eller arbeid.

Arkitekturen i Bergenfengslet med fire avdelinger som man kan avansere igjennom, er også en manifestasjon av konsekvenspedagogikken som var hentet til Norge fra Danmark. Som ideologi har den det meste felles med klassesystemet i Botsfengslet. Både klassesystemet og

konsekvenspedagogikken representerer på en måte de betingede bisetningers oppdragende makt: "Hvis du ikke....så! Hvis du bare,..... så kan du få flytte over til avdeling B, eller C.....". Den makten var nok skjult til stede, og benyttet, i alle andre fengsler også – som i samfunnet for øvrig. Men i Bergen fikk denne type pedagogikk et markant, arkitektonisk uttrykk. Tenkningen om fangebehandling i Bergen fengsel har endret seg vesentlig siden det ble bygget.

Etter at Bergen fengsel sto ferdig, ble det reist nye fengsler både i Skien og på Ringerike. Begge var som arkitektur betraktet skåret over samme lest og idé som Bergenfengslet. Alle tomtene var i motsetning til Ullersmo som lå på flatmark, kuperte naturtomter. Alle ytre fasader var som på Ullersmo betong. Men sikkerhetssystemene ble vesentlig forsterket, både hva regelverk, praktisering av regelverket, den bygningsmessige sikkerheten og elektronikk.

Halden – forvaltningssamarbeidsfengslet (spagatfengslet)

Da Halden ble bygget tidlig på 2000-tallet, var idealene for og målene med fengselsstraffen som i Botsfengslets dager: Til det beste både for samfunnet og den straffedømte. Troen på midlene og metodene er likevel himmelropende forskjellige. Halden fengsel er et topp moderne fengsel som bærer preg av at det ikke er kriminalomsorgen alene som skal bidra til rehabilitering, men alle velferdsetatene som yter sine tjenester ute. Fengslet skal bare sørge for at de andre etatene får lokaler og utstyr inne i fengslene og dermed yte sine tjenester. Dette bærer Halden fengsel som helhet preg av. Skolelokaler, bibliotek, helselokaler, kontorer for NAV og religiøs virksomhet har fått rikelig plass. Fremdeles ivaretas sikkerheten av murer og låser. Men i tillegg har elektronikken holdt sitt inntog, med talløse kameraer og elektroniske installasjoner. Vi er tilbake til «det øye som ser uten å bli sett».

Fra panoptikk til elektronikk

Dermed har norsk fengselsvesen tatt skrittet fullt ut fra panoptikk til elektronikk. I sentraltårnet på Botsfengslet hadde man full oversikt over alle etasjene i alle tre fløyer. I Halden har kontrollrommet samme funksjon. Løynefallende er også skyveskuffene for identitetspapirer, nøkler, mobiltelefoner og annet ved alle innganger til alle bygg. Dette er det ene sporet norsk

fengselsvesen har vært drevet etter, sikkerhet. Tenkningen og målene på sikkerhetsområdet har ikke endret seg vesentlig. Men midlene til å nå dem har endret seg radikalt.

Fra isolasjon til fellesskap

Tenkningen omkring fangebehandling og hva som skal til for å rehabilitere en domfelt, har også endret seg radikalt. Det bærer både utforming og romfordeling innenfor muren i Halden preg av. Særlig to forhold har vært med på å endre dette. Det ene er at isolasjon som metode for forbedring er erkjent som skadelig og derfor forlatt til fordel for fellesskap. Det bærer bygningsmassen preg av. I Botsfengslet fikk fangene ikke engang lov til å se hverandres ansikt når de traff andre fanger i korridoren sammen med en betjent. På boligavdelingene i Halden er det oppholdsrom med kjøkken hvor de innsatte kan lage sin egen mat og sitte ned og se på TV sammen.

Fra rettsløs til rettighetshaver

Det andre bygningene bærer preg av, er at innsatte har gått fra å være regnet som tilnærmet rettsløse til å være rettighetshavere. I Stortingsmelding 37, 2007-2008, Straff som virker, ble det fremhevet at innsatte vel er dømt til fengselsstraff, men de er ikke dermed fradømt sine rettigheter. Som en følge av dette har kriminalomsorgen gått fra å være selvforsynt til å bli «vertsetat» for andre, eksterne tjenesteytere. Skolelokaler, bibliotek, helseavdelinger, tannlegerom og kontorplass for NAV- ansatte finns innenfor muren. I tillegg finns et servicetorg hvor de innsatte kan treffe de aktuelle tjenesteyterne og gjøre avtaler. Frivillige organisasjoner som tilbyr nettverk etter soning, kan også treffes på servicetorget. Halden fengsel avspeiler at det på visse områder går an å bygge ned “den fragmenterte stat”. Her er lagt opp til forvaltningssamarbeid på bred basis. Hele anlegget er et vitnesbyrd om det.

«Som et luksushotell»

Det har alltid vært reist kritikk når nye fengsler ble bygget. De var for fine, både i seg selv, og sammenliknet med mange pleiehjem. “Som et luksushotell” ble ofte hørt da Halden fengsel sto

ferdig. Som svar på den kritikken uttalte justisminister Knut Storberget i et intervju (Åpent ROM nr.2, 2010):

“Det er frihetsberøvelsen som er straffen når vi setter folk i fengsel. Ut over det er oppgaven å gjøre folk i stand til å reise seg igjen etterpå. Mange av dagens fengsler er bygget etter Philadelfiamodellen som var moderne og nyvinnende for sin tid. Men det er 150 år siden! Når vi bygger et fengsel i 2010, benytter vi en tidsmessig arkitektur som legger til rette for å gjennomføre straff som virker. Halden fengsel er et høysikkerhetsfengsel, til tross for at det mangler gitter på cellene. Gitter er unødvendig når du har sikkerhetsglass i vinduene, sier Storberget. – De som synes det likner for mye på et hotell kan jo ta inn på Continental. Og bli der i seks-sju år!”

Ja, prøv det den som vil!

I Halden fengsel kan det virke som om vi har nådd ytterpunktene både når det gjelder sikkerhet og rehabilitering. Spørsmålet er om det innenfor dagens rammer kan gjøres mer. Fengslet peker derfor ut over seg selv til nye og annerledes straffemetoder – både i den hensikt å straffe for å markere, men også for å rehabilitere.

Dagens tanker – morgendagens fengsel

Det er likevel lite som tyder på at fengsel i overskuelig fremtid ikke skal være den viktigste måten å straffe på. Fengsel kan synes uunnværlig dersom straffen skal ha en allmennpreventiv virkning. Og det har den, og skal den ha, sier strafferettseksperterne.

Hvilke tanker tenkes så når det gjelder morgendagens fengsel? Og hvordan vil de se ut? Det får vi ikke vite noe om, for arkitektur sier planleggerne lite om. De sier heller ikke mye om straffens innhold. Det de sier noe om er et antatt behov for fengselsplasser, antall fengsler og størrelsen på dem. Fengselsplanleggerne tenker likt med sykehusplanleggerne: Små lokale enheter skal legges ned og det skal etableres kostnadseffektive, mellomstore enheter.

Gamle dagers – og dagens – tenkning langs dobbeltsporet: Til beste for samfunnet og til beste for den innsatte, har bleknet. Det står der fremdeles i de styrende dokumentene. Men det kan virke som om "cost-benefit"-tankegangen har erstattet noe av tidligere humanistiske idealer – både på vegne av samfunnet og enkeltmennesket.

Morgendagens fengsel blir trolig det "effektive" fengsel. Det Jens Bjørneboe kalte det "renslige" fengsel. (Bjørneboe 2003) Det som gjør sin jobb, effektivt og i det stille. Det har ingen gitter for vinduene. Omgivelsene er vennlige, kreative og fargerike. Det blir fengslet der elektronikken hersker i form av kameraer, signalanlegg og elektroniske gjerder. Det er fengslet der den menneskelige faktor er redusert til styring av elektronikken – eller knapt nok det. For den vil etter hvert trolig styre seg selv. I det lange løp vil de nok bli atskillig dyrere å drive enn dagens små enheter med nær kontakt mellom innsatte og ansatte, forvaltningssamarbeid og nærhet til samfunnet omkring. For når elektronikken blir styrende, trer samtidig de store internasjonale selskapene inn på banen. Og de skal ha seg betalt. Elektronikken er ikke gratis!

I dagens kriminalomsorg snakkes det om statisk og dynamisk sikkerhet. Statisk er den som ligger i murer, gitter, låser og regler. Dynamisk er den som ligger i fengselspersonalets tilstedeværelse og måten de er til stede på. Dette er de små fengslenes styrke. Med elektronikken vil den dynamiske sikkerheten smått om senn bli helt overflødig – dersom vi tenker rent "cost-benefit". Men ønsker vi det? I den andre enden av skalaen vil straffegjennomføring i samfunnet bli utvidet og forbedret. Men i dette innlegget dreier det seg om fengsel, ikke om alternativer.

Kilder:

Andenes, Ulf: Hva bygninger gjør med våre sinn. Kronikk i Aftenposten, 18.juni 2011

Bjørneboe, Jens: Den onde hyrde, Pax 2003

Bødal, Kåre: Fra arbeidsskole til Ungdomsfengsel, Universitetsforlaget, Oslo 1969

Christie, Nils: Tvangsarbeid og alkoholbruk, Universitetsforlaget, 1960

Christie, Nils: Modeller for en fengselsorganisasjon, artikkel i NTfK, 1968

Cold, Birgit: Her er det godt å være. Temahefte 3, Eiendomsutvikling og forvaltning, NTNU 2010

Fiddeler, Michael: Four walls and what lies within: The meaning of space and place in prisons. Artikkel i Prison service Journal nr. 187, 2010

Glambek, Ingeborg: Arkitektur og ideologi, Nytt Norsk Tidsskrift, nr 3, 1995

Goffman, Erving: Anstalt og menneske. Den totale institution socialt set. København, 1967

Jewkes, Yvonne: Penal Aesthetics and the Architecture of Incarceration, Prison Service Journal nr.187, 2010

Olsen, Ståle: Til Jeddere for å trille tåke, Scandinavian Academic Press, Oslo 2010

Statsbygg: Magasinet Åpent ROM nr. 2, 2010

Waage, Leif: Det interaktive fengsel, artikkel i Aktuelt for Kriminalomsorgen nr.2, 1999

Wister, Ole A: Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie. Dokumentasjon og debatt nr. 2/97. Kriminalomsorgens utdanningscenter, Oslo, 1997

Stortingsmelding nr. 104, 1977–1988, Om kriminalpolitikken

Stortingsmelding nr. 27, 1997-1998, Om kriminalomsorgen

Stortingsmelding nr. 37, 2007-2008, Straff som virker

INTERNASJONALT SAMARBEID – NORDISK DIMENSJON

AV GUÐMUNDUR GÍSLASON, FENGSELSDIREKTØR I
REYKJAVIK OMRÅDE OG I AKUREYRI, SKOLESJEF VED
FENGSELSBETJENTSKOLEN PÅ ISLAND.

Kjære leser. Jeg er beæret over å ha blitt spurt om å skrive et innslag i festskriftet i anledning av 70-årsjubileet for Harald Føsker. Tittelen gjenspeiler hva artikkelen handler om, og er basert på egne erfaringer og inntrykk av medmennesker. Jeg vil prøve beskrive opplevelsen av nordisk samarbeid innen utdanning av fengselsbetjenter og bekjentskap med Harald. Som jeg sikkert har møtt oftere enn andre utlendinger i løpet av årene. Dette brevet handler derfor både om det samarbeidet i faget vi har syslet med over en lang tid, og et godt bekjentskap på en lang reise.

Jeg ble ansatt som fengselsdirektør i løpet av våren 1985 og tok også ansvaret for utdanning av islandske fengselsbetjenter. Jeg husker godt det påfølgende året, 1986, da en representant for Justisdepartementet fortalte meg at jeg skulle gå til det årlige møtet for nordiske skolesjefer ved fengselsskolene, som ble avholdt i Danmark. Jeg dro dit litt nervøs. Det var et betydelig skritt for en sjenert islending, som riktignok kunne lese dansk, men hadde ingen erfaring med å snakke de skandinaviske språkene. Kort fortalt var mottagelsen veldig bra. Der møtte jeg skolesjefene fra de nordiske fengselsskolene og andre fagfolk, blant annet Harald Føsker, som hadde vært direktør ved den norske Fengselsskole, som den da ble kalt, og senere KRUS (Kriminalomsorgens Utdanningscenter), fra 1981. Fra denne tiden har vi hatt et utmerket samarbeid. Sist møtte jeg ham på slutten av år 2012. Jeg husker godt da han og de andre som jeg har samarbeidet med inkluderte meg og gjorde alt som var mulig for å gjøre samarbeidet vellykket. Forresten, jeg ønsker spesielt å takke Harald Føsker og personalet på KRUS for uvurderlig hjelp og fleksibilitet overfor den islandske fengselsbetjentskole gjennom årene. Dette er virkelig en indikasjon på et herlig nordisk samarbeid.

For vennen sin

skal en være venn

og gjengjelde gave med gave;²

Det oldnordiske dikt *Hávamál* er en del av den islandske og norske felles arv. Når nordisk samarbeid er nevnt tenker jeg gjerne på de mange filosofiske ideer som finnes der, ikke minst i forhold til min venn Harald Føsker. Noen ganger om kvelden, etter dagens møte, snakket vi i en gruppe om hvor nær nordmenn og islendinger er knyttet sammen gjennom historien og at et dikt som dette tilhørte forfedrenes arv. Etter ett eller to glass god vin pleide Harald å påpeke at norrønt var en del av skolens program for norsk ungdom. De lærte de norrøne verkene Den eldre Edda og Den yngre Edda, som begge ble skrevet ned på Island i middelalderen og som islendingene fortsatt leser dem for fornøynsens skyld. Deretter begynte han å sitere fra *Hávamál* med en merkelig uttale som var uforståelig for meg, islendingen - men jeg roste ham likevel og sa det var bra. Slike øyeblikk er også en del av det nordiske samarbeidet.

Foto: Nordiske utdanningssjefer på Harald Føskers balkong i Oslo 1995. Fra v: Bo Johansson, Aimo Myllylä, Guðmundur Gíslason, Harald Føsker og Jørgen Balder.

---

² *Hávamál*, Vikingenes visdomsord, (1994) Oversatt av Ludvig Holm-Olsen. Reykjavik: Gudrun Publishing.

Fra det første møtet ble det også klart at samarbeidet handler om utdanning av fengselsbetjenter i Skandinavia og at kommunikasjonen burde foregå på nordisk språk. Ofte ble det stilt spørsmål, på dette og andre møter jeg har deltatt på i de nordiske landene, om hvorfor man ikke snakker på engelsk? På den tiden var det de nordiske generaldirektørenes beslutning at i løpet av disse møtene ville man snakke skandinavisk og for det er jeg takknemlig. I mitt sinn, gjenspeiler dette til en viss grad essensen av det nordiske samarbeidet. Samarbeidet innebærer ikke bare dialog, men også det å ha empati for hverandre. Det er ingen tilfeldighet at møtene begynner med hyggelig hilsen: "Kjære nordiske venner!" De nordiske landene, ifølge en gammel tradisjon, er et sammenhengende språkområde, dessverre med unntak av Finland, og det er et symbol på solidaritet.

Alle disse årene har utdanningssjefene ved fengselsskolene og deres umiddelbare støttepersonell møtt hverandre årlig eller oftere og samarbeidet har vært både produktivt og behagelig. Mange minneverdige deltakere har tilhørt denne gruppen. Foruten Harald Føsker må jeg nevne noen: Hans Jørgen Engbo, Jörgen Balder, Torben Rasmussen og Ulla Hjarne fra Danmark; Torstein Hoff, Hans-Jørgen Brucker og Egil Larsen fra Norge; Peter Neckå, Christer Isaksson, Bo Johansson og Ulla Carin Fyhr-Landgren fra Sverige; Aimo Myllylä, Raija Järvenpää og Hanna Kiehelä fra Finland. Mange andre kunne vært nevnt, men det vil ikke bli gjort her.

Når man ser tilbake må jeg si at Harald Føsker har vært fremtredende i denne gruppen. Han står i spissen – utdanningssjefen med stor U. I nesten 30 år styrte han KRUS, en organisasjon som på mange måter har vært en modell for andre. Skolen er en mektig fagorganisasjon som lenge har kjempet for å bringe KRUS til et høyere nivå, som de nå har lyktes med. Virksomheten er og har vært blomstrende. Der er stor ambisjon for undervisning og læring, der finnes en spesiell forskningsavdeling, man driver en virksomhet som setter "faget i fokus" og så videre. Jeg har selv ofte besøkt skolen, og det har alltid vært et flott sted å besøke. I tillegg til møtene jeg har deltatt på, har jeg blitt invitert til å lære og kjenne virksomheten. En gang kom jeg til å være på den siste etappen av LUP (Lederutviklingsprosjektet) som var både lærerikt og underholdende.

Island er det minste, selvstendige landet i Norden og har en befolkning på bare 325 tusen mennesker. Middeltall fanger er blant det laveste i Europa, eller omtrent 47 fanger per 100 tusen innbyggere per dag. En total daglig antall fanger er omtrent 155 fanger på seks fengsler med knapt 100 fengselsbetjenter. Derfor kan man si at det islandske fengselssystemet er en

"mini" versjon av hva som skjer i de andre nordiske landene. Men til tross for størrelsen prøver man å etterligne det som praktiseres andre steder. Virksomheten på Island er veldig dynamisk, og mye har blitt brukt av erfaring fra de nordiske landene. Faktumet at den lille størrelsen kan skape tilstedeværelse eller nærhet, kan det også være en hindring for utdanning av en så liten gruppe som fengselsbetjenter. Det er ikke alltid at slagord som "liten er vekker" eller "less is more" er sanne, i hvert fall ikke når det gjelder skoleprogram for fengselsbetjenter. Det var grunnen til at det oppsto et sterkt behov for å anvende kunnskap fra større miljøer. Den Islandske Fengselsforeningen ble grunnlagt i 1973. Det ble et grunnlag for samarbeid med NFU eller individuelle faglige organisasjoner i de nordiske landene. Før den tid hadde det neppe vært noe slikt samarbeid. Den Offentlige Fengselsbetjentskolen (*Fangavarðaskóli ríkisins*) ble deretter etablert i 1983, og som nevnt tidligere, ga det opphav til et systematisk samarbeid med andre nordiske Utdanningssettene. De nordiske relasjonene var, og er, viktig for Island. Vi trenger å søke profesjonell kunnskap i andre land. Siden 1986 har den islandske Fengselsbetjentskolen vært en del av de nordiske fengselsskolene. Man utveksler informasjon, avholder årlige møter og organiserer felles arrangementer som f.eks. "Nordisk seminar for ledende fengselspersonale", som er en felles konferanse for ledere fra alle de nordiske landene, som arrangeres annethvert år. Det skapte et forum for å diskutere og analysere et bredt spekter av yrkesmessige problemer i en større sammenheng. Diverse andre felles nordiske møter i fengselsrelaterte emner avholdes årlig, slik som generaldirektørmøter, møter i utdanning av fanger og andre fagmøter.

Det nordiske samarbeidet er mer enn å delta på møter og utveksle faglig informasjon. Det er også fellesskapsfølelse som ofte blir kalt "Nordisk samvær". I fritiden gjør man alltid sitt beste for å presentere noe interessant om landet og folket og dette ofte påvirker valget av møtestedet. Gjestfrihet er respektert og gjestene skal kunne slappe av ved siden av arbeidsmøter, gå på konserter, kunstutstillinger, sightseeing eller noe som gjenspeiler kulturen i det landet. Dette er en del av programmet. Her kan det nevnes spesielt minneverdige møter: Nordisk seminar i Rungstedgård i Danmark, seminar i Skogkloster i Sverige og i Messilä i Finland, utdanningsmøte i Lofoten i Norge, møte i St. Petersburg i Russland og et møte ved Þingvellir på Island. Dette er bare noen eksempler som jeg tror at deltakerne ikke har glemt. Tidligere var det ofte mer tid til å samle og heldigvis er det fortsatt en norrøn gjestfrihet, til tross for dagens raske tempo.

Som nevnt før, islendinger er avhengig av internasjonalt samarbeid, Island er et lite land, et tynt befolket land som sammenligner seg med store nasjoner. Noen ganger føles det som en bondesønn som kommer for første gang til byen og planlegger å svelge hele verden. Det nordiske samarbeidet har gitt oss mye, men unektelig står folk noen ganger foran sin egen litenhet og andres størrelse. Ellers er størrelse et relativt begrep. I denne sammenheng dukker en morsom nordisk-baltisk historie opp. Det var i 1993 på en konferanse som ble avholdt i Kellokoski i Finland. Dette var trolig den første konferansen om samarbeid mellom de nordiske fengselsinstitusjonene og lignende organisasjoner i østeuropeiske land, Østersjøområdet, etter jernteppets fall. I tillegg til representantene fra de nordiske landene, var der representanter fra Estland, Latvia, Litauen, Tyskland, Polen og sist men ikke minst fra Russland. Representantene fra de nordiske landene beskrev en etter den andre hvor gode og effektive deres fengselsystemer var, hvor mange programmer og forbedringer de hadde. Deretter steppet inn en energisk russisk offiser med stor bart og sa på gebrokkent engelsk: *„I come from the woodcutting section of the Prison in Murmansk. We have five thousand prisoners. I don't think that you people who come from small countries can help us. Thank you.“*

Størrelsen er som sagt relativ, men vi som er fra Island føler oss noen ganger som det representantene fra de nordiske landene må ha følt i det øyeblikket.

Etter at Harald Føsker avsluttet sitt arbeid som utdannings sjef i 2009 og begynte å jobbe i Justisdepartementet, redusert vår kommunikasjon, som forventet. I oktober 2010 skulle han komme hit for å delta på nordisk seminar for ledende fengselspersonale som skulle bli avholdt i Reykjavik. Men i høst, kort tid før konferansen, brøt vulkanen i Vatnajökull ut og fly ble forstyrret. Derfor blev møtet utsatt i ett år. Men i mellomtiden den 22. juli 2011 skjedde den forferdelige tragedien i Oslo. Jeg husker godt hva som kom til tankene da nyheten om eksplosjonen i regjeringskvartalet kom: *Vent, jobber ikke min venn Harald der?* Så prøvde jeg å skyve vekk tanken: *Nei, han er trygg, han er alltid på farten – det er fredag ettermiddag, han har ikke vært akkurat der...* Men dessverre kom mer forferdelige nyheter: Terrorisme, Utøya - og senere at Harald hadde vært på kontoret og blev alvorlig skadet og at han kanskje aldri ble frisk igjen. Men tid og utholdenhet leger sår. Det var en glede og ære for meg å ha muligheten til å si hei til Harald Føsker og mange andre i Oslo for å markere KRUS 75-årsdag den 29. november 2012. Gode, gamle Harald var fortsatt til stede, fast håndgrep, dyp i røsten og vennlig stemme, men synet var blitt verre. Kjære venn, jeg håper du nyter pensjonisttilværelsen

din og nyter livet som alltid. Alle de som du har samarbeidet med på Island i løpet av årene ønsker deg alt det beste.

Jeg velger å avslutte dette med et annet sitat fra *Hávamál* i den norske oversettelsen av Ludvig Holm-Olsen. Ikke for at være dramatisk, men fordi den teksten er så veldig flott og minner oss på en klok måte om menneskets skjebne, forgjengelighet og ære:

Fe dør,
frender dør,
en sjøl dør på samme vis;
men ordets glans
skal aldri dø
i ærefullt ettermæle.³

---

³ Hávamál, Vikingenes visdomsord, (1994) Oversatt av Ludvig Holm-Olsen. Reykjavik: Gudrun Publishing.

”TILLIT ER VIKTIG” ....

AV YNGVE HAMMERLIN,
FORSKER OG DR.PHILOS., KRUS

... men er ikke fengselssystemet per se et *mistillitens* system? – uttrykt ved dets arkitektur, dets materielle form og dets strenge regelverk, sikkerhetsanordninger og rigide kontroll- og tvangsstruktur. Fra tidlig på 1990-tallet har jeg arbeidet filosofisk og sosiologisk med flere grunnbegreper relatert til fengselsforskning. To av dem er *anerkjennelse versus krenkelse* og *tillit versus mistillit* (Se Hammerlin 2008, s. 625-636). Disse begrepene må forstås i et indre forhold til hverandre, men i denne artikkelen vil jeg luften noen strøtanker om tillit og mistillit. I titalls år til nå har jeg diskutert tillit med fanger og betjenter; svært mange hevder at relasjonen mellom dem preges av en gjensidig *mistillit*, og hvis det er tillit, er den skjør og situasjonsbetinget. Dette åpner for noen anmerkninger om problemet. Først noen teoretiske innspill.

Tillit defineres ofte som en forventning om at en gitt norm respekteres. Man *viser* tillit og noen *vises* tillit; man *gir* tillit og man *får* tillit. Således handler tillit også om sårbarhet. ”Tillit innebærer en risiko, man har noe å tape, noe verdifullt”, sier filosofen Joakim Hammerlin (2013). Men tillit kan etter min mening ikke bare ses på som interaksjonens grunnform. Den får også betydning på et samfunns- og institusjonsnivå og avspeiles i sosiomaterielle strukturer, ideologier og symboler. I følge den amerikanske statsviteren Francis Fukuyamas bok ”*Trust*”(1995) uttrykker tillit følelsesmessige bånd og solidaritet innenfor en organisasjon, samt følelser av identitet i et større fellesskap. Sosiologen Anthony Giddens (1994) skiller mellom den tilliten man kan ha til personer og den tilliten man kan ha til systemer. Han henter også inspirasjon fra sosiologene Ulrich Becks og Niklas Luhmanns risikobegrep som tillitsbegrepet er tett forbundet med. For Giddens, Luhmann og Beck er risiki også sett på som et voksende problem i det moderne samfunnet og som aktualiserer tillitsbegrepet forstått og brukt på en ny måte. Giddens tar utgangspunkt i den basale tilliten eller den ontologiske sikkerheten som tilegnes fra barndommen av. Han sonderer mellom to typer tillitsrelasjoner

som er knyttet til forpliktelse: Ansikt-til-ansikt-forpliktelser og de ansiktsløse forpliktelser. Den første typen er en tillit som kan eksistere i sosiale situasjoner når personene eller aktørene er på samme sted og interagerer direkte med hverandre; den andre forstås som tillitsforholdet til ekspertsystemer som han kaller abstrakte systemer (Giddens 1994, s. 73-79). Giddens definerer derfor tillit som tillit til en persons eller et systems pålitelighet der det forventes en bestemt reaksjon eller et bestemt handlingsresultat. I hverdagen møter folk flest enkelte ekspertsystemer og tilrettelegginger som forutsetter personenes tillit, men tiltroen til dem avhenger i høy grad av møtet med bestemte systemrepresentanter. Disse systemrepresentanter, som Giddens kaller "adgangsporter" (1994, s. 79) til systemene, kan være avgjørende for tilliten den enkelte får til systemene og aktørene der. Giddens skriver: "Adgangsporter er punkter, hvor der skabes forbindelse mellom lægpersoner eller -kollektiver og repræsentanter for abstrakte systemer." De er, legger han til, "de abstrakte systemers sårbare punkter, hvor det er muligt at opbygge eller opretholde tillid." Tilliten bygger dessuten på troen på en bestemt viten. For Giddens er ontologisk sikkerhet en form for følelse av sikkerhet ved å eksistere i verden; den refererer til den tilliten som de fleste mennesker har til deres selvidentitet eller til de sosiale og materielle handlingsmiljøers stabilitet (1994, s. 82). Sånn sett er tillit nødvendig for et sosialt fellesskap.

Kjerneelementet i Luhmanns teori er kommunikasjon. Tillit blir også for ham en sosial grunnmur i samfunnet. Uten tillit vil sosialt liv være umulig. Sosiale systemer, definert av grensen mellom systemet og omverdenen, består av alle former for kommunikasjon. Han betoner at tillit er en elementær kjensgjerning i det sosiale liv og i bredeste forstand en tiltro til egne forventninger (Luhmann 1999, s. 31). Han sonderer mellom en individualisert personlig tillit og en mer diffus og latent systemtillit der fortrolighet blir et sentralt begrep. Ifølge Luhmann er tilliten avhengig av en fortrolig verden og kan ses som en funksjonalistisk faktor i opprettholdelse av et system. Fortrolighet er en forutsetning for tillit; i fortroligheten dominerer fortid over nåtid og framtid, mens tillit er relatert til framtid. På individnivå blir måten man framstiller seg selv på og den enkeltes væremåte viktig for om personen oppfattes tillitsverdig.

Men hvordan kan disse filosofiske og sosiologiske refleksjonene problematisere tillit eller mistillit i fengselssystemet? Tematiseringen av fengsel som "risikoproducent" og risiko"samfunn" er én utfordrende innfallsvinkel. Det er altså ikke bare den enkelte fangen som er en risiko. En rigid straffegjennomføring utvikler også mange former for risiki og

motsetninger. Fængsel *som system* må garantere for *utenverden* en *tillitsvekkende* sikkerhet overfor mennesker som begått kriminelle handlinger og som er merket med mistillits stempel som kriminelle. Systemet må dessuten vise tillit overfor forskjellige grupper (jf. Giddens' og Luhmanns systemtillit): Positive eller negative beslutninger i et totalitært eller totalt system får store konsekvenser både i forhold til risiki, tillit og mistillit. Gjennom beslutninger i nåtid blir det foretatt bindinger i framtida. I beslutningens øyeblikk blir framtida risikabel. På tross av innsatser for å kunne skape gode relasjoner og tillit mellom aktørene i systemet, utfoldes det mye mistillit gjennom de åpne og skjulte sikkerhets-, kontroll- og disiplineringsformene og gjennom det som jeg har begrepsfestet som "fangenes tapsliste" (Hammerlin 1987/1991, s. 52; Hammerlin 2009, s. 85-86). Det må slås fast at tillit, fortrolighet, forpliktelser, tiltro og rettigheter er begreper som er sentrale i samhandlingen mellom fanger og andre aktører i systemet. På *gruppe-, aktør- og individnivå* kan den enkelte fangen ha en særlig tillit til bestemte faggrupper og aktører (for eksempel presten, læreren..) eller til enkelte betjenter (faglig eller personlig tillit), mens personen kan ha dyp mistillit til andre. Mange fanger har gitt tilbakemelding om at selv om de ikke har tillit til systemet, kan de ha tillit til betjenter som enkeltpersoner. Enkelte legger også til at det er gitt at de må ha en viss tillit til systemet om at de behandles på en rettferdig måte fordi de er sosialt isolert og under en institusjonell kontroll. Lite tillit kan de imidlertid ha til betjenten som aktør i *rollefunksjonell* forstand, som systemaktør, og enkelte som personer. Det gjelder også andre aktører i systemet. Ifølge psykolog Charlotte Mathiassens og min studie *Før og nå* (2006)⁴ er betjentenes motstridende rollefunksjoner som vokter, kontrollør, rapportør og (re)habiliterings- og omsorgsarbeider et tillitsproblem. Selv om målet er å skape betingelser for en bedre og mer tillitsfull nærhet i relasjonen mellom fange og betjent, oppfattes betjentfunksjonen av mange fanger som rollekonfliktuell, funksjonsselvmodstridende og tillitsfortynnende. Tillitsgrunnlaget snevres derfor inn til et ønske om et samvirkende og funksjonelt minimum som retter seg mot bestemte former for praktisk-instrumentell støtte og sosialfaglig hjelp i fengslingssituasjonen. Det betyr ikke at fangene ikke har tillit til dyktige og omsorgsfulle betjenter – tvert imot, omsorgsfulle, sosialfaglige dyktige og engasjerte betjenter framheves som eksempler for andre. I studien vår kom det særlig fram at frykten for og mistilliten til at betjentene eller andre

---

⁴ Mistilliten kommer også fram i andre undersøkelser, blant annet min evaluering av Tjenestemannsrolleprosjektet fra slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet.

aktører skal (mis)bruke informasjonen gitt under tillitsfulle samtaler, er stor. Tillit som gis fører dermed til at betjenten eller andre aktører får betydelig makt og at fangen blir sårbar. Mange fanger foretrekker derfor en distanse som sikrer mot for mye tett involvering. Flere fanger ga uttrykk for at de foretrakk en faglig dyktig og engasjert kontaktbetjent som respekterte deres integritet og som tok hensyn til deres konkrete behov. Anerkjennelse ved å betrakte den enkelte fangen som en likeverdig handlende og skapende personlighet, er et sentralt krav. Først og fremst ønsket de seg en *praktisk* og veiledende støtte fra betjentene. Skjønt mange av fangene sa at de var mest komfortable med en viss avstand, understreket noen få at de kunne ha visse fortrolige samtaler med enkelte betjenter – men inntil en viss grense. Med filosofen Harald Grimens bok om tillit (2009, s. 67) kan vi si at det er en subjektiv sårbarhet: "Å gi informasjon til noen, er å gi seg fra seg kontroll over den." At betjentene brukes i samtalegrupper og programvirksomhet, der ømtålige spørsmål tas opp, var flere skeptiske til. For det første ut fra betjentdualismen, som voktende kontrollør og omsorgsperson, og for det andre rettes det spørsmål om betjentene har kompetanse for å drive et slikt arbeid. Enkelte fanger syntes dessuten at det var vanskelig "å åpne seg eller diskutere ømtålige spørsmål" i gruppeopplegg sammen med andre fanger. Tilliten til betjenter svekkes sterkt også ved betjentes inaktivitet og dårlige holdninger. Mistillit utvikles fordi det er for få ressurser for å få gjennomført betjentoppgavene og særlig kontaktbetjentoppgavene på en adekvat og god måte. Dermed skapes det frustrasjoner og irritasjon og dermed mistillit til systemet og betjenten. Selv om konsensus ideelt sett søkes, er motsetningsforholdet innebygget i fengselssystemets vesen og organisering. Tilsynelatende harmoni i én periode, kan situasjonelt slå over til åpne eller skjulte konflikter i andre sammenhenger. Makt, motmakt og avmakt veves således inn i hverandre. Dermed er tilliten svært skjør. Dermed: Det er forskjell på en situasjonsbetinget tillit og en substansiell og stabil tillit. Det siste er vanskelig i et fengsel. Den enkelte foretar en vurdering av tillitssituasjonen – avhengig av hva det gjelder, hvor viktig tillitsobjektet eller -tillitspersonen er for ham eller henne, og – ikke minst – basert på hvor kapabel personen viser tillit til er til å forvalte den (Hammerlin, 2013).

Den fengslede kan, som sagt, ha dyp mistillit til systemet og tiltak som settes i verk. Personen kommer ofte fra andre arenaer og livsforhold før fengslingen som er preget av mistillit til andre. Men personen er sårbar som fange og avhengig av en viss tillit til systemet. Både mistillit og tillit forstås ut fra grader av tillit og mistillit, og ulike fengselsformer

representerer ulike kontekster og kulturelle betingelser for tillitsskapende relasjoner. Dette betonte også betjentene i en referansegruppe som jeg diskuterte med for et par år siden, og de la til at risikovurderingene og kontrollpraksisen forutsetter en logikk som begrenser muligheten for å ha full tillit til den enkelte som skal kontrolleres. Kontrollopgaven, sa betjentene, innebærer en mistenkeliggjøring av fangen som forutsetter en følelse av, eller tanke om, at "vi hele tida *kan* bli lurt". Mistilliten til fangen er der som en rolleinstallert reservasjon som innebærer at *et mulig* tillitsbrudd aldri kan utelukkes. Den gjensidige tilliten og toleransen mellom fanger og betjenter er altså svært ømfintlig. Uttalelser om fengselsstraff som "å påføre et onde", kanskje til og med "en pine", som sosiolog og kriminolog Nils Christie (1982) betegner det – eller "smerte" som idéhistorikeren Espen Schaanning (2009) karakteriserer det, mente flere av betjentene i gruppa å være en adekvat beskrivelse av mange fangers opplevelse av straffegjennomføring i et sikkerhetstungt, lukket fengselssystem. Smertepåføringen ved å være fengslet svekker tilliten, sa både fanger og betjenter. Men de hevdet at ulike fengselsformer spiller inn. De fleste fanger har også konkrete behov som de må og kan hjelpes med. En adekvat hjelp kan derfor styrke en situasjonsbetinget tillit – ikke nødvendigvis til systemet, men til personen som hjelper. I følge betjentene og fangene er fengselshverdagens innhold og form grunnleggende for en kriminalomsorg som har som mål å forsterke tilliten. Følgende spørsmål ble stilt: Hvis det er så viktig med en god fangebehandling, hvorfor gis det da ikke mer adekvate ressurser for å kunne sikre slike krav i fengselshverdagen? Gode hverdagsbetingelser fjerner ikke mistilliten til systemet, men kan påvirke relasjonenes tillitsside.

En oppsummering: Mange fanger gir altså tilbakemelding om at de ikke har tillit til systemet, ei heller til flere av aktørfunksjonene i systemet. De poengterte óg at systemet og mange betjenter heller ikke har tillit til dem; mistilliten *er* i fengselshverdagen, den *er* innvevd i systemet, den *er* fordi de er fanger. Men denne systemiske mistilliten, sier de, utelukker ikke at de kan ha tillit til enkeltpersoner blant betjentene og andre. Dernest: Også forholdet fanger seg imellom og betjenter seg imellom kan preges av maktbruk og motsetninger som gjør tilliten innenfor de respektive gruppene frynsete. Men mistilliten formes ikke bare interpersonelt; den formes også *eksistensielt* i forhold til omverdenen og de gitte livsbetingelsene. Filosofen Hildur Kalman kaller den "levda kroppens tillit" for eksistensiell tillit (2000). Forholdet til omverden og til andre oppfattes dialektisk i den forstand at den

tilliten/mistilliten som vokser fram, preger personlighetens tillit til seg selv og omvendt. Ifølge Kalman har O. Lagerspetz utviklet en viktig distinksjon som gjelder sårbarhet og risiki som preger situasjoner der tillit vises. Utgangspunktet er et skille mellom første- og tredjepersonsperspektivet om risiko og sårbarhet: Når vi stoler på noen, og har tro på og tillit til personen, gjør vi det ut fra et førstepersonsperspektiv. Kalman er inspirert av den danske filosofen Knud E. Løgstrups forståelse om at tilliten er noe "vi hviler i" og betoner at for den som stoler på noen, så er det i tillitens stund ingen kløft som skal overbygges. Begynner man å tvile, så er brennpunktet ikke lenger handlingen, hevder Kalman, men på *dens forutsetninger*.

Fengselssystemet har et legitimitetsproblem relatert til tillit: Mistilliten er systemisk. Tilliten svekkes òg med de stigmatiserende "fiendebildene" av fangegrupper som etaten til tider har vært storprodusent av. Tilliten kan heller ikke opphøre ved samhandlingsteknikker. Den er *eksistensiell*. Blikket må derfor rettes mot det i systemet som skaper smerte, fortvilelse, mistillit og utrygghet. Fengselshverdagen må derfor formes mest mulig lik livet utenfor murene og ut fra en *anerkjennelse* av den fengslete som sikrer hans/hennes integritet som unik personlighet og medmenneske. Dette innebærer ikke at tilliten blir "blind". Tvert om: I *visse situasjoner kan* mistillit være rasjonell og etisk høyverdigg. Men poenget er at makt- og tvangsstrukturen og den *repressive toleransen* i fengselssystemet oppfattes truende i mange former og på ulike nivåer i systemet – og med den kan det i verste fall også utfoldes en lidelsesproduserende toleranse – som følge av mistilliten.

Litteratur:

Christie, N. (1982). *Pinens begrensing*. Oslo: Pax

Fukuyama, Francis (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*.
New York: Free press

Hammerlin, J. (2013). *Hva er tillit? om tillit i et sosialfilosofisk perspektiv*. (Foredrag på
Schjelderupseminaret 11. juni 2013). Lillehammer: Nansenskoln

Hammerlin, Y. (1991). *Selvord i norske fengsler: 1965 – okt. 1991*.
(KRUS Rapport nr. 1/1992). Oslo: KRUS.

Hammerlin, Y. & Mathiassen, C. (2006). *Før og nå: om konsekvensene av organisatoriske
endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*.
(KRUS rapport nr. 5/2006). Oslo: KRUS

Hammerlin, Y. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg
1970-2007*. (Doktorphilosavhandling) Oslo: Universitetet i Oslo

Hammerlin, Y. (2009). *Selvord og selvmordsnærhet i norske fengsler*. (KRUS håndbøker
nr. 3/2009) KRUS: Oslo

Giddens, A. (1994): *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels forlag

Grimen, H. (2009). *Hva er tillit*. Oslo: Univeritetsforlaget

Kalman, H. (2000): Tillit och handling. *Filosofisk Tidskrift* 21(3), 25-31

Schaanning, E. (2009). *Den tilsiktede smerten: en blindfleck i norsk kriminalpolitikk*.
Oslo: Unipub

BEING A PRISON OFFICER: THE BODY IN PRISON OFFICER WORK⁵

BY BERIT JOHNSEN,
HEAD OF RESEARCH DEPT., CORRECTIONAL SERVICE
OF NORWAY STAFF ACADEMY (KRUS)

In the privileged – but challenging – position of turning the perception of prison officer work from a craft to a (semi-) profession, a needed step is to translate “doing” into language and concepts. In a study of prison officers, this translation-process is approach by a focus on the body and embodied knowledge. The approach is inspired by the work of Maurice Merleau-Ponty and Pierre Bourdieu, where the concepts of “perception”, “habitus” and “symbolic capital” are central. This means that the body is of importance in the everyday activities of the prison officers, not only in situations where the use of physical forced is needed.

In the introduction to the book, *The Second Sex* Simone de Beauvoir (2011/1949) actualizes the need to ask: “Why asking?” This paper is inspired by this question and will try to answer why is “What is the meaning of the body in prison officer work?” an issue of current interest?

When the body has been discussed in prison research, it is the prisoners’ bodies that have been focused on. Academically this research involves many disciplines, and historically it embraces the work from Lombroso (2007/1876) on identifying criminality through physiognomy, to Foucault (1991/1975) on discipline and punish. Today, when studying prisoners, reference to the “docile body” (*ibid.*) is almost mandatory. It is tempting to follow the Foucaultian tradition and analyze the docile bodies of the prison officers as well, but this is not the track followed here. Instead, we are going to turn to some other theoretical traditions, namely the

---

⁵ Dette paperet ble først presentert på konferansen “Critical Criminology in a Changing World. Tradition & Innovation”, 29.august- 1. september 2013, Universitetet i Oslo. Paperet gir et innblikk i en studie som er i startfasen.

phenomenological tradition and the work of Merleau-Ponty and the sociological tradition and the work of Bourdieu, and explore if these theories can give fruitful answers to the issue raised above.

Research has shown that staff-prisoner relationship is crucial for the quality of prison life (see especially Liebling 2004). In an English terminology, the term “right relationships” is often used to describe a desirable situation between staff and prisoners. Interestingly enough, in Norway we talk about “close relationships”, which have a double meaning: First, to learn to know the prisoner, and secondly, to be in frequent contact with him or her. However, what is a “right” or “close” relationship? Hay and Sparks (1991: 3) warn that in the training and formation of prison staff to this objective, there is a danger of falling between two stools:

“On the one hand it can be presented as self-evident; the basic common sense of the sturdy men and women doing what comes naturally. On the other hand it can be regarded as too delicate and difficult a thing to be stated clearly at all: prison officers have special abilities, but we can’t quite say what they are, nor teach them – they are simply learned in a long process of initiation and experience (like becoming a member of the magic circle).”

Further Hay and Sparks (*ibid.*) criticize the lack of providing prison staff “[...] with a clear and consistent sense of identity and purpose, and a vocabulary with which to describe themselves and what they do. Part of the problem lies in being able to say what is usually simply *done*.” There are quite a few years since Hay and Sparks published their paper⁶, and since 1991 the amount of literature on prison staff and their work has increased (see e.g. Bennett, Crewe & Wahidin 2008; Crawley 2004; Liebling, 2004; Liebling, Price & Shefer 2011). This literature has provided new knowledge and insights in prison officer work, but there is still a landscape of “tacit knowledge” in prison officer work that needs to be explored. In 2009 Anthony Bottoms stated: “Being a prison officer is a special form of craft. It is often difficult to explain what they do; they can just go into a situation and calm things down with hardly ‘doing’ anything”.

---

⁶ The paper was presented in the *Prison Service Journal* (PSJ,) which is published by HM Prison Service. “Its purpose is to promote discussion on issues related to the work of the Prison Service, the wider Criminal Justice System and associated fields” (<http://www.crimeandjustice.org.uk/publications/psj>).

In an attempt to travel into this landscape (Kvale 2001), Elisabeth Fransson⁷ and I started the project “Entering the field” in 2013. In this project, we have recruited students that just have started their education to become prison officers. The criterion of joining the project is that they have never been in a prison before, and there are six students participating. In the first term of their education, we had three focus-group interviews with them, and we followed them on their first meeting with the prison.

At the first meeting with the group, the students had just got their uniforms. They emphasized that wearing a uniform was practical, and they agreed upon that the look of it was OK. Some of the female students, though, thought that their neck almost disappeared behind the tie and that the shirt and trousers were too big. For a couple of them, this was not a problem, but one had plans of adjusting the uniform to make it fit better. Even if the meaning of uniform is homogeneousness, there is a process of making it to *my* uniform and styling it on my body in ways that makes me comfortable.

However, the uniform in the prison is a symbol carried on the body that signalizes belonging to a system. Besides, it gives the person an identity with norms, values and attitudes in accordance with the system. The uniform expresses a kind of symbolic violence (Bourdieu 1984; Prieur & Sestoft 2006), like dominance and oppression, which prisoners may find offensive (Johnsen 2001). How

prison officers display the uniform may influence how the prisoners perceive the symbolic violence. At the picture, there are two sets of uniforms, the T1 at the left and T2 at the right.

The common label among officers of the cardigan in the T1 uniform is

---

⁷ Associate professor and a colleague at the Research Department at KRUS.

“the personal officer jacket”⁸. This label is pronounced with a humoristic glimpse in the eye and a smile on their lips. Bakken (2001) found in a study of nurses that male nurses tended to deal with the “female caring habitus” in a humoristic manner, and the same could be the case here: Compared with the “NATO-sweater” (in the T2 uniform), the cardigan gives a more “soft” and sympathetic image and may in a larger extent invite to contact. Contact is of vital importance in carrying out more caring aspects of the profession, such as personal officer work. The T2 uniform with trousers where there are pockets on the legs, boots – especially worn in wintertime – and a “NATO-sweater”, gives a more military image and associations to a more war-like situation with allies and enemies. According to Crawley (2004), in order of becoming a prison officer, one has to *learn to wear* the uniform. Besides of learning the importance of wearing a neat and ironed shirt, and which garments that go together, this is also about embodying a position in a social structure and express it in bodily manners and postures – a phenomenon that Bourdieu (1977) labels “hexis”. In taking the social and physical space of the prison in possession, the bodily perception, which is the non-reflective accumulated knowledge (Merleau-Ponty 1989), is of vital importance. Concrete examples here may be ways of handling keys or the use of different senses in order to notice signs of irregularities that may disturb the smooth running of a prison unit.

Before the first meeting with the prison, our students were most concerned about how they should relate to the prisoners. The advice they got from their teachers and supervisors was: “Act normal – be friendly and polite, and the prisoners will most likely be nice to you as well.” For us, at least for me, it was like taking the students into a boat and out on deep water, make them jump and tell them to swim as best as they could. And – in fact, they swam very well! I observed two students establishing contact with a prisoner who was mentally unstable, in an exemplary manner. They were discreet and careful, showed interest in him and let him set the standards for the conversation. After a while, they all sat down and played card together. The students’ abilities of establishing contact were also striking in the first focus-group meeting. They emphasized presenting themselves in a way that united them rather than separated them as unique and special individuals. In this way, there was a kind of creation of *us*. In order to

---

⁸ The cardigan is not in stock anymore. It is replaced by a v-sweater that is quite alike the cardigan, but it does not give as much of a “soft” impression as the cardigan.

enlighten this unique social competence that in prison is an important form of symbolic capital – it is valued, the students' *habitus* is of crucial importance. These embodied systems of dispositions that generate practices and conceptions of how things are or should be are constructed in a life-long process (Bourdieu 1984). Through a survey of students over the last three years (the so-called "StudData" survey), we have some information of the students' background. In relation to social class, most of the students are from small cities or villages, and their parents have mostly non-academic or an academic background at a bachelor or a corresponding level. In Norway, we may label these people as "ordinary people". Obviously, the coming prison officers' background is decisive for how they take the social and material space in prison in possession. For us, however, it is the embodied non-reflective accumulated knowledge in this process that is of interest. Telling the students that they have a unique social competence, one of them replied: "We have this, without even knowing it".

Both Merleau-Ponty and Bourdieu denied the separation between body and soul. Merleau-Ponty (1989) also underlined that it is the body that gives us access to the world, and that we experience the world through our bodies. Prison officer work is a very situated occupation; it is difficult to imagine how it is to work in prison. One has to be bodily present in a prison in order to understand and explain what being a prison officer really is about. That is why we are convinced of that asking "What is the meaning of the body in prison officer work?" is of vital importance in order to translate "doing" into language and concepts and thereby being able to turn the perception of prison officer work from a craft to a (semi-) profession.

References:

- Bakken, Runar (2001). *Modermordet: om sykepeie, kjønn og kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beauvoir, Simone de (2011). *The Second Sex*. USA: Vintage Books. (Orig. published in 1949).
- Bennett, Jamie; Crewe, Ben & Wahidin, Azrin (2008). *Understanding Prison Staff*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Bottoms, Anthony (2009). Prison Research Centre Annual Conference, Institute of Criminology, University of Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawley, Elaine (2004). *Doing Prison Work: The Public and Private Lives of Prison Officers*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Foucault, Michel (1991). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. London: Penguin Books. (Orig. published in 1975).
- Hay, Will & Sparks, Richard (1991). "What Is a Prison Officer?". *Prison Service Journal*, summer 1991.
- Johnsen, Berit (2001). *Sport, Masculinities and Power Relations in Prison*. (Doktorgradsavhandling). Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Kvale, Steinar (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Liebling, Alison (2004). *Prisons and their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life*. New York: Oxford University Press.
- Liebling, Alison; Price, David & Shefer, Guy (2011). *The Prison Officer*. Oxon: Willan Publishing (2nd ed.).
- Lombroso, Cecare (2007). *Criminal Man*. Durham: Duke University Press. (By Gibson, Mary and Hahn Rafter, Nicole). (Orig. published in 1876).
- Merleau-Ponty, Maurice (1989). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Prieur, Annick & Sestoft, Carsten (2006). *Pierre Bourdieu: En introduksjon*. København: Hans Reitzels Forlag.

UTVIKLING AV KRIMINALOMSORG I RUSSLAND⁹

AV GENNADIJ KORNIENKO,
GENERALDIREKTØR FOR DEN FØDERALE RUSSISKE
KRIMINALOMSORGSTJENESTE

Den russiske føderasjons inntreden i Europarådet i 1996 ble forutsetningen for å starte et dyptgående reformarbeid innen straffegjennomføringstjenesten.

Russland påtok seg en del forpliktelser, og en av dem er å bringe den nasjonale lovgivningen i samsvar med anerkjente internasjonale normer og standarder. I forbindelse med dette ble kriminalpolitikken liberalisert i en viss grad, blant annet ble en rekke samfunnsfarlige gjerninger avkriminalisert, straffen for forbrytelser med lavere og moderat alvorlighetsgrad ble redusert, straffereaksjoner som representerer et alternativ til frihetsberøvelse, ble utvidet. Disse skritt har i betydelig grad påvirket straffegjennomføringspolitikken, særlig i spørsmål som gjelder humanisering av straffegjennomføringen.

Ved forordning av Den russiske føderasjons President ble straffegjennomføringssystemet i 1998 overført til Den russiske føderasjons Justisdepartement.

Siden 2004 er Den føderale russiske straffegjennomføringstjeneste (FSIN Russland) et føderalt, utøvende maktorgan som utfører rettsanvendelses-, kontroll- og tilsynsfunksjoner innen gjennomføring av straffereaksjoner overfor domfelte, funksjoner som gjelder varetekt av personer som er mistenkt eller anklaget for å ha begått en forbrytelse. I tillegg har de ansvaret for tiltalte som er under arrest, vakhold og transport, og dessuten funksjoner med å kontrollere oppførsel til domfelte med betinget dom, og med domfelte som retten har gitt soningsutsettelse.

---

⁹ Oversatt fra russisk av Amesto Translations

En mengde nye føderale lover

Virksomheten til institusjoner og organer som driver med straffegjennomføring, reguleres av føderale lover. For å forbedre gjeldende lovverk, ble det i år 2000 vedtatt over 87 føderale lover med det formål å gi straffegjennomføringssystemet støtte fra staten, samt styrke garantier for rettigheter til borgere som har begått forbrytelser og er midlertidig isolert fra samfunnet.

Gjennomføring av disse lovene har gjort det mulig å øke finansiering av kriminalomsorgssystemet, beholde fagfolk, etablere grunnlaget for å utdanne spesialister, forbedre soningsforhold i institusjoner for domfelte og personer som er mistenkt eller beskyldt for å ha begått en forbrytelse.

Både liberalisering av den statlige strafferettslige politikken, og den utvidede praksisen i bruk av straffereaksjoner som representerer et alternativ til frihetsberøvelsen, dannet grunnlaget for å skape forhold som er nødvendige for frihetsbegrensende straffegjennomføring.

I 2005 fikk straffegjennomføringstjenestens inspeksjoner¹⁰, som gjennomfører straff og andre strafferettslige tiltak som ikke er forbundet med domfeltes isolasjon fra samfunnet, status som en statlig institusjon, lønnen ble betydelig høyere, antall ansatte økte til det dobbelte. I strategien for utvikling av inspeksjonene forutsettes endringer i tilnærmingen til straffegjennomføring uten isolering fra samfunnet og tilføring av en sosialretning til denne prosessen ved innføring av korrigerende programmer som endrer domfeltes oppførsel.

Disse programmene er beregnet på å gi domfelte opplæring i sosiale ferdigheter, lære dem selvkontroll og å endre tenkemåten. Til syvende og sist, bidrar disse programmene til å forebygge kriminalitet og lovbrudd fra domfeltes side.

Implementering av det gjeldende rettsgrunnlaget har ført til en reduksjon i antall personer som befinner seg på steder med frihetsberøvelse. Pr. 1. januar 2014 utgjorde antall personer i straffegjennomføringssystemets institusjoner 677 000 mennesker. Antall personer som blir

---

¹⁰ "Inspeksjonene" under russisk straffegjennomføringstjeneste har mye til felles med friomsorgskontorene i norsk kriminalomsorg. Kommentar: Internasjonal stab, KDI

prøveløslatt fra frihetsstraffinstitusjoner og i forbindelse med at frihetsberøvelsen blir erstattet med en mindre streng straffereaksjon, har økt.

Ny organisering gir positive resultater

Den nye organisatoriske oppbygging av organer og institusjoner for straffegjennomføring har gjort det mulig å oppdage straffegjennomføringssystemets potensial og løfte den til et høyere nivå. Den prioriterte retningen er som før å overholde de rettigheter og friheter som personer som befinner seg i frihetsberøvende institusjoner har, samt å styrke konstitusjonelle garantier.

For å sikre lov og rett, domfeltes og personalets sikkerhet, sikkert vakthold og isolering av domfelte og personer som er under arrest, og for å sikre forebygging av forbrytelser i institusjoner innen straffegjennomføringssystemet, brukes det i stor utstrekning moderne ingeniørtekniske virkemidler for overvåking og vakthold. Dette er nye, integrerte sikkerhetssystemer som teknisk sett er på nivå med de beste tilsvarende utenlandske systemer. Fjernovervåking av domfelte og personer som er under arrest utelukker muligheten for direkte kontakt med dem og sikrer en effektiv kontroll med ansatte i straffegjennomføringssystemets institusjoner.

Bruk av elektronisk kontroll gjør det mulig å ha en effektiv og permanent kontroll med hvordan domfelte uten frihetsberøvelse¹¹ utfører sine plikter og begrensninger. Under et studiebesøk innenfor rammen av samarbeidsavtalen mellom norsk kriminalomsorg og russisk straffegjennomføringstjeneste ga den norske parten en høy vurdering av det tekniske systemet for elektronisk kontroll, samt av den omfattende innføringen av elektronisk kontroll i inspeksjonene under FSIN Russland.

Mer offentlig kontroll

Straffegjennomføringstjenesten i Russland er blitt mer åpen for offentlig kontroll. Dette kunne både eksperter fra Europarådet, representanter for FNs torturkomité og medlemmer av

---

¹¹ Soning med fotlenke er ikke definert som frihetsberøvelse eller isolasjon fra samfunnet i Russland. Kommentar fra Internasjonal stab, KDI.

internasjonale og russiske menneskerettsorganisasjoner, som besøkte frihetsstraffinstitusjoner i forskjellige regioner av Den russiske føderasjon, skaffe seg visshet om.

FSIN Russland har et konstruktivt samarbeid på permanent basis med forskjellige sivile samfunnsinstitusjoner innen overholdelse av domfeltes rettigheter og lovlige interesser. Dette samarbeidet går i stadig flere retninger, og stadig flere deltakere blir trukket inn.

I 2007 ble det etablert et Samfunnsråd vedrørende problemer ved straffegjennomføringssystemets virksomhet under FSIN Russland, hvis hovedformål er å trekke offentligheten inn i arbeidet med å løse problemer som kriminalomsorgen står overfor, å verne om rettigheter og lovlige interesser til både ansatte og domfelte samt personer som holdes i varetekt. Fra 2008 har frivillige observasjonskommisjoner vært i drift på permanent basis i hvert føderalt subjekt i Russland.

For ikke så lenge siden befant straffegjennomføringssystemet seg i en krisesituasjon. Landets ledelse har utvist politisk vilje som resulterte i at systemet ble reformert, og at systemet har gått bort fra den straffende linjen og gitt økt betydning til vern av rettigheter til det konkrete individ. Systemet og forhold som personer idømt frihetsstraff holdes under, er blitt betydelig bedre og mer i samsvar med kravene i internasjonale standarder.

Stort internasjonalt samarbeid

FSIN Russland sine internasjonale forbindelser har hatt positiv virkning på løsningen av problemstillinger rundt spørsmål om vern av rettigheter til personer som er idømt frihetsstraff. Omfanget og utbredelsene av disse forbindelsene har utvidet seg betydelig i løpet av de årene som reformeringen har pågått. Tar man i betraktning hovedretningene innen Russlands utenrikspolitisk virksomhet i 2013, samarbeidet landet med straffegjennomføringsmyndigheter i 27 stater og gjennomførte 100 tiltak av internasjonal karakter.

Direktøren for Internasjonal stab i KDI, Harald Føsker har stor ære for utviklingen av det bilaterale samarbeidet mellom straffegjennomføringstjenestene i Russland og Norge. Utvidelsen av det bilaterale samarbeidet innenfor feltet sosial og psykologisk korreksjon av

domfelte anses som lovende, og likedan samvirke på området straffesikkerhet innen organisering av sikkerhet og vakthold i korreksjonsinstitusjoner med følgende målsetting:

- Skape forutsetninger for reintegrering og rehabilitering av domfelte;
- Forebygge tilbakefall til kriminalitet blant mindreårige domfelte samt spørsmål ang. godkjenning og videre bruk av ART-programmet;
- Styrke utviklingen av sosialt akseptabelt verdiorienteringssystem, konstruktive adferdsmønstre, kritisk syn på alkohol- og narkotikabruk innenfor rammen av VINN-programmet (Pobeda) i kriminalomsorgsinstitusjoner i Norge og Russland;
- Studere organisering av arbeidet med sikkerhet og utrustning av kriminalomsorgsapparatet i Norge med moderne, ingeniørutviklede tekniske midler for overvåking og vakthold.

Gjennom globaliseringsprosessen forsterkes landenes økonomiske og rettssystemiske gjensidige avhengighet. Studier av den europeiske erfaringen, internasjonalt samarbeid innenfor straffegjennomføringsfeltet bidrar til at en oppnår et nødvendig nivå av humanisme innen straffegjennomføringssystemet og til bedring av soningsforhold for domfelte og at straffegjennomføringssystemet i Russland skal være i samsvar med internasjonale standarder.

I forbindelse med dette uttrykker Den føderale russiske straffegjennomføringstjeneste et håp om utdyping og utvidelse av det bilaterale samarbeidet på kriminalomsorgsområdet mellom Den russiske føderasjon og Kongeriket Norge.

THE CASE OF NORWAY: A RELAPSE STUDY OF THE NORDIC CORRECTIONAL SERVICES

BY RAGNAR KRISTOFFERSON,
RESEARCHER, CORRECTIONAL SERVICE OF NORWAY
STAFF ACADEMY (KRUS)

Introduction

Recidivism is defined and measured differently, and this obviously creates a problem when comparing national reoffending rates between nations. A lot of the reported national variation in reoffending rates can be explained by differences in the way recidivism is defined and measured (SCCJR 2012). I will briefly present and discuss some key results from a relapse study in the correctional services of the Nordic countries. More detailed findings from the study can be found in Graunbøl (2010), and a more elaborate discussion of the results can be found in Kristoffersen (2013a). Here, I will comment on the case of Norway and some consequences for policy making when it comes to national expectations on general reductions in recidivism. Generally, the most important finding is how the relapse study demonstrates that national differences in reoffending rates among different offender groups reflect national differences in the criminal sanction systems and the proportion of risk groups serving in prison compared to those serving in the probation. The two most significant variables explaining differences in the national reoffending rates are previous prison sentence and different size and distribution of principal crime types among the clients in prison and probation. However, data from Norway also draw attention to the need for moderation in policy making regarding expectations as to what is achievable on a national level when it comes to reductions in recidivism, especially in an era of continuously expanding the use of prison alternatives at the expense of increasingly troubled prisons.

Methods

National computer registers are the sources for this study. Equally long observation periods of two years and a shared classification of approximately similar offender groups are applied.

The correctional clients in the Nordic countries are divided into five offender groups: Prisoners, community service, conditional sentence with supervision, conditional sentence with treatment (including programmes) and electronic monitoring. The latter four groups are for simplistic reasons lumped into one category labelled “community sanctions (CS)” or “probationers”. Relapse is defined as a new prison sentence or community sanction that became legally binding within two years of release from prison or from commencement of the community sanction in 2005. Put differently, the relapse definition excludes suspended sentences and fines. Secondly, at least one act of reoffending must have taken place *after* release from prison or after starting a community sanction in 2005. The latter criterion is important in order to avoid counting false recidivists and consequently reporting overstated reoffending rates. The survey comprises almost 60000 offenders in the Nordic countries. Table 1 shows the number of offenders included in this study divided by type of sentence.¹²

	Denmark	Finland	Iceland	Norway	Sweden
Released sentenced prisoners	9 572	4 507	185	8 788	9 805
Community service	4 211	3 169	73	2 547	4 212
Conditional sentence with supervision	1 895	800	-	19	4 141
Conditional sentence with treatment	1 171	28	.	497	1 223
Electronic monitoring	55	.	.	.	2 828
Total	16 904	8 504	258	11 851	22 209

National differences in the various measures delivered to offenders while serving their sentence may have contributed to the overall reoffending rates, as well as other external factors, such as clear up rates for criminal cases and the capacity to deal with them in the police and the

---

¹² A comment on notation in this and forthcoming tables: A hyphen (-) means “zero”. A dot (.) means “not applicable”. A zero (0) means “less than 0.5”. Electronic monitoring was not an option in Finland, Iceland and Norway in 2005.

courts. Finally, lack of sufficiently important changes in the individual lives of the offenders is important to explain reoffending.

Key results and discussion

Table 2 shows the main results of the survey, i.e. percentages of new sentences for released sentenced prisoners versus CS, as well as the national total percentages for all clients added together. The table shows that Norway has the lowest overall reoffending rate among offenders in the Nordic countries. Within two years, a fifth of all those released from prison and those who started serving a community sanction in Norway incurred a new conviction that had to be served in the correctional services. In the other Nordic countries, the overall reoffending rate varies from 24 % to 31 %.

Table 2. Percentages of new sentences within two years to be served in the correctional services after serving either a prison sentence or community sanction in 2005.					
	Denmark	Finland	Iceland	Norway	Sweden
Released from prison in 2005	29	36	27	20	43
Commenced a CS in 2005	22	25	16	21	20
Total percentages	26	31	24	20	30

Table 3 specifies the national reoffending rates for the different categories of probationers. Except for Iceland, in which community service was the only option in 2005, there are relatively small differences within the Nordic countries in the overall reoffending rate among probationers.

Table 3. Percentages of new correctional sentences within two years after started serving a sentence in the probation service in 2005.

Type of sentence commenced in 2005	Denmark	Finland	Iceland	Norway	Sweden
Community service	19	26	16	23	9
Conditional sentence with supervision	27	22	-	21	33
Conditional sentence with treatment	22	39	.	12	29
Electronic monitoring	20	.	.	.	12
Total	22	25	16	21	20

Nevertheless, there is a large variation in risk of committing new offences among the groups of offenders in the probation services, among which the reoffending rate also varies correspondingly. If we for instance compare the Norwegian and the Swedish offenders sentenced to community service, the Norwegian offenders show the second highest reoffending rate compared to those who serve other forms of community service in the other Nordic countries. This is primarily explained by the fact that in Norway this offender group has a significantly higher proportion of clients with a previous prison sentence than those serving community orders in the other countries. The percentage of offenders with a previous prison sentence among the Norwegian offenders serving a community sentence is practically the same as for released prisoners, approximately one fourth measured five years back in time prior to the commencement of the sanction in 2005. This shows that previous prison sentence is not a crucial obstacle when the courts decide whether an offender in Norway should be given a community sentence. In other words, the Norwegian courts' willingness to impose a noncustodial sentence in cases where the offender is an ex-prisoner, is higher than the other countries, hence contributing to higher reoffending rates than would otherwise be the case. In contrast, only four per cent of the Swedish offenders serving community service have previously served a prison sentence. Not surprisingly, this Swedish offender group shows the lowest reoffending rate of all offender groups in the Nordic countries, i.e. nine per cent.

However, only one third of all offenders serving traffic crimes in Sweden will serve their sentence in prison, while two-thirds – a large group of low risk traffic offenders – will serve a probation order, mainly electronic monitoring or community service. Such differences in the distribution of principal crime types among correctional clients contribute to national differences in reoffending rates for prisons versus probation. Table 4 add up all offenders in the Nordic countries by principal crime type and their corresponding reoffending rates.

Table 4. Total number of offenders and percentages of reoffending per principal crime type for all correctional clients in the Nordic countries in 2005.				
	N	Per cent reoffending	Per cent same principal crime	Per cent other principal crime
Violence	12 927	23	10	13
Drugs	6 948	32	13	18
Thefts	9 191	45	20	25
Robbery	1 755	35	6	29
Sex	1 065	8	2	6
Economic	4 193	20	3	17
Traffic	17 679	22	12	10
Other	5 972	24	4	20
Total	59 730	27	11	16

On average, almost half of all offenders sentenced for theft in the Nordic countries reoffended, but the national proportion of them differs both in prison and in probation. For example, released offenders sentenced for theft constituted 18 % of all released prisoners in Sweden in 2005. In contrast, Norway had the smallest population of released offenders sentenced for thefts, 12 %, thus contributing to the generally low reoffending rate for prisoners in Norway. In Sweden actually 61 % of released prisoners sentenced for thefts reoffended. On the other hand, Norway had the biggest proportion of low risk traffic offenders released from prison – 30 % (n = 2617) of all released sentenced prisoners (n = 8788), of which roughly ninety per cent had no previous prison conviction. One third of released prisoners for traffic crimes in Norway

were sentenced for speeding only. Hence, the reoffending rate for released prisoners for traffic crimes in Norway was not quite unexpectedly only eight per cent, compared to Finland's and Sweden's rates of 42 per cent. Interestingly, table 4 also discloses an unexpected observation about the proportion of offenders who did not reoffend to the same principal crime type. Except for traffic crimes, where a little more than half of all reoffenders reoffended to the same primary crime type, in total all other groups reoffended more often to a different primary crime type than the original offence. Surprisingly this is even the case with sex- and economic crimes, where three quarters or more of the reoffenders actually reoffended to a different primary crime type. This strongly indicates that most reoffenders seem to have comprehensive crime problems that have to be addressed and the worthwhileness of targeting special categories of offence such as drugs or sex seems questionable. For example, many cognitive behavioural programmes target specific crime problems in which case sentenced crime type is an important criterion of recruitment to the programme.

Table 5. Percentages of new sentences within two years for those sentenced to prison prior to the sentence served in 2005					
	Denmark	Finland	Iceland	Norway	Sweden
Released prisoners in 2005	42	45	40	43	68
Started serving a CS in 2005	38	33	14	37	49
Total	42	43	38	41	63

The proportion of offenders formerly sentenced to prison is anyway the most significant contributor to national differences in reoffending rates. Previously, one fourth of released prisoners in Norway in 2005 have been sentenced to prison. In the other countries, the proportion varies between 34 % in Iceland to 59 % in Finland. Table 5 demonstrates that an earlier prison sentence tends to double or – in the case of Sweden – even triple the risk of reoffending. The differences in overall reoffending rates are relatively small when comparing national reoffending rates for those formerly sentenced to at least one prison sentence prior to the prison sentence that was served in 2005. In all countries except Sweden, the total reoffending rates as well as the reoffending rate for prisoners vary around approximately 40 per cent.

The case of Norway

The political and empirical conditions for increased use of alternatives to imprisonment seem advantageous in Norway, especially for low risk offenders, such as first-timers sentenced to prison for traffic offences. However, if all released traffic offenders in Norwegian prisons in 2005 alternatively served their prison sentence in probation, leaving the rest of the prison population as it was, the overall percentage of reoffending among released prisoners in Norway in 2005 would increase with five percentage points. Currently this category of prisoners is gradually being diverted from prison to alternative sanctions in Norway, primarily electronic monitoring. In 2012 1490 electronic monitoring cases started serving in Norway (Kristoffersen 2013b), compared to none in 2005, and the majority of those serving electronic monitoring are traffic offenders. An unexpected but likely consequence of this politically desired development would be a general higher reoffending rate for prisoners and most likely a higher share of more troubled prisoners. However, I do not wish to imply that this consequence is unacceptable. The alternative is the unnecessary imprisoning of a large group of sentenced people with a low risk of reoffending. In the case of Norway, the ten most dominant risk groups for reoffending are all previously sentenced to prison. Young and middle-aged persons sentenced for thefts, serving either short prison sentences or community service, were among the most dominant groups in Norway. Their reoffending rate was from 50 % up to 75 %. Sixty four per cent of middle-aged prisoners sentenced for violence also reoffended. The ten most dominant risk groups where at least one third reoffended amounted to 1307 individuals in Norway. Altogether, they constituted more than half of a total recidivist population of 2392 people. Targeting these high-risk groups would seem a sensible national goal in reducing recidivism. Generally it seems widely acknowledged that all forms of treatment would be quite successful if reconviction rates can be reduced by up to e.g. 20 %. For example meta analyses of programmes based on cognitive behavioural therapy (CBT) show that properly designed programmes can reduce reconviction rates up to fifteen or perhaps twenty per cent (Lösel 1995; Lipton 2002; MacKenzie 2006). Though not very likely, if all the members of the dominant risk groups in Norway participated in any kind of effective treatment, whether that is programme or anything else, a twenty per cent reduction would result in 261 fewer recidivists. 261 fewer recidivists would, on a national level, reduce the overall reoffending rate in Norway with merely two percentage points from 20 % to 18 %. This calls for moderation when formulating goals or expectations as to what can be achieved on a

national level when it comes to reducing recidivism even with effective measures targeting proper target groups. This example illustrates that changes in the general characteristics of the correctional population due to changes in criminal policy or practice are potentially much more important than treatment when it comes to explaining national reoffending figures in prison or probation.

References:

- Graunbøl, H.M. et al. (2010) *Retur: en nordisk undersøgelse av recidiv blant klienter i kriminalforsorgen*. Oslo: KRUS
- Kristoffersen, R. (2013a) "Relapse studies in the correctional services of the Nordic countries: key results and perspectives". *EuroVista* 2 (3), pp. 168 – 176.
- Kristoffersen, R. (2013b) *Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden: 2008– 2012*. KRUS, Oslo
- Lipton, D., Pearson, F., Cleland, C. and Yee, D. (2002) "The Effectiveness of Cognitive-Behavioural Treatment Methods on Offender Recidivism". In J. McGuire (ed.) *Offender Rehabilitation and Treatment* (pp. 79-97). Chichester: Wiley.
- Lösel, F. (1995) "Increasing Consensus in the Evaluation of Offender Rehabilitation? Lessons from Research Syntheses". *Psychology, Crime and Law* 2(1), pp. 19 – 39.
- MacKenzie, D.L. (2006) *What Works in Corrections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCCJR (2012) *Reducing Reoffending: Review of Selected Countries, final report*. The Scottish Centre for Crime and Justice Research. Hentet fra:
<http://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2012/12/Reducing-Reoffending-FINAL-Dec-2012.pdf>

STRAFF, FRIHETSBERØVELSE, HUMANITET OG HUMANØKOLOGI

AV ARNE KVERNVIK NILSEN,
FENGSELSLEDER,
KRIMINALOMSORGEN REGION SØR

Straff i form av fengsel og frihetsberøvelse er noe vi kan lese om så langt tilbake i tid som historiske kilder tar oss. Mens sivilisasjoner og kulturer flest har gjennomgått mange og store endringer når det gjelder tiltak for å utvikle og opprettholde et trygt og stabilt samfunn bygd på humanisme og menneskerettigheter, har bruken av frihetsberøvelse endret seg mindre. Fengselsbygningers utforming og standard, bruken av tidsbegrenset innesperring i stedet for livstid, ansattes utdanning og atferd og aktivitetstilbud for de innsatte har endret seg betraktelig, antagelig mer i noen nordeuropeiske land enn i verden for øvrig. I Norge mener vi at vi er en av de aller beste på dette området.

Språket og bruken av begreper er under stadig endring. Vi erstatter ord og begreper med nye, mens de egentlig betyr det samme. Er det en humanisering av språket og begrepene som har funnet sted? Vi snakker ikke lenger om *fengselsvesen*, men om *kriminalomsorg*. At vi fortsatt kan høre noen snakke om fengselsvesenet i stedet for kriminalomsorgen, kan ha sammenheng med en bevisst eller ubevisst holdning og misnøye med endring fra "vesen" til "omsorg" og hva man legger i disse begrepene.

Det er en uttalt vilje i vårt samfunn å videreutvikle og forsvare menneskerettigheter og humanistiske verdier. Når det gjelder bruken av straff, vil det antagelig for mange være unaturlig å snakke om hevn, gjengjeldelse og avskrekkende tiltak. Knapt noen, i eller utenfor strafferettskjenningen, vil nå for tiden snakke om at det er hevnbehovet og hevntanken som ligger til grunn for at vi sperrer folk inne i fengsler. Vi er vant til å vise til *samfunnets alminnelige rettsopfatning*, og i tillegg snakker vi om *straffens allmennpreventive og individualpreventive formål*, og troen på folks respekt og frykt for straffen dens rehabiliterende virkning.

Jeg er ikke uenig i begrepsendringene som har skjedd innenfor statens maktutøvende etater når det gjelder straff, men jeg tror det kan være nyttig å se på hvordan vi i kriminalomsorgen

definerer disse begrepene. Kanskje må vi innse at det ikke er noen automatikk i at *praksisen* gjenspeiler endring av *begrepene*. Så langt jeg kan se er det de samme årsaker, behov og målsettinger som ligger bak både de "gamle" og de "nye" begrepene vi finner i gjeldende lover, forarbeider og kommentarer. Imidlertid er de nye begrepene *føringer og signaler* fra lovgiver, selv om metodene vi bruker er stort sett de samme. I likhet med begrunnelsen for metodene som anvendes, ligger det en formodning om at måten disse utøves på, skal og bør humaniseres i takt med begrepsendringene. Gjenspeiles disse endringene i kriminalomsorgen i dag?

Vi som jobber eller har jobbet i norsk kriminalomsorg har all grunn til å være stolte av de reformer som har funnet sted de siste tiårene, ikke minst når det gjelder selve soningsforholdene for de innsatte. Det gjelder de bygningsmessige fasiliteter og tilbudet til de innsatte, både når det gjelder aktiviteter og støttetiltak.

Stor internasjonal interesse

Årene som leder av Bastøy fengsel bød på mange utfordringer og erfaringer. Det ble nødvendig for meg å tenke gjennom hvilke holdninger jeg har. Jeg måtte se på mine forestillinger og forventninger til jobben og rollen som fengselsleder. Dette ble veldig aktualisert da fengslet i løpet av mine 5 år som leder tok imot journalister, film- og TV-reportere, forskere og politikere fra mellom 25 og 30 land. De var svært gode til å stille spørsmål omkring vår måte å drive fengsler på. Spesielt gjaldt dette selvsagt Bastøy fengsel. Aller først måtte jeg prøve å forklare gjestene våre at i Norge er en ubetinget fengselsstraff begrenset til selve *frihetsberøvelsen*. Igjen og igjen fikk jeg spørsmål om vi ikke i tillegg burde gjøre "livet surt" for de innsatte ved å ha et mer avskrekkende regime.

I ettertid har jeg tenkt mye på dette med at det er selve, eller *bare* frihetsberøvelsen som er straffen og om dette er et prinsipp som har godt nok fokus enten vi jobber i Bastøy humanøkologiske fengsel eller i et hvilket som helst annet fengsel i Norge. Er tiden inne til å undersøke hvorvidt dette rettsprinsippet er godt nok ivaretatt? Har vi fokus på dette når vi lager og endrer regelverket, definerer innholdet i straffen, utdanner nye fengselsbetjenter og gjennomfører kompetanseløft for de som jobber i fengslene?

De samme internasjonale gjester og medier har også vært interessert i *innholdet* i soningen. Det har alltid vært med en viss stolthet vi har kunnet vise frem det økologiske landbruket, skogsdriften, butikken, verkstedene, kjøkkenet, fiskebåten, ferjedriften, skolen, programvirksomheten, driften av fyret på øya mv. Det har vært med stolthet jeg har kunnet fortelle at de innsatte lærer hvordan vi er en del av naturen og ikke eier den, at det "vi sår, skal vi også høste" og at det vi gjør mot naturen og mot andre kommer tilbake mot oss selv.

Det har vært fint å fortelle at ved å vise de innsatte at ved å støtte naturen på dens egne premisser, får vi bedre grønnsaker og utarmer ikke jorden. Vi forteller at vi bruker praksisen og teorien fra økologisk landbruk overfor de domfelte ved å ha fokus på egenskaper og ressurser i det enkelte mennesket. Vi oppmuntrer og stimulerer det som er *positivt*, i stedet for å fokusere på den innsattes kriminalitet og negative sider og atferd. De innsatte er jo langt mer enn det de er dømt for! Da "himler" den amerikanske TV-journalisten med øynene.

Vi fortsetter med å vise til hva vi oppnår av resultater, blant annet når det gjelder lav tilbakefallsprosent. Vi er i den heldige situasjonen at hverken fengselsleder eller betjentene trenger å bruke tid på å overbevise utenlandsk media om disse tingene for det sørger de innsatte selv for å gjøre.

De sterkeste opplevelsene og historiene som jeg selv har fått oppleve disse årene, er historiene fra mange innsatte, både under og etter soning og de endringer jeg selv har sett at de har gjort i sine liv. Da forteller de om måten ansatte har relatert seg til dem på, fengslets vilje til å vise dem tillit og gi dem ansvar for daglig drift og aktiviteter, og hvordan dette har endret deres selvbilde, egenverd og selvrespekt.

De utenlandske besøkende har ofte spurt om jeg tror at det ville være mulig å drifte et fengsel lik Bastøy i deres eget land, det være seg Frankrike, Korea eller USA, og hva som må til av behandlingstilbud, programmer, metoder og landområder for å oppnå dette. Dette spørsmålet har fått meg til å reflektere over flere sider av å drifte et fengsel.

Humanøkologi

Jeg tenker at vi som norsk kriminalomsorg fortsatt trenger å ha fokus på *miljøet og levevilkårene* som blir tilbudt de innsatte. Vår etat er til dels preget av troen på enkelttiltak, på selve

innholdet i fengselsstraffen. De siste 20-30 årene har vi i en periode satset på *en* type tiltak, mens vi i neste periode prøver ut *andre* tiltak. Dette har nødvendigvis ikke vært galt så lenge de innsattes situasjon og behov er i fokus. Når jeg fikk anledning til å skrive noe omkring straffegjennomføring og humanøkologisk tenkning og teori, mener jeg at det er viktig å understreke at humanøkologi ikke er en ny *metode* eller *nye tiltak*. Det er imidlertid en annen måte å tenke på, en annen måte å se de domfelte på, en annen måte å forholde seg til de domfelte på, og endelig, evnen og viljen til å se at den enkelte domfelte som mister friheten, skal gis anledning til å ta tilbake ansvaret for eget liv. Det er jo nettopp det samfunnet ønsker og ber om når det sies: "Send ham i fengsel og gjør ham ansvarlig for det han har gjort!" Realiteten er at det stort sett er den fengselsansatte som både tar og bærer det daglige ansvaret for den dømte, ofte ned til de små valg og daglige rutiner. De innsatte må få muligheten til å gjenvinne selvrespekten og selvtilliten, lære at de tanker, ord og atferd hun/han utviser påvirker omgivelsene hun/han er en del av, men også får konsekvenser for deres eget liv og framtid.

Det er ikke mangfoldet av tilbud og tiltak eller tiltaket i seg selv som er det primære, men omgivelsene og nærmiljøet innenfor fengselsmurene. Hva er det som er der? Jo, der er den bygningmessige utformingen av fengslet, naturen, aktivitetene, men ikke minst de ansatte.

Overfor de utenlandske medier har jeg forsøkt å forklare at bygninger, natur, dyr og rom til å bevege seg i er svært viktig, men det aller viktigste er de ansatte, deres holdninger, etiske og humanistiske verdier, deres relasjonskompetanse og evnen og viljen til å bli en del av et positivt og oppbyggende miljø sammen med de innsatte. En forutsetning for godt endringsarbeid i forhold til den domfelte er at det foreligger gode og troverdige relasjoner basert på tillit og trygghet.

Hva består straffen i?

Det er derfor at vi som jobber i fengslene må ha et avklart og ryddig forhold til hva straffen består i. Vi prøver å tydeliggjøre ovenfor de besøkende at kanskje noe av det aller viktigste er å la den domfelte ta ansvaret for eget liv, atferd, tid og valg under fengselsoppholdet. Jeg forteller videre gjestene at vi ansatte, uansett rolle, til enhver tid må være klar over at vi gjør noe med de domfelte vi er i nærheten av, som å bidra til å bygge opp selvrespekten og selvfølelsen og å ta ansvar for eget liv. Dette gjør vi gjennom våre egne holdninger, atferd og måten vi relaterer

til de innsatte på. Jeg tror at hvis de innsatte skal respektere meg, enten jeg er fengselsleder eller betjent, må de først lære å respektere seg selv.

Det er en stor utfordring å jobbe i fengsel. Hvis vi skal jobbe som kontaktbetjenter og relasjonspersoner for de innsatte må vi hele tiden klare å skille mellom vår rolle som statens straffeadministrator og det å skulle kjenne på ofrenes og kanskje også egne følelser og behov for hevn.

Når humanisme og straff drøftes i samfunnet, har polaritetene en tendens til å gestalte seg veldig raskt. Det er alltid noen som strekker strikken og ønsket om reformer *for langt*, særlig når det gjelder bruken av fengselsstraff. Dermed blir det behov for en kraftig reaksjon fra den motsatte polariteten. Så er diskusjonene i gang, både på den politiske arena og i samfunnet for øvrig og det ropes veldig raskt på strengere straffer og regimer.

Hevntanker

For meg har det vært viktig å erkjenne at jeg har kjent på hevntanker når jeg selv føler meg truet eller urettferdig behandlet. Den følelsen ville jeg nok fått en forsterket kontakt med hvis jeg skulle opplevd å bli utsatt for overgrep mot eget liv eller familie. Når en representant for et engelsk TV-selskap for en tid siden spurte meg om jeg ville være fornøyd med at en som hadde begått en alvorlig kriminell handling mot meg eller min familie skulle sone straffen sin på Bastøy, svarte jeg umiddelbart: «Langt i fra! Hvis han virkelig hadde skadet meg eller noen i min familie, fysisk eller psykisk, kunne jeg vanskelig tenke meg at det eksisterte et tøft nok fengselsregime i dette landet som ville være hardt nok for ham.» Dette mente jeg. Jeg la til at min reaksjon viser hvor viktig det er å leve i et samfunn hvor det ikke er min rettsfølelse og behov for hevn som skal være regjerende, men en uavhengig domstol som skal bruke et lovverk bygd på humanisme og menneskets ukrenkelighet som skal dømme den enkelte.

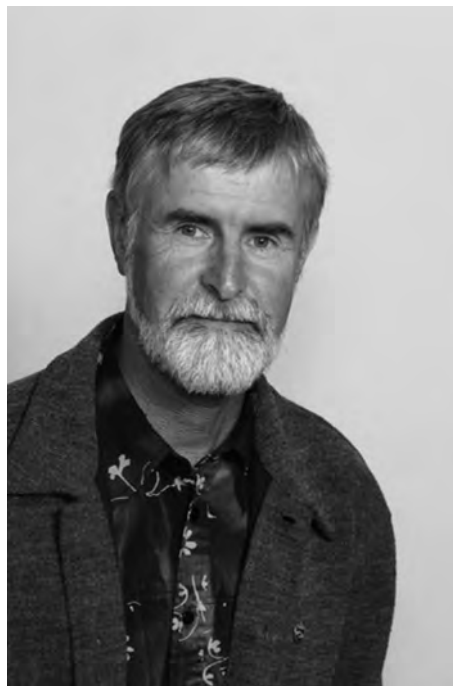
Med skiftende holdninger i samfunnet og hos de folkevalgte, må vi akseptere og tydeliggjøre at vi forsvarer frihetsberøvelse, både som straff og som et nødvendig tiltak for å trygge samfunnet. Samtidig må vi bidra til at de verdier og idealer vi i dag har nedfelt i vårt regelverk blir ivaretatt og praktisert i fremtiden.

Jeg ønsker å avslutte denne artikkelen med å vise til en person som ved flere anledninger har klart å formidle holdninger og synspunkter jeg har stor respekt for, både som representant for norsk kriminalomsorg og som norsk borger. Han har klart å stå støtt og tydelig på de idealer og prinsipper som jeg og andre ønsker skal prege kriminalomsorgen. Dette har han vist er mulig, etter selv å ha blitt et offer for en grusom handling, opplevd å være i livsfare og bli alvorlig skadet. Jeg takker Harald Føsker for at han har vist meg at det er mulig!

Det er bare fremtiden som vil vise om vår rettsstat med våre idealer og troen på humanisme vil være i stand til å videreutvikle våre fengsler til arenaer for ansvarsutvikling og respektbygging, både for den enkelte domfelte og i forhold til det samfunn hun eller han er en del av. Fjodor Dostojevski har en gang sagt; «Hvis du vil vite hvordan et samfunn er, skal du gå til dets fengsler». Norge som velferdsstat bør til enhver tid tilstrebe at dens idealer og individets rettigheter og ansvar også gjenfinnes så langt det er mulig i våre fengsler!

TEORI OG PRAKSIS - KOMPETANSEBYGGING OG KRIMINALOMSORGSFAG SOM EN VITENSKAP

AV EGIL LARSEN,
DEKAN, KRUS

Harald og fag

Harald Føsker og jeg har mange ganger diskutert kompetansebygging og hvordan dette bør skje. Som direktør på KRUS etablerte han en to-årig utdanning for fengselsbetjenter der organiseringen var fem ukers teoristart (forkurs) på KRUS, deretter 11 måneder i et praksisfengsel (praksisår) og avslutning med 11 måneder teori (teoriår) på KRUS. Meningen med at teoriåret skulle være avslutningen, var at aspirantene da skulle reflektere teorien opp mot sine praktiske erfaringer. Dette skulle skape en nærhet mellom teori og praksis slik at man forsto at man også trengte teoretisk kompetanse for å begrunne praksisvalgene.

Et annet moment vi drøftet var begrepet «kriminalomsorgsfaget». Vi kom aldri til bunns i dette. Harald initierte forskning på KRUS og mente at forskning var helt nødvendig for å utvikle et eget kriminalomsorgsfag. Men forskningen hadde ikke dette som hovedfokus, og utviklingen av fagplaner og timeplaner for aspirantene på KRUS hadde heller ikke dette som hovedfokus. Forskningen ble raskt preget av oppdragsforskning for Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) som stort sett dreide seg om å få svar på praktiske utfordringer. Det samme gjaldt grunnutdanningen av fengselsbetjenter. Den skulle gi aspirantene kompetanse basert erfaringer med det som fungerte og eventuelt innføring av nye elementer i soningen som for eksempel programmer. Alt ble bestemt og godkjent årlig av KSF. Lite var basert på forskning som hadde hovedfokus på utvikling av kriminalomsorgsfaget og hvordan man utviklet kompetanse i utdanningen. Mye av det samme kan man si om etterutdanningen, som også ble etablert på grunnlag av Haralds initiativ.

Under Haralds ledelse kom KRUS langt i sin utvikling, men utviklingen av kriminalomsorgsfaget og det kompliserte forholdet mellom teori og praksis i kompetanseutvikling kom vi ikke i mål med i Haralds tid på KRUS. Kriminalomsorgen er jo ikke den eneste etaten som sliter med dette, så vi er i godt selskap. Men mange profesjoner har gjennom mange år skapt sitt eget vitenskapsområde. Så langt er ikke kriminalomsorgen kommet ennå. Dette bør derfor få mer fokus dersom man ønsker at KRUS skal gå i retning av høyskoleakkreditering som institusjon.

Utvikling av et eget vitenskapelig fagområde

Fokus i dette avsnittet er knyttet til straffegjennomføring i fengsel, men grunnlagstenkningen bør være overførbart til straffegjennomføring i frihet.

Arbeid i kriminalomsorgen skal selvsagt være i tråd med overordnede dokumenter, målsettinger og styringssystemer. Men er arbeid med straffedømte et arbeid som først og fremst skal være erfaringsbasert og «kun» begrunnes med andre fagprofesjoners forskning eller bygger faget på et eget vitenskapelig grunnlag kombinert med erfaringsbasert kompetanse? Dersom man ikke kan si at faget bl.a. bygger på eget selvstendig vitenskapelig grunnlag, må man undersøke om den vitenskapelige kunnskapen som brukes som begrunnelse for fagvalg kun er knyttet til avgrensede fagområder i andre vitenskaper. Det er ikke selvsagt at disse fragmentariske vitenskapsbidragene har en indre logikk, eller om all denne eventuelle delkunnskapen er noe som kan sees som en integrert helhet.

Det er mulig å hevde at det i uminnelige tider har vært vitenskapelig interesse rundt straffegjennomføring, men det er et ufravikelig faktum at beslutninger om straffegjennomføring og straffens innhold i flere hundre år har vært mer preget av politisk ideologi med innslag av fragmentarisk teoretisk forståelse enn av forskningsbasert kunnskap. Den erfaringsbaserte praksis har i tillegg vært styrende.

Utvikling av vitenskap rundt mennesket og samfunn har i forrige århundre endret mye av dette når det gjelder profesjonsutdanning og profesjongjennomføring. Det er lett å vise til fagfelt der forskning, erfaring og gjennomføring har gått hånd i hånd. Man har utviklet egne vitenskapelige og utdanningsmessige fagfelt, for eksempel innen medisin, sosialfag, psykologi og pedagogikk.

Men også andre fagområder er som en selvfølge kunnskapsbasert, som for eksempel byggfag og skipsfart.

Man må spørre seg om kriminalomsorgen som helhet er et slikt vitenskapelig yrkesfelt som for eksempel de ovenfor nevnte, eller om det er nok at det kun er et fagområde som kan bygge på vitenskapelige fragmenter fra andre vitenskaper i en slags helhet som dermed ikke er knyttet til en integrert vitenskapelig profesjonskunnskap.

I offentlige dokumenter om kriminalomsorgen sies det at yrkesutøvelsen skal være kunnskapsbasert, da ment som både vitenskapelig og erfaringsbasert. Men er den det på samme måte som andre fagfelt der man har utviklet teori og praksis parallelt, der man på grunn av spesifikk fagfeltforskning har fått oversikt over enkeltfaktorer som påvirker praksis og resultat?

Fagutvikling

Få vil vel være uenige i at arbeid med straffedømte ikke så lett lar seg styre eller kartlegge når det gjelder alle faktorer som påvirker den innsatte i en eventuell endringsprosess. Bare psykologisk forskning er ikke nok, heller ikke bare sosialfaglig eller bare sosialpedagogisk forskning osv.

Den ansattes handlinger er avhengig av den innsattes atferd, kompetanse, kolleger, andre innsatte, de materielle faktorene, den innsattes opplevelser, den straffedømtes forhold til familie, den straffedømtes psyke, rushistorie osv. Med andre ord er det komplisert å avgrense "hva som virker", hva som hadde størst betydning i en eventuell endring, eller hva som i samspill førte til forandringen. Den samme kompleksiteten gjelder også dersom man skal se på langtidsvirkningen. I tillegg har vi kompleksiteten med valg av straffegjennomføringsformer basert på forskning og fagutvikling som ikke bare er knyttet til ideologi og synsing.

I en del andre yrkessektorer er det mer oversiktlig når man skal gjennomføre og utvikle et fag på grunnlag av vitenskapelig kunnskap. Et slikt eksempel er materialutvikling i store konstruksjoner. Ingen ville si at kun erfaringsbasert kunnskap er tilstrekkelig når man skal se på nye prosjekter med nye utfordringer. Det lå for eksempel mye forskning bak utviklingen og utbyggingen av boreplattformer i Nordsjøen eller når det gjelder utviklingen og byggingen av

høyhus. For å oppnå bedre kunnskap og for å bli mer sikre på helheter, må man i tillegg sikre at forskningen på enkeltfelt blir paret med forskningen på tilgrensende felt for at helheten skal bli forsvarlig.

Nå skal man ikke sammenligne alle sider ved naturvitenskap med samfunnsvitenskap, men det er grunnlag for å se om den vitenskapelige kunnskapen som blir utviklet på avgrensede områder knyttet til kriminalomsorgen i andre vitenskapelige fag evner å se utover eget fagområde. Er for eksempel resultater fra områder innen kriminologisk eller psykologisk forskning nok til å se helheter eller til å være grunnlag for tiltak i kriminalomsorgen, uten at det er paret med annen forskning og praksis i straffegjennomføring? Er kriminalomsorgen bevisst nok på om valgene har med helhetsdimensjonen?

Betjentutdanningen preges i dag av at man bruker andre vitenskapelige disipliner som grunnlag for kompetansebygging. Dette er helt nødvendig og noe som også preger de fleste profesjonsutdanninger, men et spørsmål er om utviklingen av kriminalomsorgsfaget bare skal bruke andre disipliners perspektiver til fagutvikling eller om det er mulig å bruke andre disipliner som grunnlag for egen profesjons perspektiver. Man bør nok sette i gang med forskning som har som mål å utvikle kriminalomsorgsfaget som profesjon. En slik forskning vil gi et nytt grunnlag for å utvikle fengselsbetjentutdanningen og profesjonskompetansen.

Teori og praksis - en start på en profesjonsvitenskap

Vi kan med stor sikkerhet slå fast at arbeid med straffedømte er kontekstavhengig og dermed mer usikker enn en del evidensbaserte vitenskaper som for eksempel er knyttet til byggfag, medisin, fysikk og lignende. Det finnes jo ikke fasitsvar når det gjelder arbeid med mennesker. Mennesker er både tilregnelige, uberegnelige, forutsigbare og uforutsigbare, og alt dette er avhengig av bl.a. kontekst.

Dekan Reidar Skaug (2010) på Krigsskolen på Linderud har sagt at forskere som skal studere et fagfelt bør ha fokus på hvilke fenomener i praksisfeltet som er sentrale i handlingsfeltet når det gjelder kommunikasjon, handlinger og tanker.

Mester-svenndimensjonen eller mesterlære-tradisjonen har preget mange utdanninger, spesielt innen håndverksyrker, men den har også preget enkelte etatsutdanninger der fokuset var veldig

knyttet til praksis. Spesielt i yrker der det foregikk lite forskning, og det å lykkes i yrket gikk ut på å kunne utføre jobben slik de andre gjorde.

Også i fengselsbetjentyrket og fengselsbetjentutdanningen har det vært sterke innslag av dette. Men faren er at et slikt ståsted i mange sammenhenger fører til stagnasjon eller svært sakte eller lite utvikling. Et slikt utgangspunkt er ikke tilstrekkelig for fengselsbetjentutdanningen anno 2014. I profesjoner som er knyttet til dynamiske og uforutsigbare prosesser rundt mennesker som krever fleksibilitet når det gjelder handlingsvalg og måloppnåelse, settes det krav til yrkesutøveren om skjønnsutøvelse og refleksjon over egen praksis.

Kriminalomsorgen er selvsagt interessert i at man skal komme nærmest mulig måloppnåelse i sitt oppdrag. Det innebærer at de ansatte som jobber med straffedømte skal følge strategier og ta i bruk de redskapene som er stilt til rådighet for dette, men det innebærer også et ønske om utvikling.

Imidlertid er flere av disse fagvalgene og prosessene mye styrt av «byråkrater» og kan dermed virke instrumentelle i en verden som burde oppmuntre til nytenking på grunnlag av forskning og fagkunnskap. Det kan fort bli en tiltaksgjennomføring hvor de ansatte venter på nye redskaper og ferdige tilretteleggelser, som igjen kan føre til liten egen refleksjon over faget og dermed stans i kreativ utvikling. Det er vel lite sannsynlig at man i kriminalomsorgen ønsker å anse personer som kompetente i egen profesjon bare som praktikere uten at de kan bidra til utvikling av profesjonskunnskap i en forskningspåvirket prosess.

I alle profesjoner er mye av kompetansen knyttet til taus kunnskap. Prosessen med det å bidra til profesjonsutvikling må innebære at personen må lære seg å sette ord på sin praksis og kunne forklare hvorfor man gjør som man gjør. Et steg i denne prosessen er også å kunne peke på hva som er god praksis ut fra begrunnelser som både er knyttet til teori og praksis.

For de ansatte må refleksjonen øves opp til å skille det viktige fra det uviktige. Det skjer ikke dersom man ikke selv får anledning til å ta del i en slik virksomhet eller i en utdanning som ikke evner å få aspiranter til å se sammenhengen mellom teori og praksis.

En utvikling av evnen til refleksjon over egen praksis kan starte i praksisfeltet. For eksempel ved diskusjoner over "hva skjedde og hvorfor" eller med observasjon av andres praksis. Men også teori som er vitenskapelig basert, kan være utgangspunktet for refleksjonen.

Reidar Skaug (2010) understreker behovet for etablert og evaluert kunnskap som fanger opp profesjonsutøvelsen i praksisfeltet. Han stiller samtidig spørsmålet om hvor lærere og andre fagpersoner finner en slik dokumentert kunnskap, en kunnskap bl.a. aspirantene i kriminalomsorgen kan studere. Det er ikke det samme som bare overført teori i forelesninger eller yrkeshandlinger i erfaringsbasert praksis.

For aspiranten og fengselsbetjenten vil en utfordring være å forankre etatens virksomhet og handlinger i en teoretisk dokumentert ramme. Det samme vil gjelde ledelsesleddet på alle nivåer. Det virker ikke som om det er dagens situasjon. Den tause kunnskapen preger tradisjonene i fagfeltet.

Hva bør vi gjøre?

En mulig vei er å starte en større studie av virksomheten med et overordnet fokus på «hva er som faktisk skjer i fagfeltet». Dette kan pares med «hva som finnes av begrunnelser i annen vitenskapelig forskning». Dermed vil også behovet for egen fagprofesjonsforskning kunne «oppstå» fordi man sannsynlig ikke vil finne alle svar i andre fagfelts forskning. Noe av dette ligger allerede innebakt i den forskningen som gjennom år er utført på KRUS, men en større fokus på dette vil være nødvendig for utviklingen av kriminalomsorgsfaget som selvstendig vitenskapelig profesjon.

En bredt anlagt studie av virkeligheten er en mulig vei å starte for se på praksis. For fengselsbetjentene og fengslene vil det bety at noen følger praksis og analyserer ulike sider ved praksisfeltet slik at man får et grunnlag for å videreutvikle deler av fagfeltet. Samtidig vil det også være et grunnlag for å pare annen forskning i fagfeltet og kunne dra nytte av dette i en integrert utviklingsprosess.

Molander og Terum (2008) sier at det er viktig å minne om at profesjonsbegrepet refererer til en gruppe mennesker som deler et yrke med spesielle egenskaper og kjennetegn som utfører et yrke som er basert på en spesialisert utdanning. Utdanningens innhold må referere til relevansen for yrkesutøvelsen og være skapt i en prosess der helhetlig vitenskapelig utvikling går hånd i hånd med praksiserfaring.

Kriminalomsorgen er på vei, men vi har fortsatt en vei å gå. Utfordringen hviler både på KDI og KRUS. Vi må sammen skape en fagutvikling som har helheten i fokus når det gjelder fagutvikling.

Fengselsbetjentutdanningen på KRUS skal kvalifisere for en profesjon som har spesielle krav både når det gjelder praksis og vitenskapsbasert teori. At samfunnsoppdraget er viktig er en selvfølge, men arbeidet som skal utføres må i enda større grad bygge på en utdanning som har en mest mulig presis relevans for yrkesfeltet.

Litteratur:

- Danielsen, T. & Skau, R. (2010). *Hvordan kan Krigsskolen bidra til å utvikle offiseren som sakkyndig i egen profesjon*. (KS fagrapport, 2;2010). <http://hdl.handle.net/11250/160878>
- Molander, A. & Terum, L. I. (red.)(2008). *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget

LEDELSE OG KRIMINALOMSORG

AV ERIK LUND-ISAKSEN,
TIDL. EKSPEDISJONSSJEF
OG ETATSLEDER FOR KRIMINALOMSORGEN

Min tid som etatsleder i kriminalomsorgen var en tid med mange elementer: Mye fokus rundt ledelse og ledelsen strategiske ansvar for etaten, ledelsens ansvar for å gjennomføre en omstilling bygd på strategiske avklaringer i Regjeringen og Stortinget, forholdet mellom «produksjonsapparatet» som skulle gjennomføre straffen og «støtteapparatet» som bl.a. var kompetanseleverandøren KRUS. Og i alt dette var det selvsagt en lang og omfattende relasjon til Harald Føsker.

Når Harald nå runder 70 år og jeg får anledning til å være med på å markere det, så velger jeg å unne meg et tilbakeblikk på den prosessen som vi selv døpte «ETATSUTVIKLINGEN». Dette blir ikke noe omfattende tilbakeblikk på alle sider av den prosessen, men noen perspektiver på LEDELSE og hva vi gjorde for å ivareta ledelsesansvaret vårt på en måte som vi syntes var nødvendig og som vi kunne være stolte av både i da-tid og i etter-tid.

Både det å foreta et tilbakeblikk mange år senere og det å foreta et utvalg av temaer innebærer fare for feilkilder og «historieforfalskning». Jeg presiserer derfor at dette er min subjektive versjon – slik det ser ut i hodet mitt nå.

Så vil jeg allerede innledningsvis si at min versjon er preget av at den perioden som etatsleder var en god tid for meg – fargeleggingen vil være preget av glede. Jeg jobbet med en etat som var viktig for meg, jeg fikk være med på og påvirke prosesser som var utfordrende – og jeg fikk gjøre det sammen med en mange mennesker som det var morsomt og utviklende å jobbe sammen med. Harald Føsker var en av dem.

Mitt hovedfokus i tilbakeblikket vil være «Toppledelsens ansvar for kriminalomsorgen» - utvalgte temaer.

Etatslederrollen

Å komme i posisjon som etatsleder for kriminalomsorgen innebar å komme inn i en «dobbeltposisjon». Den ene var avdelingsleder i departementet med ansvar for regjeringskontorets funksjoner på området kriminalomsorg, dvs. rådgivning til statsråden, politikkutforming, etatsstyring og linjelederansvar for ca 75 mennesker i kriminalomsorgsavdelingen. Den andre var direkte etatsledelse i forhold til fengselsetaten og friomsorgsetaten med sine oppgaver, sine driftsteder spredt ut over hele landet, sine budsjettammer og ikke minst et stort antall fagfolk som daglig skulle levere straffegjennomføring til samfunnet.

Dobbeltrøller er alltid utfordrende. En skal ha god bevissthet om rollenes innhold og sortere overfor omgivelsene når en er i den ene og den andre. Jeg opplevde ikke å møte en stor og levende debatt rundt rollekombinasjonen. Denne ledelsesstrukturen hadde eksistert i årevis, var tilsvarende f.eks. i Politiavdelingen, og hadde fungert i det praktiske liv på en grei måte.

I prinsippet skulle jeg som avdelingsleder bidra til å utforme og iverksette det politiske fundamentet opp mot statsråden og Regjeringen og deretter «oversette» dette til krav og forventninger til kriminalomsorgen for så å skrive til meg selv som etatsleder med kravene og budsjettammene. Som mottaker av dette skulle jeg snu meg mot etatene for å gjennomføre og senere rapportere tilbake samme veien.

I min nåværende posisjon i Forsvarsdepartementet har vi en strukturert variant av dette: «Integrert Strategisk Ledelse» (ISL) hvor vi opererer med Forsvarssjefens gjennomføringsrolle utenfor departementet og Forsvarssjefens strategiske oppgaver innenfor departementet. Dette er en modell som krever daglig rollebevissthet – og læring om roller. I kriminalomsorgsavdelingen var det den gangen etablert «Helintegrert Ledelse».

I mitt møte med den etablerte ledelsesstrukturen hadde jeg ikke stor bevissthet rundt denne rollekombinasjonen og hvilke komplikasjoner dette medførte. Det tok også tid å komme på et høyere refleksjonsnivå. Med nåværende erfaring ville jeg åpenbart sett behovet for tydelig rollesortering og formaliteter og rutiner rundt det. Den gang levde jeg i det og syntes det ga et godt handlingsrom å ha oppgaver og ansvar både opp mot politisk nivå og ut mot etatsnivå. Mest problematisk ble det når hendelser ute i etaten dukket opp i media og det politiske landskapet og dermed havnet rett inn på statsrådets bord fordi det ikke var noen buffer i strukturen. Og selvsagt det daglige stresset rundt mengden av oppmerksomhet i forhold til

avdeling og etat – det var alltid noen som mente at «den andre» fikk for mye tid og oppmerksomhet.

Tilsvarende utfordring i Politiavdelingen endte med opprettelsen av Politidirektoratet. For Kriminalomsorgen ble dette en del av diskusjonen om hensiktsmessig etatsstruktur i stortingsmeldingen hvor vi endte med å velge å etablere regioner. (Så ser jeg til min store glede at direktoratet nå er på plass).

Hva var «bestillingen» til kriminalomsorgen? Ledelsens strategiske ansvar

En av de aller viktigste oppgavene for en etatsledelse er å sørge for klarhet i hva etaten skal levere både på kort og lang sikt. En gjennomgang av de foreliggende politiske dokumentene om dette (Budsjettproposisjonen og tilhørende innstilling fra Justiskomiteen) åpenbarte at det ikke fantes noen enhetlig politikk/bestilling til kriminalomsorgen. Innstillingen var full av kritiske merknader om alt som fra ulike partisynspunkter var galt, men endte ikke opp i noen tydelighet på enhetlig bestilling. Når våre «eiere» Regjering og Storting ikke hadde samlet seg om et politisk fundament for kriminalomsorg, var det ikke så rart at vi også ganske enkelt kunne konstatere at det ikke var noe enhetlig syn i kriminalomsorgen på hva som skulle leveres. Det var lett å se at det gjennom tid hadde utviklet seg «Mange kriminalomsorger i Kriminalomsorgen» - ulike fengsler kunne ha ulik tilnærming til viktige ting som åpen soning, disiplinærreaksjoner etc., lite samhandling mellom friomsorgen og fengslene bortsett fra isolerte tjenesteleveranser etc. Det betydde ikke at det ble jobbet faglig uforsvarlig enkelte steder – flinke og «anstendige» ledere og fagfolk sørget for kvalitet. Men det hang ikke sammen og sprikte i alle retninger.

Basert på denne erkjennelsen måtte prioritet nr 1 være å sørge at det ble etablert et tydelig faglig-/politisk fundament for hva kriminalomsorgen skulle levere til samfunnet. Vi måtte få våre politiske «eiere» i Regjering og Storting til å være tydelig – både i et kortsiktig perspektiv og i et langsiktig strategisk perspektiv.

Alle vet at man ikke bare kan si til Regjering og Storting at nå må dere bli tydelige i forventningene til kriminalomsorgen. Det er en kjerneoppgave for departementet å legge opp en slik prosess hvor analyser av dagens situasjon, alternative tilnærminger og forslag til politikk

presenteres på en måte som starter med Justisministeren, forankres i Regjeringen og ender i Stortinget. Deretter kommer avklaringene og den tydelige bestillingen tilbake samme vei.

Daværende justisminister Grete Faremo var klar: Vi skal fremme en stortingsmelding om kriminalomsorgen – sett i gang. Andre utfyllende deler av bestillingen var at vi i den prosessen skulle fange opp og bearbeide erfaringer og synspunkter i etatene, hva som skjedde i andre sammenlignbare land og forskning på området. For øvrig fikk vi samtykke til å bruke prosessen rundt et politisk dokument også som en innledende strategiprosess for etatene. Det betydde en frihet til å ha en åpen prosess med mange aktører helt frem til den fasen hvor statsråden og regjeringen skulle utmeisle sine standpunkter som skulle presenteres for Stortinget. Da måtte det nødvendigvis bli en intern «regjeringskontor»-avslutning.

Det er mange ting å si om prosessen med å få frem Stortingsmelding nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen*. Det gjelder både beskrivelser av hva vi gjorde og ikke gjorde og selvsagt vurdering av prosessen. Det skal jeg ikke gå inn på her innenfor rammen av «Ledelse». Ledesperspektivet kan ivaretas ved følgende hovedpunkter:

Etatsledelsen i regjeringskontorfunksjonen la grunnlaget for at Regjeringen utmeislet sin kriminalomsorgspolitik, jfr. St.meld. nr. 27 (1997-98).

Det ble en grundig behandling i Stortinget og den endelige kriminalomsorgspolitikken ble reflektert i komiteinnstillingen til meldingen.

Den nå vedtatte og tydeliggjorte kriminalomsorgspolitikken kom tilbake som bestilling til ledelsen i kriminalomsorgen og var dermed grunnlaget for videre etatsutvikling på kort og lang sikt.

Det strategiske ledelsesansvaret var ivaretatt. Nå gjensto innsalg, gjennomføring og leveranse tilbake til Regjeringen.

Hvem var etatsledelsen?

Det var ingen tvil om at ekspedisjonssjefen i Kriminalomsorgsavdelingen både var avdelingsleder i regjeringskontoret og etatsleder for fengselsetaten og kriminalomsorg i frihet. Etatslederansvaret var knyttet både til det langsiktige perspektivet (utvikle strategier og

videreutvikle etatene) og til det kortsiktige knyttet til løpende «produksjon» i form av fengselsplasser, sikkerhet, arbeidsdrift, opplæring og samfunnstjeneste og sosialtjeneste. Og rundt det - regelverk og budsjetttrammer.

For øvrig var ledelsen avdelingsdirektører og underdirektører/byråsjefer i kriminalomsorgsavdelingen, fengselsdirektører for distrikter og sentralanstalter i fengselsetaten samt direktører for KRUS og KITT og kontorsjefer i friomsorgen. Alle hadde sine ganske tydelige ansvarsområder: Fangesaker, regelverksutvikling, innholdsutvikling, budsjett, personaladministrasjon etc. i departementsavdelingen og gjennomføring av idømte straffereaksjoner ute i driftsenhetene i etatene. KRUS leverte utdanning i form av grunnutdanning og kurs og KITT leverte IT-støtte.

Ingen i denne omfattende ledelsesstrukturen var tildelt et tydelig ansvar for å ta et sentralt medvirkningsansvar i de prosessene som ble iverksatt – bortsett fra at alle linjeleder alltid skal bidra til å videreutvikle egen organisasjon.

Oppdraget fra justisministeren var en utfordrende kombinasjon for ledelse på alle nivåer:

- Drifte etatene best mulig og levere best mulig på dagens premisser. Soningskø og kapasitetsutnyttelse var sentrale elementer her
- Skape grunnlaget for regjeringens utforming av ny politikk
- Videreutvikling av dagens etater og forberedelse til mulig omstilling basert på ny politikk.

Da var det åpenbart at vi måtte tenke lederoppgaver, lederinvolvering, ledersamspill etc. på en annen måte enn ved løpende drift.

I kriminalomsorgsavdelingen hadde vi satt i gang en prosess med målsetting å bli en «velfungerende toppledergruppe». Vi skulle sørge for at ekspedisjonssjef og avdelingsdirektører skulle gå fra å være separate ledere for hvert sitt ansvarsområde til å bli en gruppe ledere som hadde samme mål, samme etatsforståelse og som ville og kunne lede helheten i samme retning - fra privatpraktiserende ledere til enhetlig ledelse. Dette var en prosess som uansett ville bli kjørt, men det var fint å kunne knytte den til etatsutvikling og avklaring av kriminalomsorgspolitikken.

Vi hadde altså ikke tilgang til et lite antall ledere som kunne representere etatene. Og vi kunne ikke omorganisere en spissere pyramide for å få til det – organisering av etaten skulle jo nettopp være et av temaene vi skulle presentere for politisk avklaring. (Jfr. at vi endte opp med regioner og vurderte behovet for direktorat). Samtidig var det klart at vi ikke kunne gjennomføre disse prosessene uten sterk involvering bl. a fra ledelsen i etatene. (Selvsagt også fagmiljøer, fagfolk i produksjonsapparatet, tjenestemannsorganisasjoner) Da hadde vi bare en mulighet og det var å etablere omfattende møteplasser hvor vi fra sentralt ledelsesnivå kunne møte linjeledere på driftsenhetsnivå i etatene. Det betydde en lang periode med jevnlig møter med fengselsdirektørene og jevnlig møter med hele kontorsjefgruppen – kontorsjefkonferanser, straffekjedekonferanser etc. Og hele tiden sto ulike sider av etatsutviklingen og den politiske prosessen frem mot ny kriminalomsorgspolitik på agendaen for møteplassene.

Ulempen ved denne omfattende møtestrukturen var selvsagt at det tok mye tid. Gevinsten var at med så mange ledere involvert over så lang tid så kunne vi være helt trygge på at alle synspunkter og nyanser og ulike vurderinger var kommet frem når vi gikk inn i sluttfasen og fullførte det politiske sluttproduktet i regjeringskontoret. For å si det mildt så var det mange heftige og engasjerte diskusjoner i disse ledersamlingene. Men i ettertid er jeg helt sikker på at det var verdt tidsbruken.

Så omfattende medvirkning fra mange personer med ulike posisjoner og ståsted i etatene førte til en gevinst i tillegg til kvalitetssikringen: Når de politiske avklaringene endelig kom, var etatene mer enn godt forberedt til å gå inn i gjennomførings- og omstillingsfasen. Det betyr ikke at alle var enige om at det var funnet gode løsninger på alt, men svært mange i etatene hadde høy bevissthet om alle sider av bestillingen fra det politiske eierskapet.

Når jeg ser tilbake på dette tror jeg godt vi kan kalle dette for «Ekstrem medvirkningsledelse».

Å ta ansvar for sin leveranse – bidrag til etatsledelse fra KRUS

Direktøren på KRUS deltok selvsagt aktivt i alle de diskusjonene som ledelsen i fengselsetaten var involvert i. Alle som kjenner Harald Føsler vet at han hadde synspunkter på alt fra etatens samfunnsansvar, målsettinger med straffegjennomføringen, balansen mellom frihetsberøvende straffereaksjoner og samfunnsstraffer, innholdet i straffegjennomføringen, forskningsbasert kunnskap, organisering av etaten etc. Å bidra i slike strategidiskusjoner for «produksjonsdelen» av etatene er en viktig måte å ta etatsledelsesansvar på. I tillegg var KRUS ofte møtestedet for mange av diskusjonsmøtene ledelsen hadde. KRUS var involvert.

En annen viktig – og nødvendig – måte å bidra på er å bringe eget ansvarsområde inn i de nye strategiene, målsettingene, faglige kravene etc. som fulgte av de politiske avklaringene som kom. Det gjorde Harald Føsler og KRUS ettertrykkelig – og jeg tror nok det arbeidet begynte allerede før de endelige politiske avklaringene var på plass.

Harald Føsler og KRUS tok raskt inn over seg at endringer i struktur og straffegjennomføring ville få konsekvenser både for institusjonen KRUS og for leveransen i forhold til grunnutdanning og etterutdanning, kurs. Når diskusjonen i strategiprosessen gikk på kunnskapsbasert metoder, ble det mer forskningsfokus på KRUS. Når debatten gikk om innholdet i straffegjennomføringen, ble det fler fagmøter og konferanser om det og andre profesjoners rolle, når diskusjonen gikk om at fengselsbetjentene og verksbetjentene skulle ha en mer fremskutt rolle i forhold til straffegjennomføringen ble det synlig i undervisningen. Eksemplene er mange på hvordan KRUS ble et prosessmessig speilbilde av de ulike trinnene i etatsutviklingen. Det var solid ledelse av KRUS.

En liten, men viktig episode var: Da Stortinget skulle ha den formelle debatten om Stortingsmelding nr. 27 (1997-98) Om kriminalomsorgen tok KRUS og fylte stortingsgalleriet med uniformert aspiranter. Der satt fremtidens fengselsbetjenter og observerte den politiske diskusjonen om deres fremtidige yrkesutøvelse og arbeidsplass. Avstanden fra politikken til etaten var bare noen meter – et flott bilde jeg setter pris på å ha i hukommelsen.

Høydepunktet var nok da KRUS på en direktørkonferanse «pakket opp» et helt nytt fag- og undervisningsopplegg for fengselsbetjentrollen. Diskusjonene om fengselsbetjentrollen, aktiv involvering i de innsattes straffegjennomføring, holdninger og etikk i frihetsberøvelsen, målsettinger om utslusing til lavere sikkerhetsnivåer etc. hadde fått en veldig synlig konsekvens

i kompetanseleveransen som KRUS skulle ha til «produksjonsetaten». For meg som etatsleder var det et flott øyeblikk!

Avslutning

Dette var noe utvalgte perspektiver på lederansvar og lederroller i en omfattende etatsutvikling. Mange flere perspektiver kunne kommet frem, f.eks. ledelse i omstilling og gjennomføringsperspektivet etter at den politiske bestillingen var klar. – eller sagt på en annen måte: Fra papir til virkelighet – lykkes vi?

Etatsutviklingen inneholdt jo mange ting som ikke er ledelse: Hva vet vi egentlig om kriminalitetsdempende tiltak i straffegjennomføringen? Når er samfunnsstraffer best egnet? Programmer balansert mot hverdagen i frihetsberøvelsen, hvorfor valgte vi å slå sammen etatene og organisere kriminalomsorgsregioner? Flytting av beslutningsmakt fra sentralt til lokalt nivå, regelverksutvikling etc. etc. Men det får få fokus en annen gang.

Litteratur:

St. meld. nr. 27(1997-1998). *Om Kriminalomsorgen*. Oslo: Justis- og politidepartementet

ET HR-BLIKK PÅ KRIMINALOMSORGEN

AV SUSANNE NOR,
AVDELINGSREKTØR HR,
KRIMINALOMSORGSREKTORATET (KDI)

Mange forbinder HR med lederutvikling og lederskap. Et annet område som henger tett sammen med det, er medarbeiderskap. Det å utvise godt medarbeiderskap i praksis, er viktig og kan være vanskelig.

Som nyansatt i kriminalomsorgen har jeg møtt en person som kan mer om etaten enn de fleste av oss. Et menneske som kan mer enn de fleste på mange områder, en som etter kort tid har satt dype spor hos meg, en fantastisk kollega!

Et lite eventyr

Der var engang en ung prins, en flott ung mann som begynte å jobbe i kriminalomsorgen. Den unge prins Harald hadde funnet det som ble hans livsgjerning, og han har tjent kriminalomsorgen på beste måte siden det.

Der er mange måter å tjene sitt land og sitt yrke på, og hvis der er noe som kjennetegner denne pene mannen, er det at han har tjent kriminalomsorgen av og med hele sitt hjerte i de mange, mange år som er gått siden han begynte.

Den unge prinsen ble kongen på Fængselsskolen, KRUS - Kriminalomsorgens utdanningscenter. Kongen har på mange vært spesiell gjennom hele sin karriere ved hele tiden å være forut sin tid, og det var ikke alltid like lett for andre å følge med. Både på Fængselsskolen, og andre steder i kriminalomsorgen ble noen satt litt ut av kong Harald sitt fremtidsrettede syn på mange saker, han snakket bl.a. om HR før noen andre i etaten.

"Hva er egentlig HR for noe", tenkte folket, og hva gjør det i kriminalomsorgen?

Kongen prøvde det beste han kunne å forklare og fortelle om hvorfor det var like viktig for kriminalomsorgen med en HR-funksjon/rådgiver som for alle andre. Kong Harald var og er av den oppfatning at vi kan lære av de beste erfaringer som andre har gjort seg, og synes det er rart at vi gjør de samme feilene som andre, i stedet for å lære av deres gode ideer.

Der er ingen tvil om at medarbeiderne og aspirantene på skolen har vært ledet av en mann med fremtidsrettet blikk, faste prinsipper og stor hjertevarme.

Kongen har i mange år bodd i sin tårnleilighet i et urbant strøk, noe en ung mann i dag bare kan drømme om. Kongen er veldig sosial, inviterer, ordner opp for sine gjester og er noe av det mest inkluderende og gjestfrie som man kan tenke seg. Hadde han hatt langt hår, hadde han sikkert brukt det til å heise opp folk for å gjøre dem godt tilpass med sitt selskap. Nå bruker han stemmen stående i vinduet med sitt hvite hår, og ønsker gjestene velkommen.

Etter å ha tjent som konge på KRUS i mange, mange år ønsket kongen å abdisere til en annen funksjon i kriminalomsorgen, noe som han og andre mente var et veldig viktig område, og ikke minst et område som kunne forbedres i kriminalomsorgen.

Ved å tenke litt annerledes og tenke rundt samarbeidet med mennesker andre steder enn i Norge, så han muligheter som andre ikke hadde tenkt på tidligere. I tillegg var det en måte hvor den staute og rause manns utadvendthet kunne brukes til fordel for både kriminalomsorgen og landet han er så glad i.

Et annet aspekt ved å bytte jobb, var å roe seg litt ned innen et nytt kapittel i livet til kongen, og et liv uten å jobbe mange og lange dager året rundt, trodde han. Kongen ble Mr. Internasjonal i kriminalomsorgen.

Det lille landet som han er så glad i og har tjent i så mange år, ble angrepet en dag da den alltid ivrige medarbeider var på kontoret. I stedet for å la seg kue av det, reiste han seg fra støvet som en bauta og sa høyt og tydelig, at her var der ikke andre enn han selv som bestemte når hans karriere var slutt.

Hvordan gikk det så videre? Det er med stor takknemlighet å kunne fullføre dette lille eventyret med å fortelle at det ikke slutter her. Nei, avslutningen på en fantastisk karriere ble å være med til å bygge opp et nytt direktorat i en liten by langt fra det urbane strøket som vår helt bor i.

Han jobbet og sto på for dronningen av direktoratet og alle hennes undersåtter for at det skulle bli det beste som kunne tenkes.

Uansett hvor den nå voksne Harald befinner seg i kriminalomsorgen, utstråler han en kraft og styrke som bygger på menneskelighet, kompetanse, lojalitet og en evne til å få det beste ut situasjonen. Utover den interne funksjon i direktoratet reiste Mr. Internasjonal Europa rundt med inspirerende foredrag og et nettverk som andre bare kan drømme om. Røsten som er så stolt av vår kriminalomsorg har skapt noen kontakter som både han, vi og andre kan leve lenge på, dog lever ikke noe videre uten å bli gjødslet eller vannet en gang iblant.

Vi får alle en viktig oppgave å leve opp til den dagen han selv bestemmer at det er slutt på karrieren.

Livet til den unge prins, som ble kongen av KRUS innen han ble Mr. Internasjonal i kriminalomsorgen, er en fortelling om en mann med ukuelig vilje som ønskes mange lykkelige år ennå.

Hvorfor et eventyr?

Eventyr var det første jeg tenkte på da jeg skulle skrive til Harald, og hvorfor det?

Jo, eventyr er på en aller annen måte det vi alle ønsker oss, alt og alle er så gode og litt utenfor rekkevidde for de fleste av oss. Det er alltid hyggelig å lese eventyr, lese om noe man bare kan drømme om. Eventyr kan også ses som en fortelling om en helt og/eller rollemodell, noe å strekke seg etter.

Mitt forholdsvis ferske bekjentskap med kriminalomsorgen har vist at Harald på mange måter representerer det som er godt medarbeiderskap i praksis. Han utviser stor ansvarlighet for egen kompetanse og utvikling, og ikke minst deler han gjerne sin erfaring og kompetanse med andre. Det presenterer en del av medarbeiderskap, hvor det å være raus og inkluderende er en annen del av et godt medarbeiderskap, noe som Harald også behersker fullt ut. Når vi begynner å diskutere kriterier for godt medarbeiderskap, vil Harald kunne brukes som et godt eksempel for andre! Det kan være vi her har funnet en god prosjektleder for utarbeidelsen av kriteriene, en som kan reise Norge rundt og diskutere medarbeiderskap i kriminalomsorgen.....

Det å utøve godt medarbeiderskap er også å leve våre verdier ut i hverdagen, vise hva de betyr i praksis. Det å kunne engasjere seg i andre enn seg selv og egne saker, er en egenskap som jeg setter veldig høyt hos andre, og en egenskap som jeg tror vi er avhengig av for å kunne utvikle oss, både som mennesker og som organisasjon. Det er hittil blitt til noen gode diskusjoner om dagens og fremtidens utfordringer, og som alltid er det med stort engasjement og intensitet Harald deltar.

Det at jeg snakker med Harald for å få innspill om fremtidens utfordringer innen HR, sier litt om hans innstilling og holdning, både at han har lyst til å involvere seg igjen og igjen, og ikke minst i saker som han ikke er direkte involvert i.

Det er med stor interesse jeg noen ganger utfordrer Harald på tanker og ideer om hvordan kriminalomsorgen er, da han opplevd mer enn fleste. Noe som er helt sikkert er at han vet veldig mye, og han har mange tanker om annet og andre enn det som har med KRUS og aspirantene å gjøre.

Når samtalen omhandler utdanning av fengselsbetjenter, vet Harald svaret og er nesten ikke til å rokke. Her viser Harald en styrke som ikke mange har når man blir utfordret – det å stå i motvind, støtt i sine meninger og holdninger. I tillegg kan han argumentere som få andre.

I utarbeidelsen av den nye virksomhetsstrategien har Harald vært veldig aktiv. Tenk å ha overskudd til å engasjere seg så intenst i noe, når alderen for mange andre hadde vært nok til ikke å ha jobbet på flere år!

Utover å etterleve prinsippene for medarbeiderskap i praksis, tenker jeg at verdiene som skal være våre kjennetegn i de neste årene, er verdier som Harald også har levd etter i alle år.

Åpenhet i vår etat har en varm forkjemper i Harald, det å kunne fortelle andre om alt det fantastiske vi oppnår i utførelsen av et krevende samfunnsoppdrag. Engasjementet til Harald tror jeg ingen kan være i tvil om, en engasjert og ivrig debattant i mange sammenhenger, det er nok et av de mest beskrivende kjennetegn, hvis jeg skulle velge et av flere mulige. Selv om det å utføre jobben sin med profesjonalitet er det sterkeste som jeg forbinder med Harald, er også respekten som han utviser for andre bemerkelsesverdig, og det er på den positive måten.

Fremtidens utfordringer for HR-området

Som HR-direktør i en etat i utvikling tror jeg at det å kunne utfordre det etablerte selskap er nødvendig for å komme forlengs inn i fremtiden.

Det å tenke nytt rundt rekruttering, og det å ville satse på å utvikle ledere til å bli ledere, tror jeg er en av suksessfaktorene for å lykkes. Det å stille krav til det å være medarbeider i kriminalomsorgen, tror jeg også er avgjørende for å lykkes i det viktige samfunnsoppdraget vi er satt til å håndtere.

Det å tenke hva som er best for kriminalomsorgen og ikke for meg som individ, vil være det som kan gjøre vår organisasjon til et enda mer attraktivt sted å søke jobb, og ikke minst et sted å utvikle seg sammen med andre. Utvikling av en HR-strategi som er fremtidsrettet nok og likevel gjennomførbar, vil være en hjelp på veien i å lykkes med å rekruttere og beholde de beste ledere og medarbeidere.

Utfordringene vi har for å bli enda bedre i kriminalomsorgen, kan henge sammen med at ikke alle har tenkt eller ønsker å tenke nytt, men som derimot har et ønske om å gjøre som vi pleier å gjøre det. Det å unngå å stivne i gamle tenkemåter og handlingsmønstre trenger vi å hjelpe hverandre med.

Skulle ønske at vi var flere av samme støpning som deg Harald, det ville redusere utfordringene til et håndterlig nivå, og absolutt gi gode og intense diskusjoner underveis!

BREIVIKS MANIFEST: UNIKT ELLER HYBRID?

AV FRANCK ORBAN,
FORSKER, KRUS

Et betydelig antall akademikere har etter hvert sett på Anders Behring Breiviks kompendium *2083 - A European Declaration of Independence*. De aller fleste har vært opptatt av å studere det ideologiske budskapet i teksten og av å plassere det i den fascistiske eller nazistiske tradisjonen. Andre valgte et klarere transideologisk perspektiv og lettet etter likheter og ulikheter mellom 2083, ovennevnte ideologier og andre totalitære ideologier som kommunismen og islamismen. Få spesialister rettet fokus mot det faktum at 2083 har vært redigert som et manifest. Undertegnede bidrag gir en oversikt over en rekke ideologiske manifeste som siden midten av 1800-tallet har kalt til drastiske samfunnsendringer gjennom blant annet bruk av vold. En slik oversikt er ikke ment å være uttømmende. Hensikten er derimot å vise at 2083 ikke er et særegent produkt, men springer ut fra en lang tradisjon for slike tekster.

Politisk/ideologiske manifeste frem til 1989

Ordet "manifest" stammer opprinnelig fra latinformene *manifestus/manifestus*, som betydde "åpenbar, påfallende" eller noe som kunne røres med hånden (manus = hånd; tilsvarer håndgripelig på norsk). Rundt 1650 viste det italienske *manifestare* til en offentlig erklæring. Utover 1700-tallet ble manifestet i økende grad også brukt som kommunikasjonsverktøy av mer private aktører. Samtidig beskrev det en type opprop i tekstform som dannet grunnlag for en ideologi, en kunstnerisk retning, eller en kulturell bevegelse, og som gjorde rede for de prinsippene og intensjonene som lå til grunn for denne. Hva som har vært det aller første politiske manifest i moderne historie er vanskelig å si. Minst fire dokumenter fortjener en slik ære: Den nederlandske uavhengighetserklæring fra juli 1581, *An Agreement of the People in England* i perioden 1647-49, USAs uavhengighetserklæring fra juli 1776 og Menneskerettighetserklæringen redigert i august 1789. Som litterær sjanger oppstod politiske

manifeste rundt Den franske revolusjonen. Fra midten av 1800-tallet frem til i dag kan de skilles i tre perioder; 1850-1945; 1945-89 og perioden etter 1990.

Perioden 1850-1945 produserte tekster som fikk enorm betydning for det 20. århundrets ideologier. *Det kommunistiske manifest* ble skrevet i 1848 av Karl Marx og Friedrich Engels. Det spådde opptrappingen av kampen mellom borgerklassen og proletariatet. Proletariatets endelige seier og dets diktatur ble forklart mer utfyllende sytti år senere i manifestet skrevet av Den tredje internasjonale. I 1850 ga Anselm Bellegarrigue ut det første anarkistiske manifest, hvor han oppfordret folket til å forkaste staten til fordel for individuelle friheter. Russiske anarkister og nihilister fikk på sin side sitt første manifest i 1869. *En revolusjonærs katekisme* (Катехизис революционера) ble skrevet av Sergej Netsjajev (senere kalt den første moderne terrorist) og kalte til kompromissløs og total vold mot enhver representant av staten. Teksten inspirerte blant annet terrororganisasjonen Narodnaya Volya (Folkets vilje), som etter syv forsøk myrdet tsar Aleksander II i 1881. Pariserkommunen produserte også et manifest 1871 som ble trykket i avisen *Le cri du Peuple* (Folkets skrik). Teksten, som var tuftet på idealene fra 1848-revolusjonen, påvirket utviklingen av sosialismen, kommunismen og anarkismen ved inngangen av 1900-tallet. *Il manifesto dei fasci italiani di combattimento* (Manifestet fra de kjempende italienske fascister), som omtales som fascismens grunntekst, ble utgitt av Alceste De Ambris og Filippo Tommaso Marinetti i avisen *Il Popolo d'Italia* i juni 1919. Teksten la grunnlaget for Mussolinis fascisme når det gjaldt statsentrisme, vektlegging av korporatisme og antiindividualisme, kombinert med kritikk av demokratiet. *Mein Kampf* kom ut i bokform og i to bind i 1925 og 1927 og var Adolf Hitlers ideologiske plattform for en fremtidig nazistisk maktovertakelse av Tyskland. Boken hyllet en organisk tysk nasjon som ble fremstilt truet både av indre og ytre fiender. Jøder, marxister, sosialdemokrater, frimurere, pressen, slaver, engelskmenn, franskmenn og russere, samt alle de som ikke var av ren arisk blod, ble systematisk avhumanisert og demonisert (Rach 2006, 48). I boken var det ikke lagt skjul på at åndelig og fysisk terrorisme var legitime midler for å realisere idealet om en fullkommen nazistisk orden. Et slikt ideal rasjonaliserte ikke minst den systematiske utslettelsen av alle menneskelige krefter som stod i veien for nazismens konkretisering (Desbrousses 2000).

Etter 1945 bevarte manifeste sin funksjon som hovedverktøy for ideologisk kamp. Kampen mot kolonimaktene produserte tekster som støttet væpnet motstand og bruk av terrorisme mot stater som ble ansett som okkuperter. Det var blant annet tilfellet for Den kinesiske

folkefrigjøringshærs manifest fra 1947, IRA-manifestet fra 1949 og *Green Book* fra 1956. Den voldelige antikolonialismen ble teoretisert av Frantz Fanon i 1961. *Jordens fordømte* slo fast at kolonialismens fysiske og moralske vold måtte besvares med tilsvarende vold fra de undertrykkede siden kolonialisme ikke kunne veltes med ikke-vold. Boken fikk enorm symbolsk kraft for "ekstremister" som Biko i Sør-Afrika, Malcolm X i USA og Che Guevara i Sør-Amerika. Sistnevnte skrev *Guerra de Guerrillas: un metodo* i 1961, som ble brukt som håndbok for geriljaforkjempere i hele verden. Slutten av 1960-årene og inngangen til 1970-årene ble preget av saker som ble utkrystallisert i studentopprøret i 1968. Radikal feminisme var en av dem. *S.C.U.M.-manifestet*, som ble utgitt i 1967 av Valery Solanas, fremstod som en utopisk visjon der kvinner overtok samfunnet, og hvor penger, sykdom og død ble borte. SCUM stod imidlertid for "*Society For Cutting Up Men.*" Menn hadde ødelagt verden og måtte derfor utslettes. Sabotasjer og andre voldsformer skulle utføres av en revolusjonær fortropp utelukkende bestående av kvinner. Manifestet ble trykket opp ti ganger og ble oversatt til tretten språk. Det forble relativt ukjent frem til forfatteren selv forsøkte å myrde Andy Warhold i 1968.

Den globale ideologiske rivalisering som splittet Øst og Vest frem til 1989-90, produserte likeledes tekster som lovpriset vold mot kapitalisme som system, og mot USA og dets vestlige tilhengere som imperialistiske stater. *Prairie Fire; the Politics of Revolutionary Anti-Imperialism* ble skrevet av den venstreradikale organisasjonen *Weather Underground* i 1974. WU oppfordret til en kommunistisk og antiimperialistisk folkerevolusjon i hele USA gjennom geriljakrig. I den forstand siktet *Prairie Fire* til å vekke massene, gjøre dem klare for kamp mot sentralmakten og tvinge frem overdrevet maktbruk fra USA, noe som ville trekke nye tilhengere til WU. *Manifesto of the Front de libération du Québec* var et annet eksempel på hvordan et ideologisk manifest kunne fylle flere roller. Teksten ble skrevet av Quebecs frigjøringsfront (*Front de libération du Québec*) i oktober 1970. FLQ var en marxist-leninistisk og separatistisk paramilitær opprørsgruppe som var aktiv i perioden 1963-70. Gruppen gikk inn for å løsrive Québec fra Canada og stifte et uavhengig fransktalende Quebec etter marxistisk modell. *Risoluzione della Direzione Strategica*, som utkom i Italia i april 1975, var en annen variant av anarkistisk-marxistisk pamflett. Teksten ble raskt betraktet som De røde brigaders grundokument. Denne terrorgruppe (Brigate Rosse) hyllet og førte geriljakrig mot det kristelig-demokratiske Italia i årene 1970-1989. Bevæpnet kamp mot imperialismen utført av en

fortropp skulle også der legge grunnlaget for en revolusjonær aksjon og en marxistisk omveltning i hele Europa... som aldri kom.

Terrorisme skulle føre til synlig reklame og økt rekruttering til venstreekstreme grupper, samtidig som statenes repressive natur skulle avsløres for alle. Den vest-tyske terrorgruppen *Rote Armee Fraktion* brukte denne argumentasjonen i det som ble ansett å være RAFs strategiske dokument, utgitt i april 1971; *Das Konzept Stadtguerilla*. RAF var et produkt av 1968-bevegelsen og av et Vest-Tyskland som stadig var anklaget for å drive overfladisk denazifisering, amerikanisme, imperialisme og kapitalisme. DKS slo fast at motstandsgrupper var legitime, og at bygerilja var den reneste og eneste formen for marxisme-leninisme. RAFs konseptualisering av bygerilja bygget på tekster utgitt tidligere, som Mao Zedongs *Om geriljakrig* i 1937, Ernesto Che Guevaras *Geriljakrig: en metode* i 1962, Régis Debrays *Révolution dans la révolution* i 1967, samt Carlos Mariguellas *Minimanual om bygerilja* og Abraham Guilléns *Estrategia de la guerrilla urbana* i 1969. I likhet med andre terrorgrupper anså RAF-medlemmer seg som en fortropp med ansvar for å åpne en ny front i krigen mot imperialismen. Et annet eksempel på et venstreekstremt manifest med lignende retorikk var *For et kommunistisk prosjekt* (Pour un projet communiste), skrevet av den anarkistisk-kommunistiske terrorgruppe *Action Directe* i Frankrike i 1982. Venstreekstreme ideologiske manifeste ble likevel mer sjeldne utover 1980-tallet. Det skyldtes trolig avspenningspolitikken igangsatt av Gorbatsjov i 1985 og avviklingen av den kalde krigen, samt en bedre kontraterrorvirksomhet fra land utsatt for euroterrorismen. Et unntak var *17. November* i Hellas, en marxistisk og revolusjonær organisasjon, som ga ut *Manifesto 1992* så sent som i november 1992 og som forble aktiv helt til 2002 (Kassimeris 2007, 129).

Politisk/ideologiske manifeste etter 1989

Etter avviklingen av den kalde krigen avspeilte terrorisme i mindre grad nasjonale agendaer og i større grad Midtøstens turbulente geopolitikk. Voldelige grupper som forfektet nasjonalisme og separatisme (Palestina, Tsjetsjenia) utgjorde revolusjonære eller sosialrevolusjonære bevegelser (Egyptisk Islamsk Jihad) eller som førte en global krig mot Vesten (al Qaida), stod for en omfattende produksjon av politisk-ideologiske tekster eller av religiøse domsavsigelser (fatwa). Et eksempel på et politisk manifest var Hizbollahs programbrev fra februar 1985 som

beskrev hva gruppen stod for og hvilken bevæpnet motstand den førte. Teksten var preget av skepsis overfor Vesten, arabisk nasjonalisme og økt religiøsitet. Sentralt stod kampen mot Vestens innflytelse, USA og dets allierte i Midtøsten, samt kampen for innføringen av sharia i Libanon. I et nytt manifest fra november 2009 kunne man se en klar utvikling fra tidligere nasjonalbasert motstandskamp til en mer global kamp for spredning av radikal islamisme. Andre terrorgrupper som Hamas i de palestinske territoriene eller GSPC i Algerie fulgte et lignende mønster. Eksempler på religiøse domsavsigelser sprang ut fra militante islamistiske organisasjoner som al Qaida, som til enhver tid hadde vært opptatt av å føre en effektiv kommunikasjonsstrategi. Al Qaidas strategi ble offentliggjort i august 1996 med Osama bin Ladens krigserklæring mot USA. Hans Jihad-begrep var inspirert av tidligere radikale islamistiske ideologer som Hassan al-Banna, Abul A'la Maududi, Sayyid Qutb og Muhammad Abd al-Salam Faraj. Bin Ladens krigserklæring (Bin Laden 1996) startet med en påminnelse om lidelsene Israel og USA/europeerne hadde påført den islamske verden. Den fordømte USAs okkupasjon av Saudi Arabia og kalte alle troende muslimer til hellig krig. Fatwaen ble fulgt av en ny fatwa skrevet av Ayman al-Zawahiri i februar 1998, hvor det ble oppfordret til mord på amerikanere og deres allierte i alle land der dette kunne gjøres (etterfulgt av et "brev til Amerika" i november 2002, hvor det ble fremmet krav til det amerikanske folket). Organisasjonens ideologiske plattform og program ble senere teoretisert i manifestform med utgivelsen av *Fursan Taht Rayah Al-Nabi* i 2001 (Knights under the Prophet's Banner), redigert av Al-Zawahiri.

Etter 9/11 inntok al-Qaidas kommunikasjonsstrategi i forkant og etterkant av terrorangrep ulike former (videoutklipp, radioutklipp, brev lagt ut på internet, og så videre) og ble innrettet mot minst tre formål: 1) å bygge opp politisk og religiøs legitimitet for terrorhandlinger rettet både mot militære og sivile mål i og utenfor Midtøsten; 2) å spre sitt politiske budskap til områder hvor det var sympatisører, og hvor AQ ønsket å få fotfeste og 3) å skremme fiender og arabiske regimer som kunne bli fristet til å støtte USA og dets allierte (Corman and Schiefelbein 2006, 4). Det kanskje mest aktuelle eksempel på et politisk/religiøst manifest i senere tid fant man med Abu Mus'ab al-Suris *Da'wat al-muqawamah al-islamiyyah al-'alamiyyah*, (The Call for a Global Islamic Resistance), publisert i 2005. I dette strategiske dokumentet på omtrent samme størrelse som 2003, beskrev AQs strateg al-Qaidas overgang fra å være en sentralisert

organisasjon til å bli et desentralisert nettverk, som primært ga åndelig veiledning til selvstendige celler som utførte terrorangrep med AQs stempel og ideologiske godkjenning.

Ideen om terrorismens overgang fra sentralisert til desentralisert form fantes for øvrig ikke bare i radikale islamistiske grupper. Den kom også til uttrykk ved minst to andre anledninger på 1990-tallet. Den ene hadde en indirekte kobling til manifestskriving. 19.april 1995 sprengte krigsveteranen Timothy McVeigh en hjemmesnekret bombe på 2,3 tonn eksplosiver mot et kontorbygg for USAs føderale myndigheter i Oklahoma City. McVeigh ville hevne det føderale politiets beleiring av Waco i Texas to år tidligere, hvor 76 medlemmer av sekten Branch Davidians omkom. I rettsaken som fulgte terrorhandlingene, kom det frem at gjerningsmannen hadde vært påvirket av Williams Pierces bok *Turner Diaries* utgitt i 1978 (et eksemplar av boken ble funnet hos ham). *Turner Diaries* var en voldelig fremtidsvisjon hvor en fortropp av militante nasjonalister (*The Order*) startet en rasekrig i USA. Heller ikke denne ideen var ny. Cellekonseptet hadde vært utforsket flere tiår tidligere. Ulius Louis Amoss ga ut *Leaderless Resistance* så tidlig som i 1953. Han var oppgitt over USAs manglende evne til å forhindre kommunismens spredning i Øst- og Sentral-Europa og til å stanse en potensiell invasjon av USA. Han kritiserte vektleggingen av en hierarkisk modell for USAs etterretning som gjorde det for enkelt for sovjetiske agenter å infiltrere hemmelige motstandsgrupper. Derfor foreslo han å legge om etterretningen i retning av desentralisering og celleoppbygging. Denne ideen ble etter hvert brukt av amerikanske høyreekstreme mot USAs føderalstat. Louis Beam skrev i 1983 i et essay kalt *Leaderless Resistance*. Beam var hvitnasjonalist og medlem av Ku-Klux-Klan og Aryan Nations. For ham skulle konseptet om lederløs motstand og en systematisk praksis av cellemodellen sikre at USAs føderalstat ikke skulle klare å rulle opp høyreekstreme miljøer som forberedte seg til væpnet kamp. Konseptet ble drøftet videre i William Pierces roman *Turner Diaries*, deretter i en annen roman, *Hunter*, publisert i 1989, hvor han beskrev en én-manns krig mot USAs føderale myndigheter. Pierce fikk stor betydning for hvitmaktsbevegelsen i USA og for høyreekstreme grupper i Europa (Bjørge 2012, 14). Han inspirerte terrorgruppen *The Order* mellom 1982 og 1984, så *New Order* ti år senere.

Pierces ideer dukket opp igjen med jevne mellomrom på 1990- og 2000-tallet i tekster skrevet i hvitmakt-miljøet. Alle var ikke rene manifeste. Men tre forfattere skilte seg spesielt ut. David Eden Lane var en tungvekt i det amerikanske nynazistiske miljøet. Som medlem av henholdsvis Ku-Klux-Klan, Aryan Nations og *The Order* ble han dømt i 1985 til 190 års fengsel for

terrorvirksomhet og mordet på journalisten Alan Berg. Under soning ble Lane (kanskje en modell for Breivik?) en flittig skribent og en sentral figur for hele hvitmakt-bevegelsen, med tekster som blant annet *White Genocide Manifesto*, *88 Precepts* og *Mechanics of Revolution*. I motsetning til Breivik, som begrunnet behovet for krig ut fra faren for total utsløttelse av den europeiske kulturen, handlet Lanes tekster om å kjempe for overlevelsen av den hvite rasen (senere uttalelser fra Breiviks side tyder for øvrig på at han ligger langt nærmere den nynazistiske retorikken enn det kompendiet tidligere ga uttrykk for). I *Mechanics of Revolution* forsvarte han bruken av selvstendige celler eller én-mannsceller (Lane, 2011). En annen ideolog var David Myatt, grunnlegger og første leder av den britiske nazistiske organisasjon *National Socialist Movement*. I november 1997 la han *Practical Guide to Aryan Revolution* ut på internett. Pamfletten inneholdt konkrete beskrivelser av bombeangrep, mordlister og geriljatakikk som skulle starte en rasekrig som ville munne ut i høyreekstremistenes maktovertagelse. Teksten ble en klassiker i britiske nynazistiske miljøer. Det ble hevdet at *Practical Guide* bidro til å radikalisere den britiske "nailbomber" David Copeland, som også var medlem av NSM. Et siste kjent navn fra hvitmakt-miljøet var Harold Armstead Covington. Han var opprinnelig medlem av *National Socialist Party of America* (NSPA), men flyttet til England på 1990-tallet hvor han deltok i stiftelsen av terrorgruppen *Combat 18*. Tilbake i USA stiftet han *National Socialist White People's Party* og skrev bøker. I *The March Up Country* fra 1987 anså han krigen mot USAs regjering om den hvite rasens overlevelse som helt uunngåelig (Armstead Covington 1987, 60-61). Boken beskrev ulike faser for krigsgjennomføringen og listet opp alle fiender som skulle henrettes. Tilstedeværelsen av slike elementer i Breiviks kompendium tyder på at ovennevnte forfattere, selv om de ikke ble nevnt eksplisitt i teksten (med mindre dette var en bevisst handling), må ha inspirert ham.

Forholdet mellom (solo)terrorisme og manifestskriving dukket opp igjen i en tekst fra 1995 som ga uttrykk for en forskrudd individuell virkelighetsforståelse. Temaet som stod sentralt, var uvanlig i forhold til 1970- og 80-tallets ideologiske skillelinjer. Samtidig var det også et typisk produkt av 1968-bevegelsen. I *Industrial Society and Its Future* skrevet av Theodore Kaczynski(1995), ble venstresiden anklaget for å ha skapt det postmoderne og teknologiske samfunn. Sistnevnte var uforenelig med individuelle friheter og måtte tilintetgjøres og erstattes med et nytt primitivt samfunn hvor mennesker var befridd fra teknologisk underkastelse. Kaczynskis primativistiske visjon hyllet en grønn og antimodernistisk revolusjon. Mannen som

totalt utførte 16 bombeangrep mellom 1978 og 1995, fikk til slutt *New York Times* og *Washington Post* til å publisere sitt manifest mot at angrepene ble stanset. Interessant nok var han også en inspirasjonskilde for Breivik, som brukte lange utdrag av Kaczynskis tekst i kompendiet. Dette gjorde han med bare små endringer. Eksempelvis ble "leftists" i Kaczynskis tekst erstattet med "Cultural marxists" i Breiviks kompendium.

Et siste eksempel på manifestet knyttet opp mot ekstreme ideologier finner vi i kontrajihadismen. Sistnevnt ideologi oppstod på slutten av 1980-tallet og vokste raskt etter år 2000. Den viste en konvergens mellom en nordamerikansk politisk bevegelse som fordømte islam som religion og islamisme som totalitær ideologi og direkte trussel mot USAs sikkerhet etter 9/11. En tilsvarende bevegelse i Europa fremstilte integreringen av innvandrerne i europeiske land som feilslått og islam som en trussel mot den europeiske sivilisasjonen. Etter attentatene i Spania og England i 2004-2005 ble denne trusselen også oppfattet som militær. Kontrajihadismen ble teoretisert av forfattere som Robert Spencer, Pamela Geller, Daniel Pipes, David Horowitz, Gisèle Littman, Bruce Bawer og Peder Are Nøstvold Jensen (bedre kjent under navnet Fjordman), som Breivik brukte i stor utstrekning i sitt kompendium. Gisèle Littmans bok *Eurabia – The Euro-Arab Axis* fra 2005 beskrev et hemmelig prosjekt der europeiske politikere og islamske ledere var blitt enige om å gjøre Europa til et islamistisk kalifat. Europa skulle dermed forsvinne som selvstendig geografisk, politisk og kulturell enhet for å smeltes sammen med den arabiske verden og bli til "Eurabia."

Kontrajihadismen oppfordret fra begynnelsen av til motstand mot et slikt prosjekt. Som med de fleste ideologier inntok denne motstanden en ikke-voldelig og en voldelig form. Et eksempel på den første var en tekst undertegnet av tolv intellektuelle 1. mars 2006. *De tolv manifest: sammen mot den nye totalitarisme* (Rushdie, m. 2006) fremstod som et svar på volden som fulgte publiseringen av Muhammad-karikaturer. Den sidestilte fascisme, nazisme, stalinisme og islamisme, tok avstand fra Huntingtons teori om sivilisasjoners sammenstøtt og karakteriserte konfrontasjonen mot islamisme som en kamp mellom demokrati og teokrati. Et eksempel på mer potensiell voldelig kontrajihadisme ble gitt av den norske bloggeren Peder Nøstvold Jensen (alias Fjordman) med *Native Revolt: European Declaration of Independence*, lagt ut på internett i mars 2007 (Fjordman 2007). Der presenterte Fjordman en apokalyptisk visjon hvor Europa var truet innenfra av muslimske ungdomsgjenger og utenfra av muslimske innvandrere. I kjent stil varslet han om at alle tiltak var legitime og måtte tas for å sikre europeernes

overlevelse. *The Counterjihad Manifesto* (May 2009), som ble publisert i 2009 av redaktøren for bloggsiden *Gates of Vienna* Edward S. May, gikk enda lenger ved å fremstille forholdet mellom Vesten og Islam som en eviggående krig. Så langt har kjente kontra Jihadister ikke oppfordret direkte til vold. Men de har skapt et virkelighetsbilde som fører til én eneste logisk konklusjon: krig i Europa er unngåelig, og defensiv eller reaktiv vold er legitimt for å stanse eller reversere islamiseringen av Europa (Meleagrou-Hitchens and Brun 2013, 44).

Dette er et budskap som appellerte til høyreekstreme grupper som innså at de hadde mer å tjene på kritikken av innvandring og islam enn på å holde fast ved tradisjonell tvilsom nazistisk retorikk. Etter 22/7 så man flere indikasjoner på ideologisk konvergens mellom kontra Jihadisme og nynazisme. En av dem var en krigserklæring som ble lagt ut på internett i overgangen 2012/13 av individer som trolig var tilknyttet den nynazistiske organisasjonen *Combat 18* (Combat 18, udatert b). Interessant nok kunne man se at Breiviks 2083 hadde vært en inspirasjonskilde på minst tre nivåer. For det første sa krigserklæringen ingenting om noen påstått jøder eller jødisk konspirasjon. Riktignok snakket man fortsatt om hvit/arisk livstil, men dette var brukt i en kontekst som i mindre grad enn tidligere vektla rasebegrepet. Tradisjonell antisemittisme var for øvrig byttet ut med styrket hat mot muslimer og islam. For det andre kunne man også se at ordet "rase" var byttet ut med "kultur", mens europeernes rettigheter og verdier fremstod sentralt. Til slutt var systemkritikken løsrevet fra raseperspektivet. Det var regjeringer og de som arbeider for dem, som var holdt ansvarlige for forræderi (lik kategori A i Breiviks kompendiet), og som man var i krig imot. Som en anonym blogger noterte i januar 2013 apropos forholdet mellom 2083 og denne erklæringen: "[...] *The goal of 2083 was to streamline various political ideologies and prepare them to work together for a common cause, and based on this declaration of independence it's my opinion this was a success [...] The only logical conclusion is that this Combat 18 unit has made the necessary adjustments to fight under the Knights Templar Europe banner*" (Angus Thermopylae, 2013).

Konklusjon

Denne oversikten over ideologiske manifeste utgitt mellom 1850 og 2013 viser at manifestskriving som egen sjanger har vært populær over lang tid. Det gjelder for politiske, religiøse eller kunstneriske grupper, men også for bevegelser som ikke har vært voldelige eller for andre grupper eller individer som har vært villige til å ty til ekstrem vold. Web 2.0-

revolusjonen utgjør atter et moment i et slikt historisk perspektiv. Ekstremister bruker til enhver tid verktøyene som gir dem størst trygghet, best eksponering og nye rekrutter. Derfor kommer manifeste ikke lenger i papirform, men elektronisk. På denne måten kan ekstremister nå fram til flere individer via interaktive media som sikrer trygge omgivelser, spesielt når man behersker anonymiseringsteknikker. Til tross for en slik fordel brukes ideologiske manifeste mindre ofte av voldelige ekstremister, på samme måte som antall identifiserte terrorhandlinger går ned (Wright 2009, 2). På 1970-tallet ble 61 % av terroraksjoner identifisert ved at gjerningspersoner påtok seg ansvaret for angrep og begrunnet dem i ideologiske tekster. Spesielt i venstreekstremistiske miljøer var det "å vekke massene" gjennom ord og handling prioritert. En fortropp av intellektuelle ungdommer anvendte bombeangrep kombinert med avansert retorikk for å spre budskapet og rekruttere. Denne trenden minsket på slutten av 1970-tallet. Andelen identifiserte attentater sank fra 60 % til 40 % på 1980-tallet. Fra slutten av 1990-årene til 2004 sank den ytterligere til 14,5 %. Som en følge av dette er det i dag kun 1 av 5 terrorhandlinger der noen påtar seg ansvaret eller kommer med en ideologisk begrunnelse.

Det er minst to årsaker til en slik utvikling: Den ene er økningen av antall terrorhandlinger knyttet til religion, og ikke lenger til sekulære ideologier. Enkelte grupper som tilhører den militante islamistiske konstellasjon, ser ingen grunn til å påta seg ansvaret for voldshandlinger de anser for å være et uttrykk for gudommelig vilje, og ikke et resultat av menneskestyrt handling (Hoffman, B. 2006, 83). Den andre årsaken til nedgangen kan være frykten for at økt synlighet skal føre til mer eksponering og risiko for opprulling. Etter 9/11 styrket USA og resten av verden sin satsing på bekjempelsen av terrorgrupper (Hoffman, A. M. 2010, 4). Straffeutmålingen for terrorhandlinger øker også raskt i mange land, noe som øker risikoen for å havne bak lås og slå for en lengre periode. Dette får grupper som *Combat 18* til å oppfordre sine medlemmer til ikke lenger å påta seg ansvaret for ekstrem vold (Old Glory Skinheads, (Combat 18, udatert a).

I den forstand er Breivik kanskje et unntak i forhold til dagens trend blant høyreekstreme som bruker terrorisme. Han skrev utfyllende om seg selv i 2003, tok ansvar for sine grufulle handlinger og har brukt oppholdet i fengslet siden som et propagandaverktøy direkte rettet mot målgruppen han sikter seg inn mot. Dette må selvsagt tas med en klype salt. Breivik avslørte aldri sin voldelige militanisme i de interaktive sosiale medier han deltok i. Han tok heller ikke noen sjanse på å legge ut kompendiet på internett på forhånd før han skulle bombe

regjeringskvartalet og dra til Utøya. I den forstand fremstår han kanskje, om man velger å se bort fra andre psykiatriske/psykologiske forklaringer, som en slags hybridform mellom venstresradikal terrorisme, som begrunner sine voldshandlinger før og etter at de finner sted og høyreekstrem terrorisme (særlig etter overgangen til "lederløs motstand" i Europa) eller militant islamisme, hvor vold taler for seg selv og *per se* gir gjerningsmannen legitimitet uten at dette nødvendigvis må foreligge skriftlig.

Litteratur:

Angus Thermopylae (2013, 20. Januar). *A Declaration of War by Combat 18*. Publisert via The Knights Templar Europe Report,[Blogb]. Hentet fra <https://knightstemplareurope.wordpress.com/2013/01/>

Armstead Covington, H. (1987). *The March Up Country*. Hentet 12. April 2014 fra: http://archive.org/stream/TheMarchUpCountry/MUC_djvu.txt

Bin Laden, O. (1996). *Declaration of War against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places*. Hentet 12. april 2014 fra: http://www.pbs.org/newshour/updates/military/july-dec96/fatwa_1996.html

Bjørøgo, T. (2012). Hvordan kan man forstå Behring Breiviks utsagn og handlinger? *Social kritik*, (131), 4-25.

Combat 18 (udatert a), *Leaderless Resistance, Faceless Enemy*. Lest 11. april 2014 <http://bloodandhonour-arkansas.webs.com/combat18.htm>

Combat 18, (udatert b) *A declaration of war by Combat 18*. Lastet ned 10. april fra: https://vk.com/video_ext.php?oid=-46528724&id=164249940&hash=3237709853b4c849

Corman, S. R. & Schiefelbein, J. S. (2006). *Communication and Media Strategy in the Jihadi War of Ideas*. Arizona State University: Consortium for Strategic Communication.

Desbrousses, H. (2000). *Mein Kampf: la matrice de la barbarie*. Hentet 9. april 2014 fra: <http://www.anti-rev.org/textes/Desbrousses00a>

Fjordman (2007) *Native Revolt: A European Declaration of Independence*. Hentet 10. April 2014 fra: <http://www.brusselsjournal.com/node/1980>

Hoffman, A. M. (2010). Voice and silence: Why groups take credit for acts of terror. *Journal of Peace Research*, 47(5), 615-626.

Hoffman, B (2006) *Inside terrorism*. New York: Columbia University Press.

Kaczynski, T. (1995). Industrial society and its future. *The New York Times*, 19.

- Kassimeris, G. (2007). *For a Place in History: Explaining Greece's Revolutionary Organization 17 November*. Hentet 8. april 2014 fra:
<http://journals.hil.unb.ca/index.php/JCS/article/view/10547/13297>
- Lane, D. (2011). *Mechanics of Revolution*. Hentet 10. april 2014 fra:
<http://www.davidlane1488.com/revmechanics.html>
- May, E. (2009) *The Counterjihad Manifesto*. Hentet 11. april 2014 fra:
<http://gatesofvienna.blogspot.no/2009/11/counterjihad-manifesto.html>
- Meleagrou-Hitchens, A. & Brun, H. (2013) *A Neo-Nationalist Network: The English Defence League and Europe's Counter-Jihad Movement*. Hentet fra : http://icsr.info/wp-content/uploads/2013/03/ICSR-ECJM-Report_Online.pdf
- Rach, F. (2006). *The language of violence; Adolf Hitler's Mein Kampf*. New York, Peter Lang.
- Rushdie, S., m. fl. (2006). Le manifeste des douze : ensemble contre le nouveau totalitarisme. *Charlie Hebdo*. 1.mars, s.4.
- The Knights Templar Europe (20. januar 2013) *A Declaration of War by Combat 18*. Lest 25. april 2014: <https://knightstemplareurope.wordpress.com/2013/01/>
- Wright, A. L. (2009) *Why do terrorists claim credit? Attack-Level and Country-Level Analyses of Factors Influencing terrorist Credit-taking Behaviour*. Hentet fra:
http://scholar.princeton.edu/austinlw/files/Wright_Paper.pdf

PROGRAMS IN CORRECTIONS: 'THE BIG BANG THEORY' RE-VISITED

BY FRANK J. PORPORINO, PH.D.
BOARD MEMBER OF INTERNATIONAL CORRECTIONS
AND PRISONS ASSOCIATION (ICPA)

I still have the t-shirt. It's a little faded but I can still make out the faces of the group of Norwegian correctional officers that we trained in a lovely resort hotel in Lillehammer in 1994. The training was residential so after two weeks of fairly intensive 'bonding', the photo t-shirt was a parting gift from the group, together with a few Norwegian delicacies and wooden carvings of Haakon and Kristin, the intrepid and lively child mascots from the 1994 Olympic games. I still have Haakon and Kristin as well.

The Norwegian Prison Service was keen to implement our new Cognitive Skills program. As part of a broader visionary turn towards an 'active interventionist' rationale for corrections (Porporino & Baylis, 1993), spearheaded by an intellectual and very progressive Commissioner of Corrections who saw imprisonment as something which should try to benefit offenders rather than harm them,¹³ Corrections Canada had successfully implemented Cognitive Skills across the system over a period of only a few years, training literally hundreds of line prison officers in delivery of the intervention. Early results regarding impact were promising and international attention began to spread.¹⁴

---

¹³ Dr. Ole Ingstrup was Danish by birth, legally trained and very well versed in management theory. He brought some refreshing new perspectives to Federal Corrections in Canada and because of the depth and breadth of his vision, was able to cultivate a strong following among key senior executives throughout the Service.

¹⁴ Some early results were even published in Danish in the Scandinavian Journal of Criminal Law and Criminology. See Porporino, F.J., Fabiano E., and Robinson, D. (1991) Kognitiv oplæring I Canadiske fængsler. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 78, 102-108.

Canada was leading the charge against the 'nothing works' pessimism that had taken hold of corrections for close to two decades. Cognitive Skills had a simple premise and a catchy motto. We were teaching offenders to 'Stop and Think' in various ways -- to problem solve and consider the consequences of their actions, think more critically and avoid biased or unfounded assumptions, assess the impact of their behavior on others, make better decisions, learn more socially skilled ways of interacting with others, for example, in asking for help or expressing a complaint ... etc. We were teaching offenders what we believed to be some important skills of 'thinking and behaving' that could give them the edge they needed should they **choose** to live a different pro-social lifestyle. And the crunch and beauty of the program for us was that it never resorted to proselytizing or persuading offenders to abandon their criminal lives. It asked them to simply self-examine and offered them a '*choice*'. As we routinely would say during training of new Cognitive Skills coaches, the program was intended to help offenders fill one of their back pockets with new skills. It was then up to the offender. They could choose to use those 'new' skills or go into their other pocket and use the same skills they had always used. We meant this. It was not just a gimmicky example we used. Though we may not have conceptualized this notion in those early days in terms of more contemporary 'motivational theory', giving offenders **choice** was a critical tenet of our intervention philosophy (Porporino, 2010).

There was considerable excitement in the air in the early 90s, and a growing renewal of faith for reviving the rehabilitative ideal. The evidence for 'nothing works' was being challenged confidently (Gendreau & Ross, 1979). Once Cognitive Skills had conquered Canada, Scotland was the first to welcome implementation of the new approach to programming with offenders. The fact that we believed in empowering line prison officers as cognitive skills coaches who could become professional helpers in their own right, was very well received in Scotland. It was consistent with their developing concept of the 'Personal Officer'. In England and Wales, a grass-roots movement advocating a turn to What Works was at the cusp of turning into a massive 'going-to-scale' embrace of accredited programs in both prisons and probation. Cognitive Skills was the first program accredited by a new Correctional Services Accreditation Panel. Denmark was the first Scandinavian country to welcome Cognitive Skills, primarily because they saw benefit and novelty in a more 'educational' approach for working with offenders rather than one that was psycho-therapeutic and thought of offenders as troubled or

ill in any way. Sweden followed shortly after, and then Norway, Finland, Australia, New Zealand, Spain, Germany, and even Estonia. Even in the US, where the mass incarceration experiment was in full swing, we were asked to conduct Cognitive Skills training almost weekly, mostly in parole/probation or community corrections agencies, across over 30 US States, from New Jersey in the east to California in the west, and from Georgia in the south to Alaska in the north. Our frequent flyer mileage was increasing exponentially. We were often exhausted but also thriving on being part of the excitement.¹⁵

Reminiscing seems to come naturally as we grow older. For sure, the memories are often not an accurate reflection of the reality. But my recollection of the thousands of correctional professionals we encountered during those years in our training workshops, their dedication and the genuine spirit of wanting to make a difference in the lives of offenders, is still both vivid and real for me today.

A few years ago I was on the third floor of the Ministry of Justice building in London, England, in the hallway next to a bunch of cubicle offices, talking to an old friend about their budget cutbacks. A woman approached me and asked very politely “You’re Dr. Porporino aren't you? You won’t remember me but I wanted you to know that you trained me in one of your programs some 15 years ago and it changed the way I looked at things. I owe you my career and I just wanted to thank you”.

It’s curious, I think, how easily we can often unknowingly touch people so indelibly. Humans can certainly harm other humans, but we can also uplift their spirits, give them purpose and hope, support and understanding, new direction that touches them at the moment they need it. My dear old friend and mentor Hans Toch, in one of the many books he’s written, reminded me poignantly many years ago that:

---

¹⁵ The reference to ‘our’ or ‘we’ includes my long-standing business partner in T3 Associates Inc., Miss Elizabeth Fabiano. First established in 1993 to help disseminate the cognitive model internationally, T3 Associates is still in operation, now together with another firm called PNA Change Consultants (www.pnachange.com). Over the years we designed more than a dozen different correctional programs for adult and youth, males and females. Most recently one or more of these programs have been introduced in Singapore, Barbados and Namibia, Africa, and in North America, adapted extensively for use with the chronically unemployed in the social service arena.

"It is axiomatic that no one in prison is reprehensible and anti-social all of the time. Another way of putting this dictum is that no inmate is impervious to intervention all of the time, and that means that if the 'right' overture happens to intersect with the 'right' intermission or crisis in even a discouraging chronology, the inmate is likely to resonate and respond."

Hans Toch, 1987

And that brings me to the essence of the theme I want to explore in the next few pages. If we quickly move the clock forward some 20 years, what can we say has been the contribution of programs in corrections in creating these 'overtures' for offenders to resonate with and hopefully respond? What are programs in corrections contributing, or not contributing and why?

Working in corrections for me has always been about people capturing and capitalizing on moments to influence other people, in circumstances that are not exactly designed for exerting positive influence. We try to influence as good people not because the other people are bad people but because they are human beings who are in many ways wasting their lives and hurting their families and communities in the process. In the face of pervasive tension, mistrust and hostility, our job is to help create some sensible and sensitive approaches for re-directing their lives. We may have to lock them up, shackle them and monitor them with our electronic gadgets, but we don't do our job if we don't touch them at some basic human level. *When the design of correctional services deviates from this very noble aim, I believe it weakens.* And in some fundamental ways, I believe our preoccupation with programs to 'change' offenders is weakening and miss-directing corrections.

For centuries, imprisonment, and other correctional sanctions, have mistakenly tried to focus on **changing** offenders. Of course philosophical and criminological debate about what the proper and principal aim of imprisonment should be has continued and remains unsettled -- punishment, deterrence, retribution, incapacitation or rehabilitation and reintegration. But correctional services, in practice, have always pursued strategies to 'correct' offenders. Whether it was through extreme punishment and even torture, penitence, menial manual labor, enforced silence and personal reflection, various incentive/disincentive schemes, rather

inhumane behavior modification experiments¹⁶, or the most recent turn to cognitive-behavioral interventions, an underlying aim has always been to ‘change’ criminals into non-criminals. Trying to persuade, convince, or compel offenders to change has been a correctional fixation.

However, until quite recently, correctional services could not point to any real scientific evidence to support their efforts. That legitimacy is now available in the form of a well tested and widely endorsed ‘rehabilitation theory’ commonly referred to as the RNR model. Very simply, the RNR model tells us that:

- Some offenders are at higher risk to reoffend than others and so we should try to give them more intensive and/or enhanced levels of service. (Risk Principle)
- Some areas of need in offenders are more important than others to attend to because they relate more reliably and predictively to risk for re-offending (e.g., substance abuse). (Need Principle).
- And finally, though a principle that still remains relatively under-developed, the concept of ‘responsivity’ points to the fact that offenders, like people more generally, will respond better in receiving certain kinds of support or help, and certain types and styles of intervention. In other words, one size will not fit all. (Responsivity Principle).

The RNR model has certainly made a significant and far reaching contribution to the field. It has done so, most importantly, because it implores us to attend to the evidence and not just conjecture or belief in how we should develop and design correctional services. We also owe a huge debt of gratitude to some proponents of the RNR for their persistence in re-establishing belief in rehabilitation (Andrews et al., 1990).

But unfortunately, because of that enduring fixation we have about ‘*changing*’ offenders, I would argue that the RNR model has been perverted and distorted into what I will call *The Big Bang Theory*. Essentially, the model is now being accepted as pointing us singularly in the direction of how to get the *Biggest Bang* in our efforts to change offenders – and practice goes terribly wrong when it follows that path. Here are some reasons why.

---

¹⁶ A litany of rather horrific medical and behavior modification experiments with offenders was chronicled in the very popular book “Kind and Usual Punishment: The Prison Business” published by Jessica Mitford in 1973 (Ransom House). The 1971 movie ‘A Clockwork Orange’ directed by Stanley Kubrick presented another sensationalized example of forced behavior modification. These depictions horrified liberal America and led, at least in part, to the liberal/conservative collusion of support for ‘nothing works’ and the subsequent turn to a ‘just desserts’ ideology for sentencing; the beginning of the ‘mass incarceration’ experiment in the US that is only now slowly ending.

The Risk Principle tells us we should try to enhance our levels of service for those offenders at highest risk of reoffending. This is simple and sensible. But the principle has now been transposed to demand more from the *offender* rather than more from *correctional services*. We label offenders 'high risk' as if it is only a personal characteristic¹⁷, manage them as high risk (often exposing them to risk-producing conditions), expect them to jump willingly through all of our hoops, and in many other ways, further contribute to making them high risk. As a clinical psychologist, it is striking for me that at a point in time when psychology's influence in corrections is perhaps greater than it has ever been, offenders perhaps dislike psychology more than they ever have. One of the most astute thinkers in the field of criminology today recently asked: "Why Do They Hate Us?: Making Peace Between Prisoners and Psychology" (Maruna, 2011). The key point he makes is that psychology has drifted away from being a 'helping' profession in corrections, to being primarily a 'judging' profession; scaring offenders with our basket of risk prognostication tools and instruments more than reaching out to them. The RNR paradigm has led to an obsession among psychologists for trying to predict reoffending rather than understanding it, measuring risk rather than conceptualizing and formulating explanations and strategies for how to mitigate it. Another criminologist studying the culture of contemporary prisons in the UK recently observed the following:

"Most prisoners had little objection to psychological insight per se. A large proportion expressed concerns about mental health issues and longed for help to deal with deep-rooted personal problems ... Indeed, prisoners were crying out for neutral forms of intervention and explanation. Yet the system left little room for unpartisan judgment. Personal problems ... were quickly subsumed into institutional discourse, and transformed from 'needs' to 'risks' in the interests of public protection."¹⁸

Psychology in corrections has unfortunately gotten caught in a deficits and deficiencies model where we use history and patterns of past behavior to foretell the future, with our favorite tools and instruments, whether LSI, PCLR, VRAG, Static-99 or whatever. Generalizing inappropriately from group statistics to the individual, we promote a pretense of accuracy in

---

¹⁷ We know that risk of reoffending is situational and contextual in many ways but our risk prediction instruments focus mostly on personal history and individual dispositions.

¹⁸ Crewe, B., (2009). *The Prisoner Society: Power, Adaptation, and Social life in an English Prison*. London: Oxford University Press.

our risk assessments when there is still indisputably, and always will be, more uncertainty than certainty.¹⁹ It is time for psychology in corrections to broaden its horizons and in the finest tradition of the scientist-practitioner model, bring a whole range of psychological principles and understanding to bear on how we should *do* corrections organizationally, institutionally and individually.

If we turn to the Needs Principle, the problem is even more exacerbated. A central feature of the RNR paradigm is that it perpetuates the notion of ‘fixable’ dynamic risk factors, and programs have become the *means to that particular end*. Unfortunately, how we can go about fixing these factors is not at all clear, and furthermore, we are really not even sure that our programs are doing this. The following is a very brief summary of some of the pieces that are missing in establishing that our programming strategies are indeed evidence-based:

1. We know very little about what effect program X might have on changing personal circumstances, or changing reaction to personal circumstances, in the period that follows the program. When we ask offenders, they typically give only passing credit to these programs, and much more credit to some of the things that happened (or didn’t happen) as their lives unfolded (Farrall, 2004).
2. We don’t know at all precisely which dynamic risk factors we might need to change by how much for which offenders, so our programs mostly take the scatter gun approach; try to change as many things as possible and hope for the best. Moreover, when we try to measure what actually happened during delivery of the program, some things seem to have changed, but none of these things seem to be reliably related to outcomes (e.g., interim outcome measures looking at how well skills have been learned or how various personality dispositions and attitudes have been affected seem completely unable to predict re-offending outcomes).
3. We target offenders for programs based on our calibration of their risk/needs levels, but on the *needs* side our assessment tools are at best crude. They help identify only broad domains we could target for treatment so we use guesswork to match program type with offender type, miss-matching routinely, where, for example, offenders who had a substance abuse problem *once upon a time* still get substance abuse treatment, violent offenders who weren’t angry when they offended get anger management, and quite cognitively skilled offenders who managed lucrative drug dealing enterprises get our small doses of cognitive skills training. Ignored typically by programs, and annoying to offenders when that occurs, are the myriad of other more dominant and pressing personal concerns that distract them and self-consume (McMurrin and McCulloch, 2007).

---

¹⁹ It is interesting to note, for example, that a recent validation study of a rather sophisticated risk prediction tool (COMPAS) with over 91,000 parolees in California found that the tool was no more successful in predicting re-arrest than was the combination of four known historical risk factors -- gender, age, age of first arrest, and the number of prior arrests. See Sheldon X. Zhang, Robert E. L. Roberts, and David Farabee. *Crime & Delinquency*, March 2014; vol. 60, 2: pp. 167-192.

4. Though we believe that what we target is what is making the difference, it may be something else. For example, the central process of change-inducement for the offender may be more relationship-based than it is skills-based and the relationship-based change-inducement may come from another offender and/or the program facilitator, or even another source all together (e.g., a family member supporting the offender's demonstrated intent to work at change, a probation officer's continued encouragement).
5. Lots of offenders don't like our programs and one of the most consistent findings in the field, with different programs that address very different areas, is that program drop-outs show considerably worse outcomes at follow-up, much worse than program completers and typically even worse than the comparison group who we have left alone. This is a typical, well-documented confound in evaluation studies and although the generous interpretation of the phenomenon is that only the program completers have actually changed, the equally plausible interpretation is that only the already motivated could manage to tolerate the program. Essentially nothing substantial may have happened other than a weeding out of the unmotivated, or alternatively, only some strengthening of what was already true at point A (i.e., readiness to work on change). Perhaps not surprisingly, the most common reason offenders give for why they may have benefited from program participation is because they were *ready to change*. Offenders dropping out of programs tend to be higher-risk, have more previous convictions, are younger, less well educated, generally have less stable lives, and often come from ethnic or cultural minority groups. We could say that those offenders who might need to be engaged the most by our programs are indeed perhaps engaged the least.

There is at best only theoretical supposition that the same factors that might be implicated in why offending starts are also those that might underpin desistance if we reverse them. In life-course developmental work in criminology, for example, the notion of 'asymmetrical causation' is well accepted. Offenders might begin offending, in part at least, because of their impulsivity, preference for antisocial associates, unstructured lifestyles, and emerging pro-criminal sentiments ... etc. But it doesn't follow that a reversal in these anti-social personality traits, behaviors and attitudes is what is key in moving offenders into desistance, or even in maintaining it. The possibility has to be entertained that simply targeting (and trying to eliminate) these *criminogenic* risk factors may be neither sufficient nor even necessary to help offenders transition into non-offending. Indeed, when we look at offenders who are desisting they seem to be doing so without any fundamental change in their so-called anti-social personality traits and/or attitudes. Many of these ex-offenders remain, and indeed pride themselves in remaining, anti-authority, rebellious, adventurous and independent (Maruna, 2001). What does seem to relate to 'making good' for many ex-offenders is when they can say they are more satisfied with their lives, more optimistic, generally experiencing many more positive emotions, fewer episodes of negative emotions (depression, anxiety, loneliness,

boredom or loneliness, frustration, anger), and fewer problems and worries in life (Zamble and Quinsey, 1997).

We were cautioned many years ago that we should try to attend to a range of intermediate outcomes we might need to achieve ‘with whom, when, why and under what circumstances’ (Palmer, 1992). We are not much closer to that ideal when we look at how our so-called evidence-based programs have become routinized, too often inappropriately and/or unnecessarily imposed on offenders, and too often disconnected from the overriding issues and concerns that stand out as obstacles in their lives. Important to accept is that our methods (whether CBT-based or otherwise) will only ever have *soft power* to influence, and expecting them to, or treating them as if, they have *hard power* to change, will continue to stall us. We need to stop merrily targeting and funneling offenders through our programs, apparently to address their criminogenic needs, but often only to piss them off as we ignore some of their more pressing and important issues. Refining the design of these programs, to give them a bit more oomph or power to influence, I would argue is a dead end since I firmly believe we’ve reached a sort of glass ceiling of success with this approach.

And this brings me to that last principle of ‘responsivity’, suggesting that we should concentrate on what kinds of kinds of support or help, and what types and styles of intervention might best engage the individual offender. I used to say that there was no point, for example, in giving offenders educational or vocational training opportunities if we didn’t also impinge on their criminal attitudes. I still believe that to some extent but what I don’t believe any longer is that the only, or often not even the best way to do this is, is through delivery of structured programs.²⁰

We need to relax a little, and stop trying to be so efficient and formulaic in how we think we can turn offenders around. There may be a time and place for some program interventions, but the chaotic, substance-abusing, aimless and impulsive lifestyles of offenders didn’t come about in 20, 60 or 100 hours, and we should reasonably expect it to take a little longer to help them

---

²⁰ We know, for example, that we can get significant impact on reoffending simply by assisting probation officers to refine their skills for interacting with offenders. See Raynor, P., Ugwu-dike, P., and Vanstone, M. (2014). The impact of skills in probation work: A reconviction study. *Criminology and Criminal Justice*, vol. 14 no. 2, 235-249.

unravel their lives and re-focus. We may be more successful, offenders and our communities might be better served, if we get past our program fetishism, and our compliance-on-demand expectations. The focus should be instead on creating environments, and affording offenders the range of experiences, where 'self-correcting' can become more likely. There will be different fulcrums for change for offenders ... and we have a responsibility to expose them to as many as possible ... educational, vocational, artistic, spiritual, a redemptive turn to volunteerism, strengthening of family ties ... etc., whatever might work for the individual.²¹

Correctional services will fail in their efforts to help offenders correct their lives to the extent that we remain fixated on strategies and techniques, programs and interventions designed to *force* the change that our theories of crime might suggest. The 'desistance' paradigm that is now gaining momentum tells us that we might be better off if we allowed offenders to guide *us* instead, listened to what they think might best fit with their individual struggles out of crime, rather than continue to insist that our solutions are their salvation. Corrections and correctional programs need not be re-invented every few years, only re-oriented towards a serious attempt that allows and supports skilled staff to become truly skilled helpers. This is what I thought I was doing so many years ago in Lillehammer when we trained our group of Norwegian officers to skillfully apply a program that would give offenders some greater 'choice' in how they wished to live their lives.

In contrast to some other jurisdictions that have either reversed their course (as has happened in Canada with the turn to a supposed 'accountability' model to guide delivery of services), or lost some steam (as has happened in England and Wales with the turn to the supposed greater efficiency of the private sector for delivery of correctional services), Norway has stayed on a sure footed course over the last several decades, steadily focusing on creating humane and normalized prison environments, and offering the necessary range of post-release aftercare to offenders.²² It perhaps explains why Norway also reports one of the lowest re-offending rates

---

²¹ It is rather curious that attempts to broaden the base of influence on offenders that are not 'structured programs' often tend to be the first to be de-funded. Examples from Canada in recent years include Lifeline, an innovative program that was employing ex-lifers to support current lifers, and COSA, a well-evaluated approach offering 24/7 volunteer supports to released sex offenders.

²² Norway's 'reintegration guarantee' is intended to provide for necessary support in 'central life conditions' like housing, work, education, health services, addiction treatment, ... etc.

in the world – around 20%. There is a simple human truth we should always remember. We can't hold offenders accountable unless we first can show them what it means to be responsible. We show them that not by *demanding* they change but by offering them the support and assistance they need, when they might need it and as they might need it in order to begin realizing that change. The steady course that Norway has followed owes much to the wisdom and uncompromising values of correctional professionals like Harald Fosker, who remain up to date in their acceptance of new ideas in corrections, but never fall victim to the latest fad or fashion, holding on to the basic principle that corrections is about finding *all kinds* of human ways to *influence* change, not to *force* it. There is no possibility of a *Big Bang*.

I have been privileged to know Harald Fosker over the last twenty years and I am honored to offer these few reflections in celebration of his 70th birthday.

References:

- Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28(3), 369-404.
- Crewe, B., (2009). *The Prisoner Society: Power, Adaptation, and Social life in an English Prison*. London: Oxford University Press.
- Farrall, S. (2004). Supervision, motivation and social context: what matters most when probationers desist. In G. Mair (Ed.) *What Matters in Probation*. Cullompton: Willan
- Gendreau, P., and Ross, R.R. (1979). *Effective correctional treatment: Bibliotherapy for cynics*. *Crime and Delinquency*, 25(4), 463-489.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington: American Psychological Association.
- Maruna, Shadd (2011). "Why Do They Hate Us? Making Peace Between Prisoners and Psychology." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(5), 761–765.
- McMurrin, M., Theodosi, E., Sweeney, A. and Sellen, J. (2008). What do prisoners want? Current concerns of adult male prisoners. *Psychology, Crime and Law*, 14(3), 267-274.
- Palmer, T. (1992). *The Re-Emergence of Correctional Intervention*. Newbury Park: Sage
- Porporino, F. (2010). Bringing sense and sensitivity to corrections: from programmes to 'fix' offenders to services to support desistance. In Brayford, J., Cowe, F. and Deering, J. (eds.) *What Else Works? Creative Work with Offenders*. Cullompton, UK: Willan.
- Porporino, F. , Fabiano, E. and Robinson, D.(1991). Kognitiv opplæring i kanadiske fængsler. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 78, 102-108
- Porporino, F.J., and Baylis, E. (1993). Designing a progressive penology: The evolution of Canadian Federal Corrections. *Criminal Behavior and Mental Health*, 3(4), 268-289.
- Raynor, P., Ugwudike, P., and Vanstone, M. (2014). The impact of skills in probation work: A reconviction study. *Criminology and Criminal Justice*, 14 (2), 235-249
- Zamble E. and Quinsey, V. L. (1997). *The Criminal Recidivism Process*. Cambridge: Cambridge University Press.

NORDISK SAMARBEJDE PÅ KRIMINALFORSORGENS OMRÅDE

AF WILLIAM RENTZMANN,
FHV. GENERALDIREKTØR FOR
KRIMINALFORSORGEN I DANMARK

Indledning

Dengang jeg gik i skole på femti-tallet (nittenhundredre femti-tallet!) lærte vi at skrive to former for stil i dansktimerne: "dansk stil" og "genfortælling". "Dansk stil" var en beskrivelse af en bestemt oplevelse eller en litterær analyse. "Genfortælling" bestod i at gengive en fortælling, som læreren havde læst op, så tæt på forlægget som muligt. Så i Genfortælling gjaldt det om at lytte og huske. Det var jeg ret god til dengang. Så god at min lærer mente, at der måtte være fusk med i spillet. Engang blev jeg således sat til at læse min genfortælling op, samtidig med at læreren læste den oprindelige tekst op. Der var praktisk talt ingen forskel. Nu skulle man jo tro, at det var det, det gik ud på. Men nej. Nok skulle man gengive, men altså ikke ligefrem ordret.

Den lærestreg har jeg siden haft gavn af blandt andet i det nordiske samarbejde på Kriminalforsorgens område, for også her gælder det om ikke blot at kopiere hinanden, men at lytte og lære – og så omsætte det til ens eget lands virkelighed.

Og vi kan lære rigtig meget af hinanden i Norden. Det kan vi, fordi vi er så ens – både sprogligt og samfundsmæssigt – at vi forstår hinanden, og samtidig så forskellige, at der er noget at tage ved lære af. Noget som andre er bedre til – eller er kommet først med.

Jeg har i tidernes løb deltaget i meget internationalt samarbejde på mange niveauer, nordisk, europæisk og globalt, som Round Table, Europarådet, EuroPris, CEP, ICPA, IPPF, UN og hvad ved jeg, og har lært – og forsøgt at videreformidle til mine danske kolleger – uendeligt meget. Og uden at træde nogen for nær kan jeg sige, at det nordiske samarbejde utvivlsomt har været det mest frugtbare og det mest anvendelige.

Men det internationale samarbejde er i det hele taget den bedste kur mod den nationalistiske opfattelse af, at vore egne problemer er meget specielle og særligt vanskelige og vore egne

løsninger tilsvarende de bedste, der burde slå alle andre med næsegrus beundring og uimodståelig lyst til efterlevelse.

A propos min ovennævnte skoleerfaring, så sagde den gamle danske arkitekt og kulturradikale forfatter og samfundsdebattør Poul Henningsen (oftest blot kaldet PH) engang: "Vor kultur er international og har altid været det. Der findes ikke dansk stil, men kun genfortælling!". Og med det mente han netop, at vi alle inspireres af hinanden på tværs af nationale skel, og at ingen har patent på hverken problemer eller løsninger. Det var ikke særlig populært at sige dengang – og er det for så vidt heller ikke i dag, hvor nationalistiske tilbøjeligheder stikker deres grimme fjæs frem i alle dele af verden, selv i vores.

Den eneste kur mod den tendens er øget internationalt samkvem, mere internationalt samarbejde, større åbenhed over for "de andre" og større tolerance over for forskelligheder.

Nordiske Generaldirektørmøder

Mine egne erfaringer med nordisk samarbejde stammer især fra de årlige generaldirektørmøder, som bringer de fem nordiske generaldirektører – og et par af deres nærmeste medarbejdere – sammen om aktuelle emner og generel orientering om den kriminalpolitiske situation i de enkelte lande, samt om hvilke udviklingstendenser der er i sigte. Det er et unikt forum, fordi det ikke bare drejer sig om udveksling af fortræffeligheder og succeser, som det ellers ofte sker i større internationale fora, men giver mulighed for at luften tvivl og fejltagelser i et trygt rum, hvor kun dét kommer videre, der skal videre. På sæt og vis kan en generaldirektør jo risikere at blive en fagligt isoleret person i sit hjemland, hvor man pr. definition ikke har nogen samtalepartner på samme niveau, for der er kun én generaldirektør. I det omfang at det er et problem, så er de nordiske generaldirektørmøder i høj grad løsningen (sammen med Round-Table møderne, som omfatter ti generaldirektører fra lande med nogenlunde ensartet kriminalpolitisk kultur).

Det forhold, at gruppens medlemmer ofte får held til at bevare embedet i adskillige år, betyder også, at der opstår nære relationer eller ligefrem venskaber på kryds og tværs, som gør det muligt at kontakte hinanden på alle tider af døgnet så at sige, hvis én af os pludselig får behov for oplysninger til brug for hurtig besvarelse af politiske spørgsmål eller deltagelse i aktuelle

pressede debatter, hvor de almindelige bureaukratiske kanaler og metoder ville være alt for sendrægtige.

De tætte relationer giver også grobund for godmodige drillerier, som da en svensk generaldirektør – jeg nævner ingen navne – i forbindelse med et Nordisk Generaldirektørmøde i en lille grønlandsk by hjemmefra havde bestilt en lejebil og afsat en uge efter mødet til at køre rundt i landet, lidet anende at der i byen måske var 4-5 km vej alt i alt – og absolut ingen udenfor byen. (Det er muligvis ikke en 100% korrekt gengivelse af forløbet, men som én af de islandske deltagere sagde engang, så skal en god historie ikke lide under sandheden).

Det vil være halsløs gerning at opregne alle de temaer, der har været drøftet på generaldirektørmøderne. De er nemlig lige så utallige som dagligdagens problemer i Kriminalforsorgen. Men lad mig bare nævne som eksempler: Kapacitetsproblemer, kriminalpolitiske stramninger, sygefravær, venterproblemer, udlændinge, narkobekæmpelse, mobiltelefoner, adgang til pc'ere, personaleuddannelse, sikkerhed, recidiv, fængselsbyggeri, struktur, forskning, bander, udgang, prøveløsladelse, besøgslejligheder, behandlingsprogrammer, uddannelse af fanger, RNR i friomsorgen, håndtering af smitsomme sygdomme, hjemsendelse af udviste, selvmord, vold og trusler, besparelser, IT-strategi, fodlænker, samfundstjeneste, sociale medier, psykisk syge, gidseltagning og meget, meget mere.

På de fleste punkter sker der parallelle udviklinger i de nordiske lande, det er netop derfor vi så nemt kan lære af hinandens måde at gribe tingene an på. Men af og til er et land i front på et eller andet område, og giver så os andre et let omsætteligt erfaringsmateriale, så vi ikke i unødvendigt omfang gentager uundgåelige begynderfejl.

Danmark var for eksempel først med samfundstjeneste og kunne videregive værdifulde erfaringer til de øvrige lande, som efterfølgende kunne tilpasse ordningerne til deres egen retskultur.

Sverige var først med elektronisk overvågning, som vi andre så kunne lære af og undgå fejlinvesteringer.

Norge var først med sanktionen samfundsstraf, som også har smittet af i andre lande.

Norge og Sverige var begge hurtigere i gang med RNR (Risk-Need-Responsivity) – et overbevisende canadisk værktøj især for tilsynsarbejdet i friomsorgen. Nu er vi i Danmark fulgt efter.

Både Norge, Sverige og Finland har i modsætning til Danmark arbejdet med forskellige former for regional struktur, som man måske nu i et vist omfang er ved at modificere, fordi de kan give uhensigtsmæssige barrierer og kan vanskeliggøre rationel udnyttelse af institutionerne. Danmark er først nu på vej imod en regional struktur, hvor man forhåbentlig har lært af de øvrige landes gode og dårlige erfaringer.

Med hensyn til fængselsbyggeri har Norge og Danmark kunnet inspirere blandt andre Island – og hinanden – i forbindelse med Halden og Østjylland, begge State-of-the-Art-byggerier (ligesom de kommende fængsler på Falster og i Nuuk). Her har ikke mindst Halden byggeriet påkaldt sig bred international opmærksomhed for de visionære og utraditionelle løsninger på de komplekse problemer som fængselsbyggerier rejser, når man skal forene høj grad af sikkerhed med normalisering og human fangebehandling.

Når det drejer sig om forholdet mellem åbne og lukkede fængselspladser har Danmark historisk set – det vil sige siden 2. Verdenskrig – haft den største andel åbne pladser. Nu arbejder især Finland og Norge målbevidst på at udvide antallet af åbne pladser på bekostning af de lukkede, mens man i Danmark i de senere år er gået den modsatte vej, og har konverteret åbne pladser til lukkede.

Den slags modsatrettede tendenser kan måske umiddelbart virke nedslående, men er ikke tegn på samarbejdets fallit. Der er jo tale om politiske beslutninger, som naturligvis skal føres ud i livet, men vores nordiske samarbejde betyder her, at vi kan informere hinanden om baggrunden for, at vi går i forskellige retninger på visse punkter, således at den kriminalpolitiske debat i de enkelte lande kan foregå på et oplyst grundlag.

Samarbejdet har gjort det muligt at afværge en gentagelse af uheldige episoder, som et af landene har været ude for. For eksempel da man i Sverige oplevede, at folk ved hjælp af en pc uden for fængselsmuren kunne overtage styring af døre og sikkerhedssystemer inde i fængslet. Ligesom det legendariske Sundsvall-forsøg vedrørende styrkelse af Friomsorgen i sin tid lærte os, at mere personale i KiF ikke nødvendigvis fører til større behandlings- eller

kontaktintensitet, men derimod primært til mere kollegialt samvær. Den erfaring har også sparet os andre for fejlinvesteringer.

Samarbejdet kan også give os argumenter til at modstå "lette" politiske løsninger på for eksempel mobilproblemer i fængslerne, hvor kravet ofte har været bare at jamme al mobilkommunikation: "Hvor svært kan det være?".

Her har svenskerne været i front i tæt samarbejde med militære eksperter, og man har – ligesom man i øvrigt har i adskillige andre europæiske lande, som for eksempel Irland – indset, at det ikke er så lige til. Dels risikerer jamming at ramme fængslernes egne sikkerhedssystemer, hvis ikke jammingen er meget præcis, dels modarbejder mobilselskaberne, af hensyn til majoriteten af civile kunder, jammingbestræbelserne, fx ved hjælp af hoppende frekvenser (det vil sige at senderen skifter frekvens, hvis mobilen bliver blokeret). Og ikke mindst kommer der til stadighed nye og mere effektive mobilsystemer, som gør jammingbestræbelserne til en evig "katten-efter-musen-leg". Hertil kommer eksempler på, at fangerne blot erstatter mobilene med walkie-talkies, som ikke kan jammes.

Det er ligesom med narkotika: Når behovet er stort, er opfindsomheden uendelig.

På så mange andre områder har vi hørt på og lært af hinanden. Danmark var først med venterproblemer, og da senere Norge og Island kom i tilsvarende situation, havde de vore erfaringer med afvikling af venterkø at trække på. Norge og Sverige var på forkant med hensyn til hjemsendelse af udviste afsonere. Nu er vi i Danmark ved at komme efter dem ved at bygge på deres erfaringer. Og ikke mindst har vi sammen udviklet en troværdig og sammenlignelig nordisk recidivstatistik, som også giver fornuftige forklaringer på de forskelle, som øjet umiddelbart falder på, og som ellers vil kunne misbruges i en kriminalpolitisk debat.

Men samværet kan også bruges på anden vis, som for eksempel til at blive enige om at støtte en vis Harald Føskers kandidatur til internationale poster i ICPA og PC-CP. Der har han været en fremragende ambassadør for den nordiske tankegang på Kriminalforsorgens område.

Det er min påstand, at vort nordiske samarbejde har været med til at skabe et bedre grundlag for kriminalpolitiske beslutninger i vore respektive lande. Ikke sådan at de altid er blevet, som vi ud fra et rent sagligt grundlag kunne have ønsket. Den svenske forsker Jerzy Sarnecki sagde

på et af vore møder, at det som er politisk gennemførligt, sjældent er virkningsfuldt – og det som er virkningsfuldt, sjældent er politisk gennemførligt.

Sådan kan det måske se ud fra en forskers synspunkt, men helt så defaitistisk er jeg nu ikke.

Jeg tror det nytter, jeg tror at den gensidige inspiration har – og har haft – positiv indflydelse på kriminalpolitiken i vore nordiske lande og uvurderlig betydning for vores daglige virke.

Udover det saglige indhold har de Nordiske Generaldirektørmøder også givet uforglemmelige naturoplevelser, da møderne oftest bliver holdt langt væk fra storbyerne, på alt fra slotte og herregårdspensioner til "den yderste nøgne ø". Sidstnævnte har i øvrigt ofte været tilfældet, i Terje Vigen's hjemland! Vi har sejlet blandt pludseligt kælvende isfjelde og gået på ryggede vulkaner (for eksempel Katla, en af verdens farligste, som efter sigende ved sit næste udbrud kan skabe mørke og hungersnød i store dele af verden). Begge situationer – ville nogen hævde – er glimrende billeder på en kriminalforsorgschefs dagligdag, hvor man altid må være forberedt på det uforudseelige. (Hvem kunne for eksempel forudse at den største skandale i 2007 i norsk fængselsvæsen var, at en berygtet morddømt præst ved sit bryllup i fængselskirken havde fået serveret jordbærtærte – med flødeskum!)

Andre nordiske fora

Generaldirektørmøderne er vigtige, men er langt fra det eneste forum for samarbejde på vores område. Der er tværtimod et tætvevet mønster af samarbejde på næsten alle væsentlige fagområder inden for Kriminalforsorgen. Således mødes de sikkerhedsansvarlige i de nordiske fængselsvæsner én gang årligt for at drøfte udvikling og tendenser og ikke mindst løsninger på (nye) sikkerhedsmæssige problemer.

På samme måde mødes de it-ansvarlige, de programansvarlige, de undervisningsansvarlige, friomsorgslederne, de forsknings- og statistikansvarlige, de beskæftigelsesansvarlige, og dem der har ansvaret for fængselsbyggeri også årligt for hver på deres område at koordinere og udveksle erfaringer og gode idéer til forbedringer. Hertil kommer den nordiske recidivgruppe, som allerede er nævnt, og forskellige mere eller mindre ad-hoc prægede seminarer fx for retspsykiatere og for ledende fængselspersonale.

Det har af og til været debatteret, om det nu også er nødvendigt med et så fintmasket samarbejde – og det vil formentlig løbende være et tema på generaldirektøernes møder i forbindelse med de idelige spareøvelser. Men der kan næppe være tvivl om, at det i tidens løb har haft meget stor betydning for dynamikken i de respektive lande, at de fagligt ansvarlige har haft lejlighed til at mødes regelmæssigt for at få ny viden og ny inspiration – og ikke mindst kontakter, som kan være overordentlig nyttige i forbindelse med pludseligt opståede problemer eller akut informationsbehov i det daglige arbejde.

Når der af og til er rejst spørgsmål om værdien af disse mange fora, skyldes det vist primært en stille tvivl om, hvorvidt udkommet af disse møder nu også formidles videre til de medarbejdere, der skal anvende det i deres daglige virke.

Jeg tror for så vidt, at der er almindelig enighed om, at den slags faglige møder potentielt kan have stor værdi for den kriminalpolitiske og kriminalforsorgsfaglige udvikling i de enkelte lande. Med "potentielt" mener jeg, hvis man husker at formidle den indvundne viden ud i vore organisationer, og ikke bare beholder den selv som en god oplevelse og et gyldent minde. Derfor bør intet nordisk møde anses for afsluttet, før deltagerne har formidlet en rapport om indholdet ud til alle relevante parter i de nationale organisationer.

Afslutning

Det er alt i alt svært ikke at være fan af et tæt nordisk samarbejde på Kriminalforsorgens område, hvor de sproglige og kulturelle forudsætninger giver optimale betingelser for et givende og inspirerende samvirke i god nordisk harmoni og fordragelighed.

Jeg har nok deltaget i mere end 20 Nordiske Generaldirektørmøder i min tid og husker ikke, at der én eneste gang har været voldsomme uoverensstemmelser eller knubbede ord – undtagen når vi sent på aftenen efter en glimrende festmiddag er kommet ind på, hvilket land der i virkeligheden opfandt Ombudsmanden – for slet ikke at tale om, hvor julemanden i virkeligheden bor. På de punkter har det aldrig været muligt at nå frem til enighed. Der står hvert land på sit. Og der synes jeg, vi skal lade dem blive stående. Det afgørende er jo, at vi tror på begge institutioner!

KRIMINALOMSORGEN SOM PROFESJON

AV TORE RÅEN,
FRIOMSORGSLEDER,
NORD-TRØNDELAG FRIOMSORGSKONTOR

"For å lykkes i vårt virke må vi også lykkes med å skape én kriminalomsorg" (kriminalomsorgens virksomhetsstrategi, 2014)

I løpet av den tiden jeg hadde den glede å ha Harald Føsker som min sjef på KRUS refererte han noen ganger til frasen som Høyesterettsadvokat Olav Hestenes skal ha uttalt om at "det går 10 sosionomer på en fengselsbetjent!" Jeg oppfattet aldri noe nedsettende fra Harald om sosionomer med denne referansen. Jeg opplevde det som et forsøk på å løfte selvtiliten til fengselsbetjenten som profesjonell yrkesutøver, og ikke minst påpeke fengselsbetjentrollens unike mulighet til å drive påvirknings- og endringsarbeid innenfor tydelige rammer og krav. Her ligger selvfølgelig også kriminalomsorgens store utfordring og dilemma.

Olav Hestenes var nok ikke klar over at disse yrkestitlene senere skulle bli representanter for kriminalomsorgens to mest fremtredende yrkesidentiteter, og som etter intensjonene skal ha smeltet sammen til "èn kriminalomsorg". Hva legger vi egentlig i det?

I begrepet ligger nok forventninger om felles rutiner, lik praksis, intern lojalitet, helhetlig straffegjennomføring og en ensartet identitet i stedet for "oss og dem". Kriminalomsorgen har utarbeidet felles visjon, felles målsettinger, felles prinsipper og felles verdier for å understøtte kriminalomsorgens samfunnsoppdrag. Disse er sentrale for å skape en felles identitet og representerer faglige standarder som skal sikre god kvalitet. Er dette nok? Dersom en fullt ut skal nå idealet om "èn kriminalomsorg" må vi kanskje se nærmere på etatens ulike yrkesgrupper og kulturer? Kanskje bør vi også ta noen grunnleggende grep slik at kriminalomsorgen fremstår mer som èn profesjon?

For å bli tilsatt i de fleste stillinger i fengslene er det et krav om å ha fullført grunnutdanningen ved KRUS. Identiteten som fengselsbetjent er først og fremst blitt skapt og formet gjennom en toårig etatsutdanning som alle har gjennomført – Fengselsskolen. De første "Utdannelseskursus for fengselstjenestemenn" ble startet i 1937, og historisk sett har fengselsbetjentrollen først og fremst bestått av vakt-, sikkerhets- og kontrolloppgaver. Den gamle fengselsloven av 1958 la i stor grad opp til et slikt ambisjonsnivå. Rekrutteringen og utdanningen har derfor tradisjonelt vært preget av dette. I løpet av de siste 20 årene har tjenestemannsrollen vært i stor endring, og opplæringen er blitt mye mer innrettet mot rehabiliteringsaspektet og individuell tilnærming med vekt på teorigrunnlag, metodikk og teknikker for påvirknings- og endringsarbeid. Fra og med 2013 gir fengselsbetjentutdanningen ved KRUS tittelen høgskolekandidat i straffegjennomføring.

I friomsorgen er det ingen særskilt grunnutdanning, men et generelt krav om 3-årig høgskolebakgrunn for klientrettede stillinger. I praksis har de fleste fagkonsulentene (førstekonsulentene) sosialfaglig bakgrunn, fortrinnsvis sosionom. Andre utdanninger er også representert, eksempelvis sykepleiere og pedagoger.

Forløperen til friomsorgen, vernelagene, var en ren hjelpeorganisasjon for løslatte domfelte. Vernelagene ble underlagt justisdepartementet som "Kriminalomsorg i Frihet" (KIF) i 1980. Som KIF ble organisasjonen definert som en straffegjennomføringsetat, men innholdet var fortsatt i stor grad preget av hjelp og støttefunksjoner. Kriminalomsorg i frihet ble i 2002 samorganisert regionalt med fengselsvesenet i en felles kriminalomsorg under betegnelsen "friomsorgskontorer". Med den nye straffegjennomføringsloven som erstattet fengselsloven i 2001 fikk friomsorgskontorene et enda tydeligere mandat som straffegjennomføringsetat. Den historiske rollen samt tilsattes utdanningsbakgrunn har imidlertid gitt grobunn for en til dels sterk sosialarbeideridentitet ved friomsorgskontorene. Den sosialfaglige utdanningen er i mangt velegnet for å jobbe klientrettet og kompetansen på bachelornivå gir en god faglig ballast og et godt grunnlag for å jobbe med mennesker i en vanskelig situasjon. Motivasjons- og endringsarbeid er i fokus, og det handler om å jobbe kunnskapsbasert og i tett samhandling med øvrige samfunnsaktører. De spesifikke og særskilte utfordringene som ligger i å jobbe med kriminalitet og opptre innenfor en strafferettslig kontekst, er disse utdanningene imidlertid ikke designet for.

Litt på sidelinjen har vi verksbetjentene som vel er den yrkesgruppen i kriminalomsorgen som tilbringer mest tid sammen med domfelte. Verksbetjentene er vanligvis yrkesfaglig utdannet, samt at siden 1997 har KRUS tilbudt en egen verksbetjentutdanning. Denne er samlingsbasert og strekker seg over ca ti måneder. Slik opplæring har vært viktig for å gi de tilsatte i verksdriften en fengselsfaglig grunnutdanning. På tross av dette kan det neppe sies at det generelt er tett samhandling mellom fengselsbetjenter og verksbetjenter i den daglige fengselstjenesten. Sosialkonsulentene er en annen yrkesgruppe i fengslene som bør nevnes i denne sammenhengen. Disse har også som oftest sosialfaglig bakgrunn men rollen ligger etterhvert nært opp til og delvis innenfor fengselsbetjentenes (kontaktbetjentenes) nye oppgaver.

De som i fremste rekke skal bidra til "en kriminalomsorg" – fengselsbetjenten, verksbetjenten og førstekonsulenten - har således høyst forskjellige utgangspunkt når de skal smeltes sammen til en felles etatsidentitet. Litt forenklet kan vi kanskje si at vi i dag har både en vakt- og sikkerhetsidentitet, en håndverkeridentitet og en sosialarbeideridentitet. Disse henger ikke uten videre sammen. Arbeidsoppgavene er imidlertid i mangt sammenfallende og delvis overlappende.

Gjennom sitt etter- og videreutdanningstilbud som er tilgjengelig både for fengsels- og friomsorgstilsatte har KRUS gjennom mange år forsøkt å bidra til en mer enhetlig kriminalomsorg og felles identitet. En slik arena har uten tvil vært veldig viktig for å starte arbeidet med å bryte ned "skottene" mellom de interne yrkesgruppene. Spørsmålet er om det er på tide å ta dette et skritt videre. Endringene i friomsorgens rolle og fengselsbetjentenes oppgaver har ført til at arbeidsmetodene og utfordringene i stor grad er sammenfallende. Eksempelvis er ordningen med elektronisk fotlenkesoning (EK) i skjæringspunktet mellom fengsel og friomsorg, og skal ha tilsatte fra begge kategorier. Mer bruk av "sømløse" overganger mellom straffegjennomføring i fengsel og friomsorg stiller høye krav til samarbeid, felles forståelse og lik metodikk. Som en følge av samfunnsutviklingen og endringer i arbeidsmarkedet er det mye som også tyder på at verksdriften i fengslene vil stå overfor store omstillinger framover. Dette er godt beskrevet i rapporten "Fortidens levninger – framtidens muligheter". Kanskje bør verksbetjentene også i større grad innlemmes i en felles profesjonsidentitet. Bør dette tale for en felles profesjonsutdanning i kriminalomsorgen?

Samtidig bør det kanskje også være på sin plass med en rydding i navn og yrkestitler. Er friomsorgen et godt og dekkende begrep? Hva gjør en førstekonsulent? Er det det samme som en kriminalomsorgskonsulent? Eller sosialkonsulent? Hva er forskjellen på en fengselsbetjent og en kontaktbetjent? Eller verksbetjent..? Andre benevnelser vil kanskje kunne si noe mer om oppgaver og ansvar, samt bidra til å bygge en ønsket profesjonsidentitet.

Bør vi forresten diskutere om fengselsbetjentens tid som generalist er over? Den nye betjentrollen har ført til et stort sprik i arbeidsoppgavene. En og samme ansatt har i dag arbeidsoppgaver som spenner fra å stå luftevakt og kjøre mattralle til å drive målrettede lovbruddsrelaterte samtaler og være instruktør i kriminalitetsforebyggende programmer. Får vi de beste og mest motiverte kandidatene til å ta en lengre profesjonsutdanning i kriminalomsorgen ved i neste omgang å tilby mange rutinepregede oppgaver i fengslene, og som delvis kveler muligheten til å jobbe med metodisk og målrettet endringsarbeid? Bør alle gå natturnus? Kanskje kan et felles nivåbasert utdanningsløp med linjevalg, som åpner for flere faglige karriereveier, være en mulighet?

Flere peker på at det ikke foreligger noen entydig faglig modell i norsk kriminalomsorg, og at det generelt blant tilsatte er lav kunnskap om teoretiske bakgrunnsmodeller for metodevalg. Vil en økt vektlegging av disse faktorene kunne bidra til å etablere en sterkere profesjonsidentitet og en mer enhetlig profesjonskultur i kriminalomsorgen?

Harald Føsker har mange ganger snakket om betydningen av å kunne "slå seg på brystet" i stolthet over egen profesjon, og at kriminalomsorgen må kvitte seg med "husmannsånden" som rår i mange sammenhenger. En til dels fragmentert faglig identitet kan muligens være noe av grunnen til dette. Kanskje kan etablering av en felles høyskolebasert profesjonsutdanning for hele kriminalomsorgen være et viktig skritt for å styrke kriminalomsorgen som profesjon, og komme nærmere målet om en kriminalomsorg?

VI TRENGER KLARSYNET DITT, HARALD ²³

AV KNUT STORBERGET,
STORTINGSREPRESENTANT OG TIDL. JUSTISMINISTER

To møter med Harald Føsker glemmer jeg aldri. Dager etter 22.juli 2011 besøker jeg han på sykehuset. Han er blindet, men som alltid lun, konstruktiv og vennlig. Vi trenger klarsynet ditt, Harald forteller jeg ham. Vi trenger deg fortsatt. Haralds bidrag til klarhet og godt syn for politikken var helt avgjørende for regjeringens arbeid med å bygge ned soningskøene, skape nytt innhold i soningen og for å utdanne flere fagpersoner til fengslene. Harald sa alltid ja. Han skulle få det til. Vi kunne ikke miste han nå. Heldigvis viste Harald solid styrke. Jeg må likevel medgi i min fortelling om at det var godt å komme i regjeringsbilen i dagene etter 22.juli. Da jeg satte meg i bilen utenfor sykehuset, ja da gråt jeg.

Det andre «møtet» med Harald var hans oppmøte i rettssaken som fulgte etter 22.juli, og intervjuet med ham. Bedre begrunnelse for rettspleie og forsoning har jeg ikke hørt. Stor person, stor tale.

Hva får mennesker når vi venter det minst; til å snakke om forsoning og ikke hevn? Er det så viktig for oss å se igjen de øynene vi så? Vi politikere undervurderer menneskene i mange saker. Spørsmål om straff, hevn og revansje er ikke noe unntak. Lenge har vi gjort kriminalpolitikken til et kappløp om hvem som foreslår de strengeste straffene. Det er ingen sak å få Stortinget med på et forslag som skjerper straffene. Alle stemmer for. Det er som ingen tør å gå imot. Vi opplever en politisk autopilot. Enkelte ganger er det riktig å heve straffene. Vold mot kvinner og barn er til eksempel en type kriminalitet som lenge har vært for lavt prioritert,

---

²³ Artikkelen er bygd på et kapittel i boka «Det er dine øyne jeg ser. Forbrytelse, straff og forsoning»

og har hatt behov for den markering som ligger i et øket straffenivå. Dette løser likevel ikke problemet alene.

Det er jo et gedigent paradoks at vi på det samfunnsområdet hvor vi krever mest endring av de berørte gjerningspersoner serverer et system som så i liten grad har endret seg, basert på fengsler og bøter. Et besøk i Oslo fengsel (i særdeleshet avdeling A «Botsen») minner mer om Gjest Bårdsen og 1800 tallet enn et sted som møter dagens kriminalitetsbilde og straffedømte. Tenk hvor mye som har endret seg de siste 200 årene i velferdssamfunnet og hvordan vi møter folks behov. Er du låst inne på en fengselscelle i Oslo fengsel eller rundt om i det ganske land i et eller annet fengsel er du bygningsmessig ofte plassert i et rom bygget for over 100 år siden, og som metodisk også har utvikla seg lite. Er det rettfærdig at vi der vi krever mest endring av enkeltpersoner så har systemet endra seg minst?

Noen grep er dog tatt. Vi har innfært noen alternative straffereaksjoner. Samfunnsstraffen og hjemmesoning er gode eksempler på alternativer som lønner seg. Konfliktrådsordningen er vesentlig bygget ut, særlig med henblikk på yngre lovbrytere. Ungdomsstraffen innfært. Det er bygget ut utdanningstilbud i alle fengsler. Det innfæres en tilbakefæringsgaranti hvor den innsatte skal sikres arbeid, utdanning eller behandling. Ved løslatelse sikres flere og flere bolig. Fengsler utstyres med gode fasiliteter for barn av innsatte og familien. Flere og flere fanger opplever progresjon i soningen; færst på lukket for så å gå løpet til åpen soning, overgangsbolig og hjemmesoning. Har en jobb i bakkant kan mye være gjort for å hindre tilbakefall.

De som straffedømmes trenger noe å strekke seg etter. Et opphold i fengsel bærer preg av passivitet og ikke endring. Status quo. Opplever vi endring ser vi ofte forverring. Tilbakefallet er ofte mer overhengende ved løslatelse enn det var ved innsettelse. Progresjon i soningen gir noe strekke seg etter. Muligheter til å ta eksamen, eller starte behandling gir noe å strekke seg etter. Det gir en fantastisk start for et nytt liv om fangen høster applaus for en eksamen, et fagbrev eller en teaterprestasjon. Mange har i de siste årene påpekt at færeste gang de får applaus i livet sitt har vært i fengslet hvor tiltak er satt inn; og muligheter for å få respons for noe annet enn straffbare handlinger er gjort gjeldende. Det er en applaus å leve for og bygge livet på.

Likevel; vi lapper på et gammelt system. Er tiden inne for å tenke større tanker? Er straffen som funksjon nå moden for en total rehabilitering? Får vi nok ut av den? Vedlikeholder vi det uforsonlige og konfliktskapende? Glemmer vi ofrene for kriminaliteten? Hva ønsker vi oss?

Ønsker vi oss i større grad et strafferettslig spor i konfliktrådsregi? Ønsker vi oss mer forsoning? Jeg gjør det!

Forsoning er nødvendig for å komme videre i livet. Både offer og gjerningsperson trenger det. Hva ligger så i begrepet forsoning?

Min umiddelbare forståelse av forsoning er å kunne leve videre med det som har skjedd. Akseptere hva som faktisk har skjedd, men ikke akseptere handlingen. Å forsones seg med overgriper og hans handlinger er å lære seg og leve med det som har skjedd. Slå seg til ro med det, og gå videre. Strafferettssystemet i dag inviterer ikke akkurat til det, noe jeg kommer tilbake til.

Språklig sett inneholder begrepet forsoning ordet soning. Å forsones seg inneholder jo derfor språklig sett å måtte «sone». Vi forbinder begrepet soning med straff, fengsel og bøter. Å sone betyr for mange å måtte tåle smerte for å skape rettferdighet i den urett som er begått. Forsoningens dynamiske element fremtrer tydelig her. Å sone for det gale man har gjort betyr jo å reparere eller bøte for den handling som er begått. Til tross for dagens soningsformer i veldig liten grad faktisk reparerer det ødelagte, er mulighetene for gjenoppretting faktisk tilstede bl.a gjennom erstatningsordninger. Den smerte eller pine som ligger i straffen har Nils Christie beskrevet i sin bok; «Pinens begrensing» (Christie 1982). Pinen har nettopp sine begrensinger. Forsoning må derfor være noe mer; et alternativ alene eller i tillegg til soningen.

Forsoning oversettes til europeiske språk til reconciliation (engelsk) eller reconciliare (fransk). Med sin latinske opprinnelse har dette som etymologisk betydning å føre noe sammen igjen. Det tyske versöhnung og nordiske forsoning synes å ha en annen opprinnelse, men å føre noe sammen er jo i høy grad en del av vår forståelse av å forsones.

Paul Leer Salvesen drøfter begrepet i sin gode bok om «Forsoning – etter krenkelser» (Leer Salvesen 2009). Han viser til sin forståelse av begrepet i tidligere utgivelser, og gir en beskrivelse av begrepet forsoning dithen at forsoningen forutsetter tilgivelse. «Tilgivelse fører ikke alltid til forsoning, men forsoning forutsetter tilgivelse» skriver Leer Salvesen.

Jeg undres over dette. For meg og mange av de jeg har drøftet dette med er tilgivelse å ta et skritt lenger enn forsoningen. Det ligger en større anerkjennelse av gjerningspersonen når tilgivelsen gis, enn når man kjenner man har forsonet seg med det som har skjedd. Mange

hevder de har forsonet seg men ikke tilgitt. Den aktivitet overfor gjerningspersonen som ligger i tilgivelsen; enten den gis til ham eller gis overfor seg selv, oppfattes av flere som å ta et langt mer krevende skritt enn det å forsones. Det er naturlig å tenke at man forsoner seg med en situasjon, mens man tilgir en person.

Desmond Tutu som gjennom år har jobbet med forsoningsarbeid bl.a. i Sør-Afrika beskriver tilgivelse som å «oppgi å gi overgriper tilbake med samme mynt». Han beskriver i boka "No future without forgiveness (Tutu 1999) tilgivelse som en usentimental prosess. Det er noe som er godt for helsen (!) og tapet av gjengjeldelsesmulighet noe som frigjør offeret. Ved tilgivelsen opprettes en tro på fremtiden og overgriper om en ny og annen kurs. En ekte tilgivelse tar et oppgjør med fortiden for å ønske fremtiden mulig. Tilgivelse og forsoning er avhengig av faktum. Det er avhengig av tilståelse.

For mange oppleves forsoningen som å akseptere det ugjenkallelige, legge det bak seg og ikke la bitterhet og hat ta styringen over livet sitt.

Forsoningen forutsetter en aktiv prosess med forsoning for øyet. Straffeprosessen slik den er lagt i dag, virker ofte mot forsoningens hensikt. De elementer av gjenopprettende justis (restorative justice) vi i dag hilser velkommen blant annet gjennom økt bruk av konfliktråd, peker på en mer aktiv strafferettspleie, som vel så mye skal håndtere oppretting av skade som en mer absolutt og irrasjonell straff.

For mange blir vegen videre enklere når forsoningen kommer. Det innbyr til et annerledes liv. Forsoningen innebærer ikke nødvendigvis oppretting av det liv man hadde før gjerningen inntraff. Samboerforholdet etter voldsepisoden kan ha gått i tusen knas selv om offeret har forsonet seg. Kontakt kan bli brutt for alltid. Forsoningen har ofte gitt de erkjennelser av faktum og skyld, nødvendig reparasjon som til eksempel erstatning og trygghet for at fremtida ikke vil bringe nye straffbare handlinger. Endelig er hatet lagt bort.

Om tilgivelsen eller forsoningen er enden på en lang prosess, og hva som er avhengig av hverandre, så er like fullt poenget her er at norsk straffeprosess i liten grad innbyr til elementene i forsoning.

Forsoningen er dessuten i høy grad privat. Mens straffen i dag er et onde det offentlige og felleskapet påfører et individ som en reaksjon for den straffbare handling, er

forsoningsprosesser avhengig av et mer aktivt innslag og deltagelse av de berørte personer. En slik «privatisering» av strafferettspleien bidrar også til et større ansvar og flere forpliktelser til straffesakens hovedaktører: den fornærmede og gjerningsmannen. De må i større grad også delta i reaksjonenes fullbyrdelse, og ikke overlate det til staten alene. Slik kan vi kanskje sikre at menneskene i større grad lar hverandre gå i fred.

Det krever klarsyn!

Litteratur:

Christie, N. (1982). *Pines begrensing*. Oslo: Pax

Leer-Salvesen, P. (2009). *Forsoning – etter krenkelser*. Bergen: Fagbokforlaget.

Tutu, D. (1999). *No future without forgiveness*. London: Rider

STØVLER ELLER KRIMINALOMSORG?

AV MARIANNE VOLLAN, DIREKTØR,
KRIMINALOMSORGS DIREKTORATET (KDI)

Innledning

Hva er god ledelse? Og er det slik at en god leder kan lede "hva som helst" – det være seg en støvelfabrikk eller kriminalomsorgen? I denne artikkelen skal jeg forsøke å

nærme meg disse spørsmålene med utgangspunkt i det å være leder i kriminalomsorgen.

Jeg vil starte med å beskrive de rammene som gjelder for vår virksomhet. Hvilket handlingsrom har ledere i kriminalomsorgen? Og hva betyr opprettelsen av Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) for dette handlingsrommet? Jeg vil deretter se nærmere på de særskilte dilemmaene som preger vår virksomhet, og hva de fordrer av oss som ledere. Hvordan ta de rette valgene?

"Rammet" av rammer

Når vi i dagligtalen snakker om rammer, tenkes det nok oftest på våre økonomiske ressurstildelinger. Det settes imidlertid ikke bare økonomiske, men også rettslige og øvrige styrende rammer for vår virksomhet. Og rammene settes av Stortinget, regjeringen, domstolene og tilsynsorganer.

Hva passer vel bedre i et jubileumsår enn å starte med Grunnloven? Stortingets oppgaver framgår av § 75 bokstav a til m, og det er særlig det å gi og oppheve lover (bokstav a) og det å bevilge penger (bokstav d) som er av betydning for kriminalomsorgen og for det å være leder i kriminalomsorgen.

Gjennom *lovgivningen* fastsetter Stortinget hva som er kriminalomsorgens oppgaver, hvordan kriminalomsorgen organisatorisk er bygget opp, og hvilke regler som skal gjelde for saksbehandlingen.

I løpet av de siste tiårene har internasjonale konvensjoner fått økt betydning i norsk rett. Ifølge menneskerettsloven § 2 skal nærmere angitte konvensjoner (herunder den europeiske

menneskerettskonvensjon, EMK) gjelde som norsk lov, og etter § 3 skal bestemmelser i disse konvensjonene ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning.

Ledere i kriminalomsorgen må naturligvis kjenne det rettslige fundamentet for straffegjennomføringen, og påse at det er i tråd med reglene, herunder våre internasjonale forpliktelser. Rettslig regulering er ikke særegent i offentlig sektor, og vil også kunne være tilfelle i privat sektor. Så langt kan vi si at lederkravet om å styre innenfor de rettslige rammene, ikke skiller seg fra det som vil gjelde for andre virksomheter. Men den myndigheten kriminalomsorgen ved lov er gitt på vegne av samfunnet, nemlig å gjennomføre straff – det strengeste sanksjonsmiddelet, er verd særlig refleksjon. Jeg kommer nærmere tilbake til det nedenfor.

Så var det pengene. Stortingets *budsjettvedtak* angir hvor mye som bevilges til kriminalomsorgen for å utføre det vi er satt til å gjøre, med eller uten nærmere føringer for utførelsen.

Som andre ledere må ledere i kriminalomsorgen kjenne til de økonomiske rammene og styre innenfor dem. Vi snakker mye om "deling av kake" i kriminalomsorgen, dvs. vi tror vi snakker om deling, men mener egentlig at kakebakeren skulle brukt en større røre og form under baksten..

Hvor er så regjeringen og Justis- og beredskapsdepartementet i dette bildet? Regjeringen er for det første premissleverandør for Stortinget: Budsjettforslag fremmes av regjeringen, det samme gjelder de fleste lovforslag. På vanlig vis vil regjeringens handlingsrom kunne variere ettersom det er en flertalls- eller mindretallsregjering. På den annen side er det bred enighet om de store hovedlinjene i norsk kriminalomsorgspolitik, noe som blant annet ble illustrert da St. meld. nr. 37 (2007–2008) ble behandlet i Stortinget.

For det annet er det regjeringen som er det utøvende organ, med ansvaret for å iverksette Stortingets beslutninger. Regjeringen har videre det øverste ansvaret for den statlige forvaltningen, herunder kriminalomsorgen.

Departementets styring av kriminalomsorgen kommer først og fremst til uttrykk gjennom tildelingsbrevet, "pengebrevet", men det kan også komme bestillinger og oppdrag utover det – for eksempel bestillinger av utredninger, analyser, mv. Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)

fordeler penger videre til regionene gjennom disponeringsbrev, og regionene utarbeider disponeringskriv til lokalt nivå.

Jeg nevnte også domstolen som en aktør som setter rammer for kriminalomsorgens virksomhet. Rent konkret fordi det er domstolen som "leverer" dommene vi skal gjennomføre, og dommene inneholder viktige opplysninger for oss når vi tar over "stafettpinne". I tillegg vil Høyesteretts praksis være ledende for oss når vi skal avgjøre hva som er gjeldende rett på et gitt område.

Ulike tilsyn, som Arbeidstilsynet, Datatilsynet, mv. kan gi pålegg som må følges opp i kriminalomsorgen. Vi retter oss alltid etter Sivilombudsmannens uttalelser.

Mediene er ikke en formell rammeleverandør, men en høyst reell sådan. Tidvis kan dynamikken være slik at en omtale av en sak i mediene fører til at det skjer endringer i de formelle rammene – for eksempel ved at det vedtas lovendringer. Og ledere i kriminalomsorgen må være beredt til å kunne kommunisere saklig, faktabasert og og så åpent som mulig om saker med medieinteresse.

Innenfor disse rammene skal vi lede. Hvilket handlingsrom har vi? Jeg vil belyse dette med utgangspunkt i opprettelsen av KDI.

KDI – "Kå det é?"

Et utviklingstrekk i forvaltningen de siste tiårene, også i justissektoren, har vært å opprette direktorater. Formålet har blant annet vært å skille politikktutforming (departementet) fra politikkgjennomføringen (direktoratet), å flytte enkeltsaksbehandlingen lenger fra den politiske styringen, å spisse etatsstyringen og å skape solide fagdirektorater som en drivkraft i fagutviklingen.

Av ulike grunner skjedde ikke dette på kriminalomsorgens område. Her lå direktoratsfunksjonen, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), i Kriminalomsorgsavdelingen (KOA) i Justisdepartementet. Det var de samme medarbeiderne som utførte både departements- og direktoratsoppgaver, og ekspedisjonssjefen for KOA var også direktoratsjef. Ordningen var ikke ideell, særlig fordi det kunne være vanskelig for verden utenfor – og noen ganger kanskje også for medarbeiderne selv – klart å skille hvilken rolle man til enhver tid bekledd.

Etaten selv ønsket et utskilt direktorat. Beslutningen høsten 2012 om å opprette et eget direktorat for kriminalomsorgen ble derfor hilst velkommen – selv om den utløsende faktoren for at det skjedde var dypt tragisk, nemlig terrorhandlingene 22. juli 2011. Justis- og beredskapsdepartementet fikk etter terroranslaget flere oppgaver på beredskapsområdet og så etter muligheter for å flytte andre oppgaver ut.

KDI var operative allerede 17. juni 2013. Det nye direktoratet besto av medarbeidere fra departementet og fra sammenslåtte region øst. Samtidig ble KITT (Kriminalomsorgens IT-tjeneste) innlemmet i KDI.

Det ble ikke foretatt noen lovendringer eller budsjetttilførsel i forbindelse med opprettelsen av KDI, bortsett fra en lovendring om navneskiftet fra KSF til KDI. Det er derfor nærliggende å spørre – hva er nytt?

Jeg mener KDI kan ha en tydeligere faglig stemme som utskilt direktorat. Nettopp skillet, det at rollene er klargjort, det bare å skulle ha én hatt på hodet, borger for at vi kan profesjonalisere rollen vår som fagdirektorat og etatsleder.

For det første blir den faglige stemmen tydeligere "oppover", i vårt forhold til departementet. Før ga vi også gode råd, men da snakket vi jo til – og med – oss selv! Nå er det en synliggjøring og tydeliggjøring av de faglige rådene vi gir, nedfelt i dokumenter.

Også "nedover" blir den faglige stemmen tydeligere. KDI kan drive en klarere etatsstyring, og regionene og enhetene behøver ikke å lure på hvilken rolle direktoratsledelsen har.

En annen dimensjon er "til siden". I dialogen med andre direktorater i inn- og utland ser jeg at vi er mer på like fot. Også "utad" får vi et annet handlingsrom, ved at vi kan opplyse og håndtere saker i media som fagmyndighet. Og jeg mener også at vår faglige stemme "innad", internt i etaten, blir klarere – hvordan skal vi utvikle oss framover, og ikke minst, hvordan skal vi sikre at vi går i samme retning og utgjør én kriminalomsorg?

Dette spørsmålet bringer meg over på kriminalomsorgens virksomhetsstrategi. Den viser retningen vi skal gå, og den er et svar på hvordan vi kan ta det handlingsrommet som er til vår rådighet.

Aktiv kriminalomsorg – tryggere samfunn

En virksomhetsstrategi er til for å brukes. Derfor var det viktig for meg å involvere brukerne, alle medarbeiderne i kriminalomsorgen, i utviklingen av den. Derfor ble alle invitert til å avgi stemme ved "verdivalget", og vi gikk også bredt ut i visjonsarbeidet.

Vi valgte å beholde den gjeldende visjonen: Aktiv kriminalomsorg – tryggere samfunn. Det er en sterk visjon, som krever at både ledere og øvrige medarbeidere gjør en innsats for å nå målet om økt samfunnstrygghet.

Det var også stor grad av sammenfall i innspillene til verdier. De fire verdiene som skal prege og styrke vår atferd overfor domfelte, samarbeidspartnere og kollegaer, er: Åpenhet, respekt, profesjonalitet og engasjement.

I utmeislingen av mål og tiltak valgte vi en utradisjonell arbeidsform. Vi samlet alle lederne i kriminalomsorgen, tjenestemannsorganisasjonene og vernetjenesten til en intensiv todagers arbeidssamling. Mobiltelefoner ble parkert, og vi praktiserte våre fire verdier!

Målområdet sikkerhet og samhandling skal gi en sikker og målrettet straffegjennomføring. Målområdet kapasitetsutvikling skal gi en riktig dimensjonering – kvalitativt og kvantitativt. Målområdet kultur og kompetanse skal gi en lærende og fremtidsrettet kriminalomsorg, og målområdet organisering, styring, ledelse og medarbeiderskap skal gi et robust arbeidsmiljø med gjennomføringsevne. Under hvert målområde har vi forpliktet oss til å gjennomføre tiltak, og strategiperioden er 2014–2018.

Hvordan vi organiserer arbeidet, og hvilken virksomhetsstrategi vi utarbeider, er verktøy for å gjennomføre det vi er satt til å gjøre. God ledelse handler også om å ta inn over oss hva oppgaven vår er.

Et dilemmafylt oppdrag

Kriminalomsorgens oppgaver framgår av straffegjennomføringsloven. Kriminalomsorgen skal gjennomføre varetektsfengsling og straffereaksjoner på en måte som er betryggende for samfunnet og som motvirker straffbare handlinger. Det skal legges til rette for at lovbrytere kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster.

Det er et krevende og givende samfunnsoppdrag!

Kriminalomsorgen skal altså gjennomføre straff, som Johs. Andenæs definerer slik (senere sitert med tilslutning av Høyesterett i Rt. 1977 side 1207):

“Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde”.

Det krever høy grad av etisk bevissthet å skulle forvalte en slik myndighet. Det stiller store krav til den enkelte medarbeider i fengsler og friomsorgskontorer i møtet med de domfelte, og til medarbeidere i region og direktorat i behandling av enkeltsaker og generelle spørsmål, men det stiller også store krav til oss som ledere. Kriminalomsorgen skal balansere kontrolloppgaver og hjelpefunksjon. Kriminalomsorgen skal ikke glemme ofrene. Kriminalomsorgen skal motivere domfelte til å endre handlingsmønster.

Vi skal stå i de vanskelige avgjørelsene. Vi skal være der når våre medarbeidere blir utsatt for trusler og vold. Og vi skal være en spydspiss i arbeidet for et tryggere samfunn!

Avslutning

Jeg er sikker på at en som er god til å lede en støvelfabrikk, også kan være en god leder i kriminalomsorgen! Det er mange felles kjennetegn ved ledelse. Enhver leder må forholde seg til rammer – enten de er fastsatt av Stortinget eller et styre. Enhver leder må se på om virksomheten kan forbedres, i form eller innhold. Enhver leder må sørge for et godt arbeidsmiljø der medarbeiderne får brukt sin kompetanse.

Men en god leder i kriminalomsorgen må ta inn over seg hva som er oppdraget. Og det er ikke å produsere støvler.

Litteratur:

NOU 2003:15 (2003). *Fra bot til bedring*. Oslo: Justis- og politidepartementet

St. meld. nr. 37 (2007-2008). (2007). *Straff som virker*. Oslo: Justis - og politidepartementet.